

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Aurelija Baniulienė

Edukologijos (specializacija – vaiko teisių apsaugos vadyba) magistrantūros studentė

**VAIKŲ PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS (OLWEUS)
EFEKTYVUMO RAIŠKA MOKYKLOJE
(bendruomenės narių patirties analizės kontekstas)**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė:
prof. habil.dr. Audronė Juodaitytė

Šiauliai, 2010

Darbas originalus Aurelija Baniulienė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
ĮVADAS	6
1. VAIKŲ PATYČIŲ REIŠKINIO ESMĖS IR PREVENCIJOS PROGRAMOS TEORINIAI PAGRINDAI	13
1.1. Patyčių sampratos, formų ir priežasčių problematika.....	13
1.1.1. Patyčių sampratos problematika.....	13
1.1.2. Patyčių formų ir agresijos elementų apibrėžtis.....	15
1.1.3. Patyčių priežastys: naujas požiūris į smurtą.....	17
1.2. Patyčių prevencijos efektyvumo veiksniai.....	21
1.2.1. Patyčių paplitimas: lyčių, amžiaus sąlygotas veiksnys.....	21
1.2.2. Prevencijos apibrėžtis.....	23
1.2.3. Patyčių prevencijos efektyvumo galimybės.....	27
1.2.4. Patyčių prevencijos programų paplitimas Lietuvos ir užsienio mokyklose.....	28
1.2.5. „Olweus“ patyčių prevencijos programos filosofija: vertybės, žinios, įsitikinimai.....	29
2. TYRIMO METODOLOGIJA IR METODAI	34
2.1. Teoriniai metodologiniai empirinio tyrimo pagrindai ir metodai.....	34
2.2. Tyrimo procesas ir procedūros.....	38
3. „OLWEUS“ PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS MOKYKLOJE EFEKTYVUMO EMPIRINIS TYRIMAS MOKYKLOS BENDRUOMENĖS NARIŲ PATIRTIES PAGRINDU	40
3.1. „Olweus“ patyčių prevencijos programos turinio (content) analizė.....	40
3.1.1. Patyčių formų cikliškumo raiškos ir patyčių atpažinimo galimybės.....	40
3.1.2. Patyčių dalyvių vaidmenys, charakteristikos veiksnių ypatumai.....	47
3.1.3. Patyčių pasekmės dalyviams, veikėjams, mokyklos klimatui ir bendruomenei.....	56
3.1.4. Patyčių masto mokykloje mažinimo galimybės „Olweus“ programos pagrindu.....	63
3.2. Mokyklos bendruomenės narių patirties reprezentacijos.....	75
3.2.1. Patyčių esmės ir formų apibūdinimai.....	76
3.2.2. Patyčių dalyvių charakteristikos.....	85
3.2.3. Patyčių pasekmių socialinės kultūrinės prasmės mokyklos dalyviams aiškinimas.....	93
3.2.4. Prevencinės veiklos formų taikymo galimybių apibūdinimas.....	101

3.3. Mokyklos bendruomenės narių diskursas vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ efektyvumo kontekste.....	109
3.3.1. Patyčių samprata.....	109
3.3.2. Patyčių dalyvių charakteristika.....	112
3.3.3. Patyčių pasekmės.....	116
3.3.4. Patyčių prevencijos veiklos formų taikymas.....	119
IŠVADOS.....	124
REKOMENDACIJOS.....	126
DISKUSIJA.....	127
LITERATŪRA.....	129
PRIEDAI.....	137

SANTRAUKA

VAIKŲ PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS (OLWEUS) EFEKTYVUMO RAIŠKA MOKYKLOJE

(bendruomenės narių patirties analizės kontekstas)

Magistro darbas

Pastaraisiais dešimtmečiais vaikų patyčios tapo aktualia socialine kultūrine problema. Ginant vaiko teises svarbus vaidmuo tenka prevencijos nuo netinkamos aplinkos, pagalbos priemonėms. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 m. programa 7.3. priemone įtvirtina „Olweus“ patyčių prevencijos programą (OPPP). Norvegijos psichologo Dan Olweus sudaryta programa taikoma Lietuvos švietimo mokyklose ir yra orientuota į visos mokyklos bendruomenės dalyvavimą, įgyjant naujų žinių per mokymosi programą. Tai apibrėžia pagrindinę **mokslinę problemą** – kaip ištirti „Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumą per mokyklos bendruomenės narių įgytą patirtį dalyvaujant OPPP.

Tyrimo objektas – vaikų patyčių prevencijos programoje „Olweus“ dalyvaujančių mokyklos bendruomenės narių patirties analizė žinių vertybių, įsitikinimų kontekste. **Tyrimo tikslas** – ištirti mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ patyčių prevencijos programoje, patirtį patyčių veiksmų prevencijoje. Darbe remiamasi tokiomis **metodologinėmis nuostatomis**: humanistine psichologija, naujojo humanizmo filosofija, interakcinio simbolizmo teorija, socialiniu konstruktyvizmu ir pragmatizmo teorija.

Tyrimė naudoti: **teoriniai metodai**, apimantys mokslinės literatūros analizę, lyginimą, interpretavimą; **empiriniai kokybiniai metodai** – turinio (content) analizė. Jos pagalba siekiama išnagrinėti vaikų patyčių prevencijos programos tikslus, principus. Remiantis turinio (content) analize sudaryti klausimai pusiau standartizuotam interviu. Tyrimė dalyvavo 12 vidurinės mokyklos bendruomenės narių, įgyvendinančių OPPP. Atlikta diskurso analizė.

Tyrimas atskleidė mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių OPPP, socialinio kultūrinio reiškinių pažinimą ir prevencinės veiklos patirtį. Gauti duomenys leidžia teigti, kad tyrimo hipotezė pasitvirtino – mokyklos bendruomenės nariai, dalyvaudami OPPP įgijo patirtį, kuri yra reikšminga patyčių veiksmų prevencijai: žino patyčių reiškinių ypatumus; dalyvių vaidmenį, jų pozicijas bei charakteristikas; nukentėjusiųjų situacijas; prevencijos veiklos priemones ir būdus.

Darbas susideda iš trijų skyrių. Pirmame skyriuje nagrinėjami patyčių reiškinių esmės ir prevencijos programos teoriniai pagrindai. Antrajame skyriuje atskleista metodologija ir metodai. Trečiame skyriuje pateiktas OPPP mokykloje efektyvumo empirinis tyrimas mokyklos bendruomenės narių patirties pagrindu.

SUMMARY

EFFICIENCY OF THE PREVENTION PROGRAMME FOR CHILDREN BULLYING AT SCHOOL (OLWEUS)

(in the context of analyzing the experience of the school society members)

Master's thesis

Children bullying has become an actual socio-cultural problem in recent decades. Means of prevention and support measures from the wrong environment play an important role in protecting children rights. The national prevention of violence against children and the child support programme of the year 2008-2010 7.3 measure consolidates "Olweus" bullying prevention programme (OBPP). The programme created by the Norwegian professor of psychology Mr Dan Olweus is applied in Lithuanian schools of education and is oriented to the participation of the whole school community acquiring new knowledge through the learning programme. It defines the main **scientific problem**- how to analyze the efficiency of "Olweus" bullying prevention programme through the experience of the school community gained while participating in OBPP.

The object of the research is the analysis of the experience of the school society members participating in the children bullying prevention programme "Olweus" in the context of knowledge, values, and beliefs. The aim of the research to analyze the experience of the school society members participating in "Olweus"bullying prevention programme in the prevention of bullying actions. Such **methodological concepts** are followed in the thesis: humanistic psychology, philosophy of new humanism, the theory of interactive symbolism, social constructivism, and the theory of pragmatism.

Theoretical methods including the analysis of the scientific literature, comparison, and interpretation; **empiric qualitative methods**- the analysis of the content were used. By the means of the analysis of the content, it is tried to analyze the aims and principles of the children bullying prevention programme. Following the analysis of the content questions for a semi-standardized interview were completed. 12 members of the secondary school society who implement OBPP participated in the survey. The analysis of the discourse was performed.

The survey revealed cognition of the social cultural phenomenon and experience in the preventive activities of those school community members who participate in OBPP. Received data suggest that the hypothesis of the survey has proved out- school community members participating in OBPP gained the experience which is significant in prevention of bullying actions: they know peculiarities of the bullying phenomenon, roles of the participants, their positions and characteristics; situations of victims, means and ways of preventive activities.

The thesis has three parts. Theoretical bases of the bullying phenomenon essence and the prevention programme are analyzed. Methodology and methods are revealed in the second part. The empirical survey of OBPP efficiency at school on the base of the school community members' experience is given in the third part.

IVADAS

Tyrimo socialinis, politinis, kultūrinis aktualumas. XX a. dažnai vadinamas vaiko teisių amžiumi. Pasaulyje priimta daug tarptautinių susitarimų, konvencijų, sutarčių, nukreiptų į smurtą prieš ar tarp vaikų. Smurtas prieš vaikus ar tarp vaikų gali apimti visas smurto formas. Pastaraisiais dešimtmečiais pastebėta, kad smurto atvejai, ypač pačių vaikų tarpe, tapo žiauresni, labiau apgalvoti, siekiant suteikti kuo didesnę skausmą – tiek fizinį, tiek dvasinį, ir sukelti kuo didesnę žalą skriaudžiamo vaiko psichikai (Šalaševičiūtė, 2007).

Vaiko teisinę padėtį, apsaugą nuo bet kokių smurto formų, reglamentuoja 1959 metais priimta JT Vaiko teisių deklaracija, skelbianti, kad „Žmonija privalo duoti vaikui visa, ką ji turi geriausia“, „Vaikas turi būti apsaugotas nuo visų netinkamo elgesio su juo, žiaurumo ir išnaudojimo formų. <...>“ (JT Vaiko teisių deklaracijos preambulė, 1959). Ši JT Vaiko teisių deklaracijos principą detaliau aiškina Lietuvos Respublikos pagrindinis įstatymas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis nustato: „Žmogaus asmuo neliečiamas“, „Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“. Tai reiškia, kad asmuo privalo būti apsaugotas nuo neteisėto fizinio ar psichinio poveikio (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 2008).

Vaiko teisinę padėtį reglamentuoja ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. 1989 metais priimta Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija yra išsamiausia šiuolaikinė bei tarptautinė vaiko iki 18 metų teisių išraiška (Bulotas, 2003). Konvencijoje valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko neatimamą teisę gyventi ir sveikai vystytis (6 str.), imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių siekdamas apginti vaiką nuo visų fizinio ar psichologinio, įžeidimų ar kitokio smurto formų (19 str.) (Bulotas, 2003).

1989 m. lapkričio mėn. priimta Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija ir 1990 m. Pasaulio viršūnių susitikimas vaikams padėjo suprasti įvairias žiauraus elgesio ir piktnaudžiavimo formas, kurias vaikai patiria mokykloje ir kitur. Nuo šiol patyčios ir pažeminimai tarp moksleivių nebeturi būti laikomi paprasta elgesio problema, kurią galima išspręsti pritaikius elgesio pakeitimo programą; veikiau reikia juos laikyti stipresniųjų vaikų piktnaudžiavimu savo galia, nukreipta prieš, dėl įvairių priežasčių, silpnus vaikus (Robichaud, 2007).

1992 m. sausio 8 d. Lietuvos Respublika prisijungė prie Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. liepos 3 d. (Vėta, 2009). Lietuvos Respublikos ratifikavimas JT Vaiko teisių konvencijos, reiškia, kad vaiko teisių įgyvendinimas yra sankcionuotas Lietuvos Respublikos įstatymo bei ginamas tarptautinio konsorciumo. Valstybė prisiėmė atsakomybę už Vaiko teisių konvencijos vertybių ir principų

įgyvendinimą, juridiskai ir moraliai įsipareigojo ginti vaiko teises administracinėmis, teisinėmis, edukacinėmis ir kitokiomis priemonėmis (Jonynienė, 2005).

Vaikų teises nuo įvairių smurto formų, įskaitant ir emocinio smurto, gina Vaiko teisių pagrindų įstatymas (1956 m.). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 10 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad draudžiama vaiką kankinti, žaloti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis (Šalaševičiūtė, 2008).

Lietuvoje tikroji Vaiko teisių ir veiksmų plano reforma pradėta įgyvendinti 2000 metais. 2000 m. priimtas LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, įsteigta Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2000 m.) bei Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga (2001 m.), Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentas, kuriam pavesta koordinuoti vaikų ir jaunimo teisių apsaugos politikos įgyvendinimą (2002 m.). Įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas (2001 m.), Civilinio proceso kodeksas (2003 m.) ir daugybė kitų. Patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatai (2002 m.), Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (2002 m.), naujasis Švietimo įstatymas (2003 m.). Lietuvoje, siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą ir išspręsti kai kurias problemas, patvirtintos ir vykdomos tęstinės programos, kurias kartu įgyvendina Vyriausybės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos (Jonynienė, 2005).

Svarbus vaidmuo ginant vaiko teises tenka teisinio pobūdžio priemonėms, ugdančioms visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus ir reglamentuojančioms smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams priemonės, tikslus, pagrindines kryptis, subjektus, jų teises ir pareigas bei atsakomybę (Šalaševičiūtė, 2008). Šiuo požiūriu būtų galima išskirti Lietuvos įsipareigojimą Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos specialiojoje sesijoje, vykusioje 2002 metais gegužės mėnesį, ginti vaiko teises ir gerovę, kurti „vaikams tinkamą pasaulį“, parengiant valstybių politikos strategijas bei veiksmų planus šiam tikslui siekti (Jonynienė, 2005). Įgyvendinant savo įsipareigojimus 2003 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją ir šios koncepcijos pagrindu Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimu patvirtina Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 m. planą (Šalaševičiūtė, 2008).

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2008 m. balandžio 28 dieną priėmė nutarimą dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimo, kurio tikslas – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimo, 2008). Nutarime, be mokymų smurto, priekabiavimo ir patyčių prevencijos klausimais įvairių sričių specialistams ir pagalbos smurto aukoms teikimo išplėtojimo, numatytos ir tokios smurto bei patyčių

prevencijos priemonės, kaip smurto mažinimo programa „Zipio draugai“ ikimokyklinio ugdymo įstaigose, „Second Step“ pradinėse mokyklose ir „Olweus“ bendrojo lavinimo mokyklose. Tikėtina, kad programos sumažins skriaudžiamų, pagalbos ir užuojautos nesulaukiančių, vaikų skaičių (Šalaševičiūtė, 2008).

Lietuvos pastangos sumažinti emocinio smurto ir patyčių mastą šalyje, skatinant įstatyminės bazės plėtojimą, įgyvendinant prevencines programas, didėja. Vis dėl to, pagal patiriamų patyčių skaičių, Lietuva vis dar yra tarp pirmaujančių šalių. Pasaulinė Sveikatos Organizacija paskelbė tarptautinio tyrimo, skirto moksleivių gyvenimui ir sveikatai įvertinti, rezultatus. Tyrimo duomenimis, Lietuvos moksleiviai tebėra tarp daugiausia patyčių mokyklose patiriančių jaunuolių. Patyčias per pastaruosius pora mokslo metų mėnesių du kartus ir dažniau patyrė 26,5 proc. mergaičių ir 27,97 proc. berniukų (Tarptautinės studijos duomenimis – patyčių Lietuvos mokyklose mažėja: pranešimas spaudai, 2008).

Tyrimo edukologinis aktualumas. Patyčios yra dominuojanti nedidelės agresijos forma mokykloje (Valeckienė, 2007), kuomet kas nors nuolat ir tyčia atlieka kitą asmenį, kuriam/kuriai sunku pačiam/pačiai apsiginti, skaudinančius veiksmus arba žemina žodžiais (persekioja) (Olweus, Limber, 2008). Patyčios yra dažniausia agresijos forma mokykloje, kuriai šiandien skiriama labai daug dėmesio. Pasak Dž. Valeckienės (2007), įvairių šalių (Norvegijos, Švedijos, Danijos, Vokietijos, Nyderlandų, Jungtinių Amerikos Valstijų ir kt.) mokslininkai domisi patyčių problema, tiria įvairius šio reiškinio aspektus.

Pasaulyje atliekama daug tyrimų, skirtų analizuoti patyčių skriaudėjų pasiskirstymą pagal lytį (Piskin, 2002; Pateraki, Houndoumadi, 2001), patyčių aukos, skriaudėjų vaidmenų ypatumus (Andreou, 2001; Sutton, Smith, 1999; Pateraki, Houndoumadi, 2001). Analizuojamos neigiamos patyčių pasekmės dalyviams (Holt, Finkelhor, Kantor, 2007), siekiama išsiaiškinti prievartos poveikį aukai (Maliki, Asagwara, Ibu, 2009).

Visuomenei modernėjant, klestint elektroninėms priemonėms, atskleidžiamos ir analizuojamos naujos, kibernetinės patyčių formos (Dilmac, 2009; Juvonen, Gross, 2008). Analizuojamos patyčių prevencinės programos, jų poveikis (Jong-Un Kim, 2006; Heinrichs, 2003; Whitted, Dupper, 2005; O'Moore, Minton, 2005; Bradshaw, Sawyer, O'Brennan, 2007, Edmondson, Hoover, 2008; Greene, 2006; Hawker, Boulton, 2000).

Daugelis mokslininkų yra vienareikšmiški: patyčios turi neigiamas pasekmes patyčių aukai. Neretai skriaudėjo poveikis aukai siejamas su emociniais sunkumais, depresija (Fleming, Jacobsen, 2009). Daugiausia tyrimų buvo skirti dalyvavimo patyčiose pasekmėms: tiek besityčiojantiems vaikams, tiek ir patyčių aukoms. Tokie tyrimai parodė (Maliki, Asagwara, Ibu, 2009), kad patyčios turi neigiamų pasekmių visiems jų dalyviams. Smurtas mokykloje gali turėti

reikšmingą poveikį tiek skriaudėjui, aukai bei liudininkams, paveikdamas jų psichinę sveikatą, įtakodamas akademinis pasiekimus, socializacijos bei adaptacijos procesus.

Pasak R. Povilaičio, J. S. Jasiulionės (2008), saugi mokykla turėtų būti vienas iš siekiamų prioritetų. Siekdama kurti saugią mokyklą, mažinti patyčių mastą Lietuvos mokyklose, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2008 m. balandžio 28 dieną priėmė nutarimą dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 m. programos patvirtinimo, kurio tikslas – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimo, 2008). Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 m. programa 7.3. priemonė įtvirtina „Olweus“ patyčių prevencinę programą (OPPP), kurią įgyvendinant mokyklose mažėtų smurto prieš vaikus ar tarp vaikų mastas. Užsienio šalies specialisto sudaryta programa įgyvendinama Lietuvoje dėl patyčių prevencijos programų Lietuvoje stokos.

Norvegijos psichologo Dan Olweus 1980 metais sudaryta patyčių prevencijos programa yra daugiausiai analizuota ir geriausiai žinoma patyčių prevencijos programų. „Olweus“ patyčių prevencijos programa yra taikoma Norvegijoje, JAV (36 valstijose), Švedijoje, Japonijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kitose šalyse (Damijonaitis, 2009). Ši programa sudarė galimybę kurti ir plėtoti patyčių prevencines programas visame pasaulyje (Roland, 1989, 1993; Ortega ir Lera, 2000; Stevens, De Bourdeaudhuij ir Van Oost, 2000; O’Moore ir Minton, 2005). Dauguma kuriamų patyčių prevencijos programų nepajėgė pasiekti OPPP patyčių masto sumažėjimo.

Siekiant išsamiau atskleisti Olweus patyčių prevencinę programą, analizuotas įgyvendinamos programos poveikis (Olweus, 2005, Limber, 2004), esant skirtingoms socialinėms, ekonominėms mokinių sąlygoms (Hong, Jun S, 2009), analizuotas programos klausimyno validumas (Ekblad, Olweus, 1986; Solberg, Olweus 2003; Kyriakides, Kaloyirou, Lindsay, 2006) bei programos įgyvendinimas įvairiose šalyse (Jong-Un Kim, 2006; James, Lawlor, Flynn, ir kt., 2006; Ndeti, Ongecha, Khasakhala, Syanda, 2007; Andreu, Didaskalou, Vlachou, 2007; Minton, O’Moore, 2008).

„Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumą įvairiose šalyse analizuoja pateikti moksliniai šaltiniai, tuo tarpu Lietuvoje OPPP prevencinis veiksmingumas nėra tirtas. 2008 m. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija pasirašė bendradarbiavimo sutartį su „Olweus“ International bendrove, atsakinga už „Olweus“ programos mokymus, tyrimus ir įgyvendinimą. 2008–2010 m. vykdomas bandomasis programos diegimo projektas (Damijonaitis, 2009).

Užsienio šalyje sukurta patyčių prevencijos programa bei jos įgyvendinimas Lietuvoje gali kelti sunkumų. Užsienio šalies specialisto sudaryta programa taikoma Lietuvos švietimo sistemos kultūros kontekste, kuriame prevencija suprantama kaip suaugusiojo veiklos plano sudarymas, skirtas vaikams, dažniausiai drausminančio pobūdžio. OPPP yra orientuota į visos mokyklos bendruomenės dalyvavimą, įgyjant naujų žinių per mokymosi programą. Tai apibrėžia pagrindinę **mokslinę problemą** – kaip ištirti „Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumą per mokyklos bendruomenės narių įgytą patirtį, dalyvaujant „Olweus“ patyčių prevencijos programoje.

Tyrimo objektas – vaikų patyčių prevencijos programoje „Olweus“ dalyvaujančių mokyklos bendruomenės narių patirties analizė žinių vertybių, įsitikinimų kontekste.

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad mokyklos bendruomenės nariai, dalyvaudami „Olweus“ vaikų patyčių prevencijos programoje, įgijo patirtį, kuri yra reikšminga patyčių veiksmų prevencijai.

Tyrimo tikslas – ištirti mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ patyčių prevencijos programoje patirtį patyčių veiksmų prevencijoje.

Uždaviniai:

1. Teoriškai pagrįsti patyčių reiškinį, apibūdinti jo tyrimo aktualumą Lietuvos mokyklose.
2. Išnagrinėti vaikų patyčių prevencijos programos, parengtos D. Olweus, tikslus, principus bei atlikti turinio (content) analizę.
3. Nustatyti mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių vaikų patyčių prevencijos programoje „Olweus“, patirtį, tiriant žinias ir reprezentacijas žinių taikymui, metodų ir priemonių parinkimui.
4. Parengti rekomendacijas mokyklos bendruomenėms dėl programos taikymo, numatant „Olweus“ patyčių prevencijos programos įgyvendinimo sąlygas ir galimybes Lietuvos mokyklose.

Tyrimo metodologija:

1. Tyrimas grindžiamas humanistine psichologija (C. Rogers, A. Maslow), kuri žvelgia į asmenybę holistiniu požiūriu, kuomet yra svarbios visos asmenybės dalys (Morkūnienė, 2002). Pats žmogus suvokiamas kaip tikslas galintis savyje begalinį potencialą, kuri gali realizuoti, atskleisti savo vidines galias (Bitinas, 2006).
2. Darbe bus remiamasi naujojo humanizmo filosofija (A. Peccei, Ph. Saint Marc). Naujojo humanizmo vienas aspektų – veržimasis į teisingumą ir bjaurėjimasis prievarta. Žmogus turi pažvelgti į save, atrasti savyje slypinčias jėgas, padėsiančias išspręsti jo vidines krizes bei žmonijos krizę (Morkūnienė, 2002).
3. Interakcinio simbolizmo teorija (Buber, 2001) aiškina, jog egzistencijai yra būdingi tokie būdai: gyvenimas iš esmės bei gyvenimas iš įvaizdžio.

4. Socialinio konstruktyvizmo atstovai P. Berger, T. Luckman. Teorinės krypties šalininkai teigia, kad tai, ką individai ir visuomenė suvokia ir supranta kaip tikrovę, yra jų socialinės sąveikos kūrinys (Giddens, 2005)
5. Pragmatizmas (C. Peirce, W. James, J. Dewey) išskiria patirties sąvoką aiškinant ją dviem aspektais, kaip natūralistinę perspektyvą bei socialinę patirtį. J. Dewey pabrėžia vystymosi sąvoką, kuri yra stiprėjantis gebėjimas mokytis iš patyrimo ir kreipti būsimą patyrimą tinkama linkme (Ozmon, Craver, 1996).

Tyrimo metodai:

1. teoriniai, apimantys mokslinės literatūros analizę, lyginimą, interpretavimą;
2. empiriniai. Kokybiniai tyrimo metodai – pusiau standartizuotas interviu, turinio (content) analizė, diskurso analizė.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Empirinis tyrimas atliktas 2009 metų gruodžio, kovo mėnesiais. Bergeno universiteto psichologijos profesoriaus D. Olweus tarptautinės patyčių prevencijos programos „Olweus“ vadovo „Patyčių prevencijos programos vadovas mokyklos darbuotojams“ (toliau Vadovo) turinio (content) analizė atlikta 2009 metų gruodžio mėnesį. Pusiau standartizuotas interviu atliktas 2010 metų kovo mėnesį Telšių miesto „Džiugo“ vidurinėje mokykloje, kuri nuo 2009 m. birželio 26 d. įgyvendina OPPP. „Džiugo“ vidurinė mokykla pasirinkta tyrimui iš kitų mokyklų, įgyvendinančių OPPP, patogiosios atrankos būdu. Tyrime dalyvavo 12 mokyklos bendruomenės narių, pasirinktų patogiosios atrankos būdu. Tyrimo dalyviai kartu su visa mokyklos bendruomene įgyvendina OPPP.

Darbo naujumas/reikšmingumas. „Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumas per mokyklos bendruomenės narių patirties analizės kontekstą nebuvo tirtas. Atliktas tyrimas atskleis mokyklos bendruomenės įgytą patirtį, kaip vieną OPPP efektyvumo kriterijų. Gauti duomenys gali sąlygoti prevencinės programos diegimo paplitimą.

Išanalizuota patyčių filosofija, kurios pagrindą sudaro į vaiką orientuota prevencijos programa. Mokyklos bendruomenės nariai siekia prevencijos suprasdami vaikų, dalyvaujančių patyčiose, charakteristikas, vaidmenis, pozicijas, o ne iš anksto, be reikiamų žinių, prevencijos esmės supratimo projektuojant veiksmus.

Atlikta turinio (content) analizė, leido išskirti temas, sudarant galimybę suprasti kultūrinį prevencijos kontekstą. Nustatyti patyčių sampratos elementai, patyčių formos, vaidmenys, charakteristikos, prevencijos būdai, suaugusiųjų dalyvavimas ir vaikų įtraukimo dalyvauti prevencijoje būdai.

„Olweus“ programos mokyklos bendruomenės nariams efektyvumas išryškintas kultūriniu vertybiniu lygiu. Atskleista kiek perimta, į vaiką orientuotos programos, patirties vertybiniu lygiu ir kokių žinių pagrindu galima modeliuoti prevencijos programas.

Darbe naujai pažvelgta į efektyvumą, kaip į kokybės dimensiją. Sukurtas instrumentas, kuriuo galima kokybiškai ištirti prevencijos efektyvumo kokybę per dalyvių patirtį, pagrindžiant žinias, vertybes, įsitikinimus.

Darbo struktūra: Magistrinį darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, diskusija, literatūros sąrašas, priedai. Darbo apimtis – 137 puslapiai (42 lentelės, 1 paveikslas). Literatūros sąrašą sudaro 98 šaltiniai.

1. VAIKŲ PATYČIŲ REIŠKINIO ESMĖS IR PREVENCIJOS PROGRAMOS TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Patyčių sampratos, formų ir priežasčių problematika

1.1.1. Patyčių sampratos problematika

Smurtas prieš vaikus ar tarp vaikų yra viena labiausiai eskaluojamų pastarojo meto problemų. Viena smurto prieš vaikus ar tarp vaikų forma – emocinis smurtas. Pastaroji smurto forma, Pasaulinės sveikatos organizacijos duomenimis (PSO), apibūdinama kaip nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižto, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, sukeltys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralei ar socialinei sveikatai ir raidai (Šalaševičiūtė, 2008). PSO pateiktas emocinės prievartos terminas patikslinamas ją įvardijant, kaip vaiko kompetencijos ir savęs vertinimo tyčinę destrukciją ar žymų trikdymą, žeminimo, bausmių ir normalių socialinių interakcijų slopinimo pasekoje (Myers, 2000). Tokią smurto žalą patvirtina kriminologiniai, sociologiniai, psichologiniai ir kiti įvairiose šalyse atlikti tyrimai. Pastarieji atskleidžia, kad smurtas ir patyčios prieš vaikus – multidisciplininė problema (Šalaševičiūtė, 2008). Patyčios sukėlė nerimą įvairiose pasaulio šalyse, kaip labiausiai sklindanti agresijos forma mokyklose (Greene, 2006).

Neretai, analizuojant šią problemą, smurtas yra tapatinamas su agresija, o „agresijos“, „smurto“ ir „patyčių“ sąvokos vartojamos kaip sinonimai. Šių terminų panašumą atspindi pateikiami apibrėžimai. Smurtas įvardijamas, kaip fizinės jėgos naudojimas, siekiant ką nors sužeisti ar sugriauti, bei, kaip neteisėtas jėgos naudojimas ar jo grėsmės sukeltas poveikis (Smurto prevencija mokyklose: metodinė priemonė, 2005). Agresija, pasak E. Karmazos, N. Grigutytės, E. ir G. Karmazės (2007), yra natūrali žmogaus reakcija į frustraciją (nemaloni, įtempta, į nusivylimą ir neviltį pereinanti emocinė būseną, kuri kyla dėl negalėjimo patenkinti kokį nors poreikį, realizuoti tikslą ar įveikti sunkumą), keliančias sąlygas.

Patyčių sąvokos tapatinimo su smurto bei agresijos sąvokomis priežastis iliustruoja pateikiamas patyčių apibrėžimas, kuriame patyčios aiškinamos kaip agresyvus, pasikartojantis elgesys, kuomet stipresnieji skriaudžia silpnuosius, siekiant pastariesiems sukelti fizinį arba emocinį skausmą (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2004). Galima daryti prielaidą, kad patyčios apima labai platų smurtinio elgesio spektrą. Dažnai patyčių terminas apibrėžia lengvesnio fizinio ar psichologinio smurto formas (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007).

Nors egzistuoja bendri tiek smurtinio elgesio, tiek patyčių požymiai, tačiau šių dviejų sąvokų negalima tapatinti (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Pabrėžiama, kad agresiją galima įvardyti bendru reiškiniu, apimančiu tiek patyčias, tiek ir smurtinį elgesį, tačiau akivaizdu, jog ne visą agresyvų elgesį galima laikyti patyčiomis (Valeckienė, Targamadžė, 2007).

Toks didelis patyčių sąvokos atitikmenų skaičius, sąlygotas lietuvių kalbos terminų įvairovės. Lietuvių kalboje nėra tikslaus termino, kuris apibūdintų patyčių reiškinį ir atspindėtų visą elgesio įvairovę būdingą patyčioms (Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Apibūdinti patyčių reiškinį vartojami įvairūs žodžiai, tačiau dažniausiai vartojami terminai yra patyčios ir priekabiavimas.

Terminai priekabiavimas ir patyčios vartojami kaip sinonimai, tačiau kartais įgyja skirtingą reikšmę. Patyčios, anot D. Olweus, S. P. Limber (2008) – tai, kai kas nors nuolat ir tyčia atlieka kitą asmenį, kuriam ar kuriai sunku pačiam apsiginti, skaudinančius veiksmus arba žemina žodžiais (persekioja). Trautman (2003) patikslina, kad tyčiotis gali vaikas ar vaikų grupė. P. Smithas (Robichaud cit., 2007) patyčias įvardija kaip sistemingą piktnaudžiavimą nuolatine ar pasikartojančia galia – dominavimu. Lietuvių autoriai, analizuojantys patyčių reiškinį, pastarąją sąvoką pateikia taip pat, išskiriant įvairius elementus.

Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas (Keinys, 2000) patyčių reiškinį įvardija kaip darymą kieno nors apmaudui, piktumui, o patyčių sąvokai priskiriami sinonimai, kaip pasityčiojimas ar pajuoka. Tokio elgesio veiksmas taip pat gali turėti skirtingas sąvokas, nes priekabiavimas – ieškoti priekabių; uiti – nuolat barti, raginimą daryti; tyčiotis – pikta juoktis, tyčia daryti; užgaulioti – įžeidinėti; erzinti – pajuokti, tyčiotis (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Galima pastebėti, kad pateiktos sąvokos atskleidžia šiek tiek skirtingą šio reiškinio prasmę. Pateikti lietuvių bei užsienio šalių autorių patyčių sąvokos apibrėžimai leidžia išskirti tokius bendrus patyčių reiškinio ypatumus: tyčiniai ir skaudinantys kitą veiksmas, vaiko, kuris tyčiojasi, galia – dominavimas.

Analizuojant priekabiavimo sąvoką, pastebima, kad ji atspindi visus patyčių sąvokos apibrėžimo elementus. Priekabiavimas apibrėžiamas kaip tyčinis, pasikartojantis agresyvus bendraamžių elgesys, nukreiptas į silpnesnį vaiką, siekiant sukelti jam fizinį ar emocinį skausmą (Povilaitis, Valiukevičiūtė). C. Jean (1996), M. L. Trautman (2003) teigimu, priekabiavimas tai vieno ar grupės asmenų nuolatinis spaudimas, prieš psichologiškai ir fiziškai silpnesni žmogų.

Priekabiavimas neretai yra suvokiamas labai siaurai – kaip seksualinis priekabiavimas (Povilaitis, Jasiulionė, Pūras, ir kt., 2007). Šios sąvokos vartojimas sukelia nemažai sunkumų patyčių įvardijimo procese. Nors pastaroji sąvoka tiksliau apibrėžia patį reiškinį, šiuo metu lietuviškoje terminijoje dažniausiai vartojama patyčių sąvoka (Valeckienė, Targamadžė, 2007).

Analizuojant užsienio šalių patirtį, galima daryti prielaidą, kad tinkamo šio reiškinio apibrėžimo ieškota ilgai. Šiandien neretai vartojami patyčias apibrėžiantys terminai, kaip mobbning arba bullying. Mobbning terminas vartojamas Skandinavijos šalyse, tuo tarpu angliškai kalbančiose šalyse, patyčias apibūdina terminai mob ir bullying (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Analizuojant šių dviejų terminų skirtumus, mobbning terminą įvardyti galima kaip daugialypį procesą, apimančią didelę žmonių grupę (Davenport, Schwartz, Elliot, 1999). D. Olweus (2008) papildė mobbning terminą teigdamas, kad tai paprasta, didelė ir neįvardinta žmonių grupė, persekiojanti kitą. Mobbning yra sąlyginai didelė individų grupė, kurią vienija tam tikra bendra veikla ar kova (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Nors toks žodžio vartojimas nėra visiškai tikslus kalbos požiūriu, tačiau apima ir tas situacijas, kuomet kas nors puldinėja, „prikimba“ prie kito žmogaus (Olweus, 2008).

Terminas bullying vartojamas, kad apibūdintų pakartotiną, neigiamą veiksmų seką, skaudinant silpnesnį asmenį bei priverčiant jį kaip nors elgtis (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Sąvokos bullying bei mobbning apima tas pačias dvi situacijas, kai vienas asmuo puldinėja kitą bei, kai už puldinėjimą yra atsakinga visa grupė. Pirmuoju atveju labiau minimas bullying apibrėžimas, antruoju – mobbning. Apibrėžiant galima teigti, kad tyčiotis gali vienas asmuo – skriaudėjas – arba grupė (Olweus, 2008).

Išanalizavus lietuvių autorių patyčių sampratos atskleidimo ypatumus bei užsienio šalių autorių patyčių sampratos analizę, galima teigti, kad mokslinėje literatūroje nėra pateikiama vienodos patyčių sampratos. Toks sąvokos vartojimo nevienareikšmingumas tik patvirtina šios problemos įvardijimo bei tolimesnės analizės sudėtingumą.

1.1.2. Patyčių formų ir agresijos elementų apibrėžtis

Patyčių agresijos formos skiriamos pagal tai, kokiais būdais vieni tyčiojasi iš kitų (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Patyčių iniciatoriai skriaudžia auką ir stiprina savo pozicijas tarp bendraamžių įvairiomis formomis, todėl jas klasifikuoti yra itin sudėtinga (Valeckienė, Targamadžė, 2007). D. Olweus (2008) pažymi, kad itin naudinga atskirti tiesiogines patyčias nuo netiesioginių. Tiesioginės patyčios, kai skriaudėjo puolimas yra gana atviras (Olweus, 2008), skriaudžiamasis atvirai užgauliojamas.

Nemaža dalis tyrėjų analizuoja tiesiogines patyčių formas, kurios lengviau pastebimos, tokias, kaip fizinė agresija, stumdymas, žodiniai grasinimai, pašiepimas (Scheithauer, Hayer, Petermann, Jugert, 2006), apspjaudymas, menkinimas, apspardymas (Olweus, Limber, 2008). D. Olweus, S. P. Limber (2008), tiesioginėms patyčioms priskiria tiesioginės konfrontacijos sąvoką. Būtina pastebėti, kad netiesioginės patyčių formos yra mažiau pastebimos, tačiau svarbu tai, kad

abiejų patyčių formų tikslas yra vienodas – pasityčioti iš kito (Scheithauer, Hayer, Petermann, Jugert, 2006).

Netiesioginės patyčių formos vykdomos nenaudojant tiesioginės agresijos (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Sunkumų atsiranda siekiant išsiaiškinti, kas yra atsakingas už neigiamus veiksmus (Olweus, Limber, 2008). Sąvoką „neigiamas veiksmas“ galima įvardyti kaip tikslingą įskaudinimą ar mėginimą įskaudinti, sužaloti ar sukelti kančią kitam (Olweus, 2008). Galima teigti, kad netiesioginės patyčios yra siekis sukelti kitam kančią, įskaudinti.

Socialinis atstūmimas yra viena netiesioginių patyčių formų. Panaudojant socialinio atstūmimo formą pasirinktas mokinys tyčia bei apgalvotai išstumiamas iš grupės ar kokios nors bendros veiklos. Kai kurios kibernetinio priekabiavimo formos taip pat laikytinos netiesioginėmis patyčiomis, nes užgaulios žinutės atkeliauja iš kažkur, o ne pateikiamos susidūrus akis į akį. Itin dažnai būna sudėtinga atrasti žinutės siuntėjus, kai kuriais atvejais tai padaryti neįmanoma (Olweus, Limber, 2008).

Analizuojant patyčių formas, galima išskirti trečią patyčių formą, apimančią tarpasmeninius ir socialinius santykius (Olweus, Limber, 2008). Ši patyčių formą taip pat įvardijama kaip socialinės patyčios (Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Sąvokos, kurios vartojamos aprašant patyčias tarpasmeniniuose ir socialiniuose santykiuose, persipina (Olweus, Limber, 2008). Patyčios, vykstančios tarpasmeniniuose ir socialiniuose santykiuose, galima įvardinti kaip sudėtingas, apimančias tiek žodinius, tiek fizinius veiksmus (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Šiai patyčių formai būdingi veiksmai, kurie siekia pakenkti mokinio reputacijai ar visuomeninei padėčiai bendraamžių grupėje ir/arba, siekiant juo manipuliuoti, grasinama mokiniui, kad jis gali prarasti savo padėtį grupėje, arba tuo, kad santykiai su bendraamžiais gali nukentėti (Olweus, Limber, 2008). Šiai kategorijai priskiriamas toks elgesys, kaip socialinis atstūmimas, izoliavimas, apkalbų skleidimas, manipuliavimas draugyste (Olweus, Limber, 2008), reketas ar vertimas vaiko daryti tai, ko jis nenori (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2007).

Patyčios yra agresijos forma, tad neįmanoma kalbėti apie patyčias jas izoliuojant nuo kitų agresijos apraiškų (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2007). Pagal agresijos formos naudojimą, patyčias galima skirti į fizines, žodines, socialines (Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Pellegrini, Long patyčių formas, analizuojant agresijos elementą, papildė rašytinėmis patyčiomis, kurioms priskiria tokį elgesį, kaip pravardžiavimas, negatyvūs komentarai, gąsdinimas, bauginantys skambučiai telefonu ar elektroninio pašto žinutėmis (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Šią Pellegrini ir Long (Valeckienė, Targamadžė, 2007) pateiktą rašytinę patyčių formą D. Olweus (2008) įvardija kibernetiniu priekabiavimu. Šiandien patyčios tampa rafinuotesnės, įgauna vis naujas užmaskuotas formas, tokias kaip grasinamų žinučių ar žeminamų internetinių puslapių apie patyčių aukas kūrimas bei platinimas (Valeckienė, Targamadžė, 2007).

Trečioji patyčių formų klasifikavimo galimybė – pagal patyčių pasireiškimo priežastis (Olweus, Limber, 2008). Patyčios galimos dėl kūno sudėjimo, socialinės padėties, tautybės (Valeckienė, Targamadzė, 2007), taip pat dėl neįgalumo, specialiųjų ugdymosi poreikių bei seksualinės orientacijos (Olweus, Limber, 2008). Patyčios, sąlygotos rasistinių įsitikinimų, yra daromos ne tik skriaudžiant vaiką, priklausantį tam tikrai etninei grupei, bet ir žeminant visus jo šeimos narius. Tai vaikui sukelia daugiau sunkumų (Valeckienė, Targamadzė, 2007). Kilus patyčioms, vaikas jaučiasi atsakingas už visus šeimos narius, kuriuos rasistinės patyčios taip pat gali liesti. Galima teigti, kad vaikas, išgyvenantis rasistines patyčias, patiria dvigubą neigiamų pasekmių srautą: kenčia nuo patyčių ir šeimos narių užgauliojimo.

Gėjai, lesbietės, biseksualūs bei neapsisprendę dėl savo seksualinės orientacijos jaunuoliai, neatitinkantys nusistovėjusių standartų, itin dažnai tampa patyčių objektais (Olweus, 2008). Seksualinės patyčios skiriamos kaip lygiavertė patyčių forma. Jungtinėse Amerikos Valstijose atliktas tyrimas išsiaiškino, kad tai ypač aktuali problema mokykloje (Olweus, Limber, 2008). Seksualinio pobūdžio patyčios apima įžeidžiančias seksualines užuominas, žvilgsnius, komentarus apie išvaizdą, patrauklumą, kūno pokyčius paauglystėje, netinkamus ir nepageidaujamus prisilietimus, pornografinių medžiagų platinimą ar „grafitti“ su seksualine potekste. Seksualines patyčias gali patirti abiejų lyčių mokiniai (Valeckienė, Targamadzė, 2007).

Patyčių formų įvairovė, įtakota agresijos formos, itin didelė. Daugelis autorių, analizuojančių patyčių reiškinių, nėra vieningos nuomonės dėl patyčių formų, jų pasireiškimo priežasčių. Patyčių formos gali būti pasirinktos atsižvelgiant į kito vaiko ypatumus, didesnio įskaudinimo galimybę.

1.1.3. Patyčių priežastys: naujas požiūris į smurtą

Analizuojant patyčių sąvoką, kai kurie autoriai (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2004; Valeckienė, Targamadzė, 2007) agresijos elementą išskiria, kaip sudedamąją patyčių dalį. Patyčių priežastys siejamos su bendromis agresijos priežastimis (Valeckienė, Targamadzė, 2007). Agresyvaus elgesio tyrimų analizė, leidžia teigti, kad agresyvus elgesys yra ne klaidingo dabarties suvokimo, o, atvirkščiai, praeities patyrimo išplėtimas. Tiriant asmens praeitį ir dabartinę situaciją, pastebima, kad agresyvūs individai yra teisūs aplinkos atžvilgiu. Asmenims, naudojantiems smurtą, agresiją, toks elgesys atrodo tinkamas bei pageidautinas. Kita vertus, agresyvūs asmenys gali nemokėti kitaip reikšti savo emocijų, spręsti konfliktų, juolab, jei taip moko ir skatina elgtis artimiausia aplinka (Kvieskienė, 2005).

Galima daryti prielaidą, kad vaikas, kuris elgiasi agresyviai, nesuvokia savo netinkamo elgesio pasekmių, bei negali pats vertinti tokio poelgio (Kvieskienė, 2005). Ši agresyvaus elgesio

analizė prieštarautų R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2006), Dž.. Valeckienės, V. Targamadžės (2007), D. Olweus, S. P. Limber (2008), R. Povilaičio, J. S. Jasiulionės (2008), R. H. Parada, H. W. Marsh, R. G. Craven, B. A. Papworth (2005) pateikiamam vienam patyčių apibrėžimo elementui, kuris teigia, kad patyčios apima tyčinius veiksmus, bei asmuo tyčiojasi su tikslu įskaudinti, tyčia. Pateikiama autorių patyčių sampratos analizė leidžia manyti, kad asmuo, kuris tyčiojasi, atlieka tai sąmoningai, suvokiant poelgio netinkamumą.

Agresyvų elgesį aiškinančių teorijų analizė pristatoma V. Justickio (2001), A. Suslavičiaus, G. Valicko (1999), R. Žukauskienės (1996) darbuose. Išskiriamos agresiją aiškinančios teorijos leidžia paaiškinti agresyvaus elgesio priežastis dviem aspektais: individualiais asmenybiniais ypatumais ir socialinės aplinkos charakteristikomis (Valickas, 1997).

Pateikta naujoji smurto aiškinimo teorija, pasak kurios neišvengiama gėda, pažeminimas sukelia agresyvumą. Tuo tarpu bet koks veiksnys, kuris sumažintų gėdos poveikį, gali apsaugoti asmenį, neleidžiant gėdai jį sunaikinti, sumažinant tikimybę asmenį imtis smurto (Gilligan, 2002). Vienas iš efektyviausių būdų paskatinti žmogų elgtis agresyviai, tai reiškia pažeminti ar įžeisti (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

D. Olweus (Valeckienė, Targamadžė, 2007) teigimu, vaiko tyčiojimosi viena priežasčių gali būti prigimtinės psichikos savybės, nes vaikai, kurių jaudinimo ir slopinimo procesai neturi pusiausvyros, dažniau yra aukštesnio agresyvumo lygio. J. Douglas, tokio smurto priežastis apibūdina kaip nepilnavertiškumo jausmo rezultata, kuomet žmonės, siekdami sumažinti, kompensuoti šį savigarbos trūkumą, imasi jėgos, agresijos (Povilaitis, Valiukevičiūtė 2006). Toks reagavimas padeda sulaukti pagarbos. Siekiant patenkinti savigarbos poreikį asmenys pradeda ieškoti veiklos, leidžiančios patirti sėkmę. Sunkumų kelia tai, jog dažniausiai atrandama veikla, skatinanti savigarbą, nėra socialiai priimtina (Žiulyte, Pipko, 2008). Į patyčių reiškinį R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2006) siūlo žiūrėti per šios smurto teorijos prizmę. Kaip teigiama, didelė dalis vaikų, kurie tyčiojasi iš kitų, yra patys patyrę ar iki šiol patiria patyčias, pažeminimą.

Vaikui tyčiojimasis iš kito gali būti būdas įveikti anksčiau paties patirtą skriaudą bei sumažinti nepilnavertiškumo jausmą (Frisen, Holmqvist, Oscarsson, 2008). Toks žeminimo, patyčių jausmas gali būti jaučiamas šeimoje ar bendraamžių tarpe. Pažeminimo jausmo šeimoje ar bendraamžių tarpe patyrimas leidžia suprasti besityčiojančių vaikų norą pasijausti vertingais, gerbiamais, stipriais. Kito pažeminimas padeda vaikui pasijusti stipresniu, vertingesniu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). A. Frisen, K. Holmqvist, D. Oscarsson (2008) daro prielaidą, kad saugumo trūkumas ir žema skriaudėjo savivertė yra dažniausios patyčių priežastys. Šias prielaidas patvirtinančių faktų nėra. OPPP tyrimais nustatyta, kad skriaudėjų savivertė yra vidutiniška arba net aukšta, taigi negalima vienareikšmiškai teigti, kad vaikams, kurie tyčiojasi būdingas nepasitikėjimas savimi.

A. D. Pellegrini, J. D. Long (Valeckienė, Targamadžė, 2007) patyčių reiškinį sieja su mokinių tarpusavio dominavimo ir konkuravimo teorija. Sunkumų kyla pereinant iš pradinio ugdymo sistemos į dalykinį ugdymą, kuomet kartu prasideda ir intensyvūs kūno pokyčiai, sąlygoti brendimo pradžios. Paauglystės pradžioje labai svarbu įgauti tam tikrą statusą tarp bendraamžių, o tam reikalinga agresija, žeidžianti patyčiomis. Situaciją sunkina bendraamžių atstūmimas, skatinantis agresyvius vaikus jungtis į asocialias grupes, ir, kuo toliau, tuo mažiau jie turi galimybių išmokti elgtis socialiai priimtinais būdais (Kvieskienė, 2005).

Buvo laikomasi nuomonės, kad tyčiojimas yra tiesioginė varžymosi dėl gerų pažymių pasekmė (Olweus, 2008). Kitaip tariant, vaiko tyčiojimas suprantamas kaip reakcija į vaiko patiriamas frustracijas mokykloje. Vis dėl to, šis aiškinimas po atliktų kelerių metų D. Olweus tyrimų neteko prasmės (Olweus, 2008).

Socialinių įgūdžių stoka, įvardijama kaip dar viena patyčių tarp bendraamžių priežastimi. Socialinių įgūdžių neturėjimas, kaip ir agresyvaus elgesio formavimasis, dažniausiai aiškinamas artimiausios vaiko aplinkos įtaka (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Vaikai tokio elgesio išmoksta stebėdami suaugusiuosius, iš pradžių šeimoje (Pokalbis su psichologu, 2006).

Šeimyniniai veiksniai, skatinantys vaikus tyčiotis yra meilės, šilumos stoka, vaiko žeminimas ir fizinės bausmės, tėvų priežiūros ir tvirtų elgesio ribų nebuvimas, nepastovi, išplėsta šeimos struktūra, nenustatyta tvarka bei vaiko šeimos požiūris į agresyvų elgesį (Damijonaitis, 2009). Šeimos įtaka vaiko agresyvumui ir polinkiui tyčiotis yra labai didelė.

Galima sugrupuoti bei išskirti tris pagrindinius veiksnius, didinančius šeimos poveikį vaiko agresyviai elgesiui, tai tvirto prierašumo prie vaikai svarbių asmenų per pirmuosius trejus gyvenimo metus nebuvimas, vaiko poreikių ignoravimas, suaugusiųjų priežiūros stoka ir palankus šeimos požiūris į agresyvų elgesį (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Analizuojant vaiko artimiausios aplinkos veiksnius, skatinančius tyčiotis, galima skirti pernelyg didelę globą šeimoje, trukdančią vaikui tapti savarankiškam bei priešybes. Priešybės šeimoje pasireiškia, kuomet vienas tėvų yra itin griežtas, kritiškas, o kitas - būna pernelyg nuolaidus ir per daug leidžia. Toks elgesys šeimoje įvardijamas kaip nenuosekli priežiūra (Robichaud, 2007).

Auklėjimo stilių įtaką, kaip skatinančius vaiką tyčiotis veiksnius, išskyrė ir D. Olweus (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Psichologo teigimu, fizine jėga, smurtu ar emociniais protrūkiais grindžiami vaiko auklėjimo metodai, skatina agresyvaus elgesio perėmimą ir demonstravimą prieš silpnesnį asmenį (Valeckienė, Targamadžė, 2007). Kaip, apibendrinamas savo tyrimus, pažymėjo L. Berkowitzas, „žiaurumas visada sukelia dar didesnę žiaurumą“ (Žukauskienė, 1996, p. 208). Remiantis šiuo požiūriu, bei šiuolaikinės psichologijos požiūriu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006) būtų klaidinga manyti, kad vaikų smurtą galima sustabdyti,

taikant vaikams fizines bausmes. Galima numanyti, kad vienas aplinkos veiksnių – šeima, šeimos auklėjimo stilių kraštutinumai, tokie, kaip per didelė globa ar nesirūpinimas, sudaro palankias sąlygas atsirasti netinkamam elgesiui, plisti patyčių mastui.

Skurdas yra rizikos veiksnys, įtakojantis patyčių masto didėjimą (Robichaud, 2007). Buvo nustatyta, kad vargingų vaikų mokykliniai pasiekimai, gebėjimas prisitaikyti emociškai bei gebėjimų pasiekimai yra žymiai mažesni nei vidutiniojo sluoksnio vaikų. Skurdas taip pat padidina blogos sveikatos riziką (Robichaud, 2007). Mėginant suprasti vaikų netinkamo elgesio priežastis, dažnai daroma prielaida, jog netinkamą vaiko elgesį lemia sveikatos sutrikimai (Žukauskienė, 2001), kurie taip pat gali būti susiję su skurdu šeimoje.

Vienas išorinių veiksnių, įtakojančių patyčių reiškinių plitimą – mokykla. Mokyklos lygmeniu patyčias skatina tokie neigiami elementai kaip: daugiau dėmesio neigiamam vaikų elgesiui negu teigiamam; suaugusiųjų priežiūros stoka; mokytojų tyčiojimas, gėdinimas, grasinimai, siekiant suvaldyti klasę; mokytojų nuostata, kad patyčios nėra nieko bloga, vyraujantys klaidingi įsitikinimai apie patyčias – ir tarp suaugusiųjų, ir tarp vaikų; nesugebėjimas ugdyti bendradarbiavimo, bendros veiklos įgūdžių (Damijonaitis, 2009). Ne ką mažiau mokykloje svarbus mokytojo ir direktoriaus vadovavimo stilius, mokyklos darbuotojų pastovumas, imantis prevencinės veiklos (Robichaud, 2007).

Patyčių priežastis traktuoti tik individualiame lygmenyje, būtų netikslinga, nes patyčioms įtakos turi ir išoriniai veiksniai (Valeckienė, Targamadzė, 2007). D. Olweus teigimu (Valeckienė, Targamadzė, 2007), dauguma autorių pažymi, kad vaiko prigimtinių savybės turi mažiau įtakos negu išorinių veiksnių sąlygotas elgesys. Tuo tarpu A. Frisen, K. Holmqvist, D. Oscarsson (2008) akcentuoja, kad vaiko saugumo poreikio nepatenkinimas ir žema priekabautojo savivertė yra dažniausios patyčių priežastys. Vis dėl to, šiandien nėra išsamiai išanalizuota, kiek individualus lygmuo daro įtaką vaikų agresyvumui, o kuri dalis tenka vaiko aplinkos veiksniams. Nėra išsiaiškinta sąveika tarp patyčių priežasčių ir genetinio paveldimumo, hormonų bei prigimtinių psichikos savybių, tokių kaip impulsyvumas, nerimastingumas, emocionalumas (Valeckienė, Targamadzė, 2007). Nėra pateikiama aiški analizė, kiek vaiko aplinkos veiksniai, tokie kaip tėvų auklėjimo stilius, meilė, šiluma šeimoje ar smurto propagavimas žiniasklaidoje turi įtakos patyčių plitimui.

Galima daryti prielaidą, kad patyčių priežastis lemia tiek išoriniai, tiek individualūs veiksniai. Patyčių priežasčių mažinimas turėtų būti kompleksinė intervencija, siekiant išvengti ar mažinti patyčių masto didėjimą.

1.2. Patyčių prevencijos efektyvumo veiksniai

1.2.1. Patyčių paplitimas: lyčių, amžiaus sąlygotas veiksnys

Pranešimas, kad kas šeštas mokinys per savaitę mokykloje patiria patyčias, verčia sunerinti vis labiau (Parada, Marsh, Craven, Papworth, 2005). Socialinio kultūrinio reiškinių paplitimas auga. Patyčių masto didėjimą rodantys duomenys atskleisti Kanados mokyklose, Skandinavijos šalių, Airijos bei Anglijos mokyklose (Parada, Marsh, Craven, Papworth, 2005). D. Olweus (2008) duomenimis, penkiolika procentų visų Norvegijos pradinių ir vidurinių mokyklų mokinių buvo tapę skriaudėjais ar skriaudžiamaisiais. Apytiksliai devyni procentai mokinių buvo skriaudžiamieji, o septyni procentai gana reguliariai tyčiojosi iš kitų, o 0,2 procento visų mokinių tapo ir skriaudžiamaisiais ir skriaudėjais.

2002 metais Pasaulinės sveikatos organizacijos atliktas tyrimas atskleidė, kad patyčios Lietuvoje, palyginti su kitomis trisdešimt penkiomis, dalyvavusiomis tyrime šalimis, yra labiausiai paplitusios. Tyrimo duomenimis, Švedijoje patyčias patiria tik maždaug kas dešimtas mokinys, tuo tarpu Lietuvoje patyčias (ir gana reguliariai) patiria apie pusę Lietuvos mokinių (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Patyčių paplitimas, tyrime dalyvavusiose šalyse, svyruoja nuo 1 iki 50 procentų (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

R. Povilaitis (2006) patikslina patyčių masto Lietuvoje svarbą, lygindamas patyčių paplitimą Švedijoje ir Čekijoje. Šiose šalyse yra mažiau kaip 20 procentų vaikų, patiriančių patyčias, ir mažiau kaip 20 procentų besityčiojančių, tuo tarpu Lietuvoje šis reiškinys, siekia net 70 procentų.

Nepaisant PSO (2008) paskelbtų Tarptautinės moksleivių gyvenimo ir sveikatos studijos apklausos rezultatų, teigiančių, kad situacija Lietuvos mokyklose gerėja, situacija grėsminga (Lietuvos mokyklose bus įgyvendinama Olweus patyčių prevencinė programa, 2008). Pateikiami duomenys, verčia suabejoti tikrojo patyčių masto atskleidimu, nes apima tik tas patyčių situacijas, apie kurias yra pranešama ar sužinoma. Įvairių tyrimų rezultatai atskleidė, kad vaikų skaičius, kurie praneša apie patyčias, įvairiose šalyse itin skirtingas ir svyruoja nuo 4 iki 50 procentų (Piskin, 2002). Analizuojant gautus duomenis apie patiriamas patyčias galima stebėti, kaip amžiaus ar lyties faktoriai koreliuoja su patyčių paplitimo mastu.

D. Olweus atliktų tyrimų įvairiose šalyse rezultatai, analizuojantys patyčių mastą per paskutiniuosius kelis mėnesius mokykloje, atskleidė, kad patyčių skaičius įtakojamas amžiaus ir su juo susijusių veiksnių (Piskin, 2002). Pagal nacionalinį tyrimą, kurį įvykdė Kanados žmonių išteklių plėtojimo ministerija, penki procentai berniukų ir septyni procentai mergaičių nuo ketverių iki vienuolikos metų amžiaus jau buvo tapusios reguliariomis pažeminimo aukomis, tuo

tarpu keturiolika procentų to paties amžiaus berniukų bei devyni procentai mergaičių jau buvo reguliariai žeminę kitus vaikus (Robichaud, 2007). Gautus Kanados Žmonių išteklių plėtojimo ministerijos tyrimo rezultatus papildė R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006) teigdami, kad amžius, kuriame vaikai daugiausia patiria patyčių, yra vienuolika, dvylika metų. Autoriai pabrėžia, kad patyčių aukomis dažniausiai tampa bendraamžiai ar jaunesni vaikai nei skriaudėjai.

D. Valickaitės atliktas tyrimas 2003 m. atskleidė, kad penktos klasės moksleiviai dažniau nei devintokai kenčia nuo kitų moksleivių tyčiojimosi (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Patyčių didėjimo priežastis šiame amžiaus tarpsnyje Amerikoje ir Europos šalyse sąlygota agresyvumo lygio didėjimo, pereinant iš pradinės mokyklos į vidurinę (Pellegrini, Long, 2002). Devintokai, pasak D. Valickaitės (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006), beveik tris kartus dažniau tampa patyčių iniciatoriais. Piskin (2002) atlikto tyrimo duomenys patvirtina amžiaus įtaką patyčių mastui bei patyčių vaidmenų pasiskirstymui.

Patyčias patiriančių vaikų skaičius mažėja didėjant jų amžiui. Pastebėta, kad patyčių paplitimo kreivė tolydžiai leidžiasi, analizuojant vyresniųjų klasių mokinių patyčių patyrimo mastus. Patyčias patiriančių mokinių procento mažėjimas, pastebimas nuo pradinių mokyklos klasių, o vaikam nuo trylikos iki šešiolikos metų patyčių patyrimo mažėjimas tampa ne toks staigus (Olweus, 2008).

Remiantis minėtų autorių duomenimis, galima daryti prielaidą, kad didėjant vaikų amžiui, didėja besityčiojančių vaikų skaičius, tuo tarpu patiriančių patyčias vyresnėse klasėse vaikų skaičius mažėja. Jaunesniųjų mokinių patiriamas patyčias gali sąlygoti įvairūs veiksniai, tokie, kaip perėjimas į kitą mokymosi pakopą. Galima numanyti, kad penktos klasės mokinių tyčiojimosi masto mažėjimas, nulemtas mokyklų pertvarkos sistemos. Penktos klasės mokiniai vidurinėje mokykloje yra jauniausi, pagrindo patyčioms lieka mažiau.

Analizuojant patyčių paplitimą, atrasti skirtumai tarp berniukų ir mergaičių. Berniukai itin aktyviai dalyvauja patyčiose ir kaip skriaudėjai, ir kaip aukos (Piskin, 2002). Kai kurie autoriai pastebi, kad daugiau tyčiojasi bei daugiau patiria patyčias berniukai (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Tyrėjų duomenys patvirtina D. Olweus (2008) tyrimų rezultatus, apie berniukų patyčias, kurios ypač išryškėja vidurinės mokyklos klasėse. Bergeno tyrimo išvada teigia, kad iš mergaičių dažniausiai tyčiojasi berniukai. Tyrimo rezultatai pagrindžia berniukų patyčių mastą (Olweus, 2008).

Nepaisant duomenų apie didelį berniukų patyčių reiškinių paplitimą, ypatingos lyties vaidmens sąsajos su patyčiomis negalima rasti (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Teigiama, kad tyčiojasi tiek berniukai, tiek mergaitės. Skirtumai, tyrinėjant patyčių paplitimą, aptinkami tik analizuojant patyčių agresijos formas.

Mergaitėms labiau būdingos netiesioginės, subtilesnės patyčių formos, kaip pavyzdžiui, šmeižtas, gandų skleidimas, manipuliavimas draugyste. Tuo tarpu, šiek tiek daugiau berniukų buvo susidūrę su tiesioginėmis patyčiomis (Olweus, 2008). H. Scheithauer, T. Hayer, F. Petermann, G. Jugert (2006) patvirtina D. Olweus duomenis teigdami, kad berniukai labiau naudoja tiesiogines patyčias, o mergaitės – netiesiogines.

Galima numanyti, kad mergaitės yra socialiai brandesnės patyčių patyrimo atskleidime, ir dažniau pasakoja apie patyčias nei berniukai. Tiesioginės, dar kitaip įvardijamos fizinės patyčios būdingesnės berniukams (Pellegrini, Long, 2002), ir vis dėl to, tyčiojimas bei patyčių patyrimas būdingas abiejų lyčių atstovams, bei sukelia jiems neigiamas pasekmes.

1.2.2. Prevencijos apibrėžtis

Patyčios yra reiškiny, kurio paplitimas 70 kartų viršija epidemijos lygį. Kalbant apie tokį didelį šio reiškinio paplitimą, galima daryti prielaidą, kad būtina ieškoti priemonių, būdų, kurie padėtų spręsti šias rimtas problemas. Reikalingos tokios priemonės, kurios teigiamai skatintų visą aplinką, tarpusavio santykius bei bendravimą tarp suaugusiųjų, vaikų (Povilaitis, 2006).

Prevencija dabartiniam lietuvių kalbos žodyne (Keinys, 2000) įvardijama kaip kelio užkirtimas, užbėgimas už akių. Prevencijos sąvoka papildoma, teigiant, kad prevencija yra darbas su vaiku, kuris nederamai elgiasi ar kelia nerimą mokyklos darbuotojams, administracijos atstovams (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007). Prevencinių programų tikslas ir yra apimti kuo daugiau žmonių, o ne tik tuos, kurie jau turi problemų. Galima numanyti, kad pagalba bus veiksmingesnė, jei ji priartės prie sąlygų, dėl kurių kyla problemos (Karmaza, Šimaitis, Kvieskienė ir kt., 2003).

Emocinio, kaip ir kitų smurto prieš vaikus ar tarp vaikų formų prevencija, skirta suteikti vaikams ir moksleiviams reikiamų žinių apie emocinę, fizinę ar kitokią smurto formą, sukurti saugios elgsenos įgūdžius, reikalingus teisingiems sprendimams, atsižvelgiant į įvairias socialines situacijas ir aplinką. Prevencija turi skatinti vaiko sveikos ir atsakingos gyvensenos poreikį, stiprinti vaikų savigarbą bei pasitikėjimą savimi, ugdyti pagarbą kitiems, neabejingumą tam, kas vyksta šalia, rūpinimąsi kitais. Svarbi prevencijos užduotis skatinti vaikų bendravimą ir bendradarbiavimą su bendraamžiais, tėvais ir kitais suaugusiais, padėti tiksliau suvokti asmeninę atsakomybę ir jos ribas, ugdyti savitvardą, suteikti tinkamą, vaikų amžiaus tarpsnį atitinkantį patarimą ir paramą. Svarbu skatinti vaikus mąstyti pozityviai bei ugdyti kūrybiškumą, taikant įgytas žinias praktiškai. (Sruoga, Jakubkaitė, 2002).

Prevencinė veikla yra viena priemonių, padėsiančių išmokti tinkamų elgesio būdų vaikams, kurie netinkamai elgiasi, bei primins tinkamus elgesio būdus kitiems vaikams, mokytojams ar

kitiems asmenims. Siekiant padėti vaikui, svarbūs, reikšmingi jam asmenys, sukuriantys saugumo jausmą, pasitikėjimą. Galima daryti prielaidą, kad patyčių prevencijoje yra svarbu artimų vaikui asmenų atsakomybės pasidalinimas, padėsiantis pasiekti minėtųjų prevencijos tikslų.

Už smurto prevenciją atsakingi yra visi: mokiniai, pedagogai, mokyklos administracija, tėvai, kitas mokyklos personalas (Karmazos, Grigutytės, Karmazės, 2007). Vis dėl to, didelis atsakomybės pasiskirstymas nelemia vienareikšmiškos sėkmės. Itin svarbu, kuriuo pagalbos vaikui etapu yra imamasi prevencijos.

Remiantis J. Gilligan (2002), R. Povilaičiu (2006), R. Auškeliu (2006), prevencija plačiaja prasme apima tris etapus: pirminę prevenciją arba tiesiog prevenciją, antrinę prevenciją arba intervenciją ir tretinę prevenciją arba postvenciją. Kuomet kalbama apie pirminę prevenciją, turima omenyje visos tos priemonės, kurios užkerta kelią bei apskritai neleidžia atsirasti agresyviai elgesiui, arba tam tikroms psichikos sveikatos problemoms (Povilaitis, 2006). Kol nebus pirminės prevencijos, nebus pasiekta jokių rezultatų. Itin svarbiai apibrėžiamas pirminės prevencijos poveikis, naudingumas.

Antrinė prevencija apibrėžiama kaip specialistų pagalba (Povilaitis, 2006). Ši prevencijos rūšis yra veiksmai, skirti rizikos grupėms išskirti ir darbui su jomis, taip pat ankstyvajai intervencijai. Rizikos grupėms priskiriami asmenys, kurie dėl įvairių priežasčių, kaip pavyzdžiui, vaikai iš problemišku šeimų (nepriežiūra, alkoholizmas, smurtas), žemo sociometrinio statuso – neturintys draugų, atstumti, neturi reikiamų įgūdžių gyvenimo, sunkumams spręsti (Karmaza, Šimaitis, Kvieskienė ir kt., 2003). Tuo tarpu ankstyvoji intervencija yra veiksniai, neleidžiantys plisti atsiradusioms problemoms (Karmaza, Šimaitis, Kvieskienė ir kt., 2003).

Antrinė prevencija dar įvardijama kaip identifikavimas tų asmenų, kuriems gresia sunkumai, kyla sunkumų rizika (Gilligan, 2002). Lyginant pirminę ir antrinę prevencijas, galima teigti, kad antrinė prevencija sąlygota specialistų, teikiančių tikslią pagalbą vaikui, įsikišimo. Pirminės prevencijos atveju nėra tiesioginio tikslingo specialistų darbo su vaikais, kurio metu siekiama ne tik užskirti kelią elgesiui, tačiau jau spręsti jo pasekmes.

Tretinė prevencija yra pagalba, siekiant mažesnio asmenų traumavimo. Ji yra taikoma tuomet, kai problema yra didžiulė ir atsiranda agresyvūs vaikai. Kilus tokiems sunkumams, ieškoma išeities, ką daryti, kad šie, agresyviai besielgiantys vaikai nesužalotų aplinkinių, kad nesužalotų vieni kitų ar mažiau sužalotų patys save. Draugiškumo siekis netenka itin didelės prasmės (Povilaitis, 2006).

Analizuojant šiuos tris prevencijos etapus, galima teigti, kad ugdomasis – prevencinis poveikis susideda iš trijų pagrindinių lygių. Pirminis lygis – tai ugdomojo – prevencinio poveikio priemonės, skirtos pašalinti tuos trikdančius veiksnius. Antrasis lygis yra kryptingas darbas su

smurtautojais, į pagalbą pasitelkiant įvairių sričių specialistus. Paskutinis, trečiasis lygis yra apibūdinamas kaip ugdomasis prevencinis poveikis, pasireiškiantis kasdieniauose žmoniškuosiuose santykiuose, siekiant pašalinti neigiamus veiksnius, įtakojančius vaiką, bei stiprinti pozityviuosius (Leliūgienė, 2003). Šis lygių išskyrimas yra itin svarbus, kadangi nepriklausomai nuo to, kiek skiriama resursų, lėšų tretinei ar antrinei prevencijai, jei nebus pirminės prevencijos, tai yra to, kas šalina priežastis, dėl kurių kyla vaikų agresyvumas, tinkamų rezultatų nebus pasiekta (Povilaitis, 2006). Paradoksalu, tačiau tretinė prevencija pristatoma kaip mažiausiai veiksminga santykinė bei absoliučia prasme (Gilligan, 2002).

Siekiant mažinti patyčių mastą, būtinas bendradarbiavimas, kurio metu būtų integruoti ne tik socialiniai, teisiniai, tačiau ir kiti, reikalingi prevencijos programos rezultatams pasiekti, aspektai. Reikalinga imtis kompleksinių priemonių, padėsiančių sujungti visus svarbius vaiko pagalbos lygmenis bendrai veiklai. Patyčių prevencijos programos turi būti vykdomos trimis lygiais, apimančiais svarbius vaikui asmenis – tai mokyklos, klasės bei individualiu lygmenimis (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2006).

Pirmasis pagalbos lygmuo apima mokyklos teikiamą pagalbą vaikui. Ši pagalba priklauso tiek nuo problemos įvertinimo, tiek nuo specialistų empatiškumo. Susitaikymas su tuo, kad pažeminimai ir patyčios egzistuoja mokykloje, jau yra pirmas žingsnis kovojant su šiuo reiškiniu (Robichaud, 2007). Galima daryti prielaidą, kad patyčių prevencijos įgyvendinimas mokyklos lygiu prasideda patyčių problemos pripažinimu, tačiau mokykla, kuri nori sumažinti patyčių mastą mokykloje, turėtų sukurti patyčių mažinimo strategiją (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2007). Patyčių strategijoje turėtų būti aiškiai įvardijama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi bei ko siekia.

Įgyvendinant patyčių prevencijos programą mokyklos lygmeniu labai svarbūs yra aiškūs principai, kurių mokykla laikosi. Aiškūs principai mokykloje galėtų apimti reagavimą į patyčias, draugiškos atmosferos mokykloje, klasėje kūrimą, pozityvų suaugusiųjų elgesio pavyzdį. Svarbus prevencijos programos elementas mokyklos lygmeniu yra prevencijos programos koordinavimo grupės suformavimas, kuri turėtų sudaryti visos mokyklos bendruomenės nariai: atstovai iš mokyklos administracijos, mokytojų, mokinių, tėvų, taip pat socialinių darbuotojų, psichologų ir kt. (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2007). Svarbu mokykloje įvertinti patyčių paplitimo mastą, surengti konferenciją patyčių problemai aptarti bei tapti visokeriopai jautriems patyčių situacijai mokykloje, siekti mokinių pasitikėjimo bei informuoti mokinius, tėvus, kur galima kreiptis pagalbos ir kokios galima pagalbos sulaukti. Mokytojai turėtų atkreipti dėmesį tarp vaikų vykstančioms patyčioms, pavyzdžiui, stebėti pertraukų metu, efektyviai reaguoti įvykus patyčioms ar jas įtarus (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

Mokyklos bendruomenės nariai turėtų žinoti, kaip reikia reaguoti į vykstančias patyčias. R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2006) nurodo tokius efektyvaus reagavimo etapus: reagavimas „čia ir dabar“ į vykstančias patyčias; užsitęsusių patyčių atvejų sprendimas; pagalba skriaudžiamiems vaikams ir skriaudėjams; patyčių atvejų aptarimas su visais situacijos dalyviais. Pateikiami reagavimo būdai, stabdant patyčias, atitinka D. Olweus, S. P. Limber (2008) individualaus bei mokyklos lygmens patyčių stabdymo etapus.

Svarbu, kad į smurto prevencijos darbą būtų įtraukiami ir patys mokiniai. Mokiniai patys gali nusistatyti, kokios mokyklos jie nori, ką jiems reiškia saugi mokykla. Prisiimdami atsakomybę už saugios mokyklos sukūrimą (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007), mokiniai gali padėti kurti jas (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2007). Prevencinis darbas mokyklose turėtų orientuotis būtent į vaikų gebėjimų bendradarbiauti ir konstruktyviai spręsti konfliktus ugdymą ir puoselėjimą (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007).

Mokykloje dirbančių suaugusiųjų bendradarbiavimas ir komandinis darbas yra puikus pavyzdys vaikams, juo sekdami jie gali prisidėti prie pozityvios, šiltos ir saugios aplinkos mokykloje kūrimo (Olweus, Limber, 2008). Šiluma, pozityvus susidomėjimas ir aktyvumas yra būtini suaugusiųjų elgesio bruožai. Susidomėjimas vaiku bei pagalba jam yra neatsiejama nuo elgesio taisyklių, kurias turėtų sukurti bei prisiimti visa mokyklos bendruomenė. Pirmiausia, suaugusieji yra atsakingi, kad vaikų grupėse negaliotų vien savos taisyklės (Robichaud, 2007).

Klasės taisyklių skiepijimas vyksta nuolatos, ypač tinkama tam erdvė yra klasės valandėlių metas. Įgyvendinant patyčių prevencijos programą, labai svarbu klasėje skirti laiko, kurio metu mokiniai galėtų diskutuoti apie tarpusavio santykius (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2007). Svarbu sukurti saugią atmosferą klasėje, paskatinti tinkamą elgesį ir aptariant patyčių situacijas padėti vaikams pasimokyti iš jų (Olweus, Limber, 2008). Klasės valandėlių vedimas leidžia pasijusti vaikams atsakingiems už vykdomos veiklos sėkmę, sudaro galimybę padėti sau pačiam bei kitam mokiniui. Aktyvus mokyklos darbuotojų, tėvų bei mokinių dalyvavimas prevencijos programoje sudaro galimybę prevencijos programos sėkmei.

Individualus prevencijos programos įgyvendinimo lygmuo atskleidžia kiekvieno asmeninį indėlį stabdant patyčias. Pagalbos teikimas svarbus ir skriaudėjui, ir vaikui, iš kurio buvo tyčiotasi. Itin svarbu su nukentėjusiuoju išsiaiškinti įvykusį tyčiojimosi atvejį, aptarti „saugumo“ planą, kuriuo siekiama išvengti panašių situacijų, bei suteikti visokeriopą jam svarbią pagalbą. Bendraujant su skriaudėju, svarbu padėti pakeisti savo elgesį ir mokyti jį kitokių, neagresyvių bendravimo būdų (Olweus, 2008).

Mokykloje patyčių prevencijos programa turi apimti tris itin svarbias tikslines grupes, tai mokinius, tėvus bei mokyklos personalo narius. Galima teigti, kad tikslinga pagalba gali būti

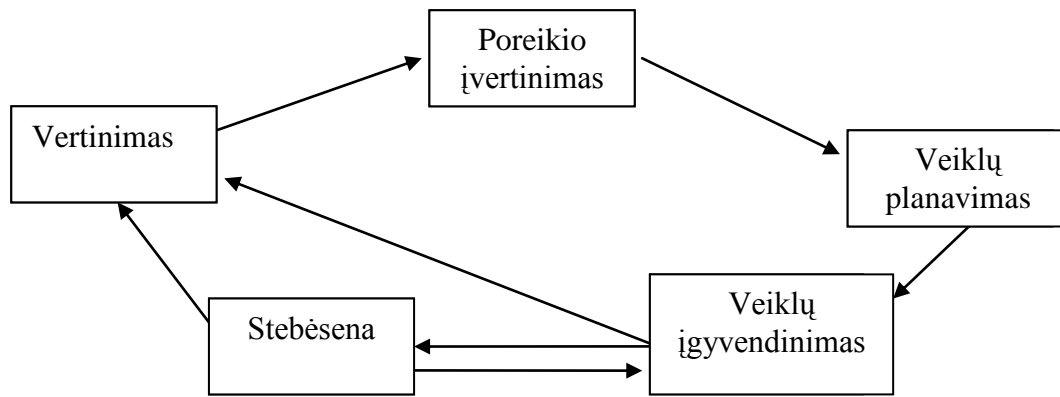
suteikta, kuomet visi suinteresuoti asmenys imsis bendros veiklos siekiant patyčių masto mažėjimo, ypač pirminės ar antrinės prevencijos etape.

1.2.3. Patyčių prevencijos efektyvumo galimybės

Moksliniai tyrimai rodo, kad prevencinės programos yra veiksmingesnės, jei yra orientuotos į emocinės ir socialinės kompetencijos ugdymą ir puoselėjimą (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Griuner ir Chilt 1998 metais, įvertinę įvairias prievartos prevencijos priemones, priėjo prie išvadų, kad prevencinės programos, kurios remiasi vaikų galimybėmis, yra veiksmingesnės, nei tos, kurios orientuotos į rizikos veiksnius ir sutelkia dėmesį į problemines sritis. Padaryta išvada, kad vaikų psychosocialinės ir apskritai gyvenimiškos kompetencijos ugdymas ir puoselėjimas yra veiksminga prevencinė priemonė, o pati prevencija – ilgalaikis procesas, kurį reikia pradėti laiku, nes trumpalaikės priemonės yra neveiksmingos (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007).

Galima daryti išvadą, kad visos prievartos prevencijos programos bus veiksmingesnės, jei bus atliktas tikslus prievartos formų bei paplitimo įvertinimas, bus naudojamos visomis galimybėmis, o ne vien kliaujamosi savo jėgomis, neįraukiant ir šeimos narių. Kaip svarbus faktorius patyčių prevencijos programoje, sąlygojantis programos efektyvumą, minimas ankstyvas vaiko, dalyvaujančio programoje amžius bei aiškiai apibrėžtas pageidaujamas ar nepageidaujamas elgesys (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007).

Prevencijos programos efektyvumas, įtakojamas visų įsitraukusiųjų asmenų bendro darbo. Įsitraukti į patyčių prevencijos programą, kuri įgyvendinama mokykloje, turi visi mokyklos bendruomenės nariai bei mokinių tėvai, patys mokiniai. Tinkamai vykdoma prevencijos programa priklauso ne vien nuo žmogiškųjų išteklių, svarbus yra tinkamas pasirengimas prevencijai bei planavimas. Prevencijos priemonių efektyvumo vertinimas yra neatsiejama visų projekto etapų planavimo (poreikio įvertinimo, uždavinių išsikėlimo, veiklų/prevencijos priemonių parinkimo ir jų įgyvendinimo) dalis (Astrauskienė, Bankauskienė, Janulytė ir kt., 2007). Griuner ir Chilt 1998 m., (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007) atskleidė prevencijos programos planavimo svarbą. Prevencijos programos etapus galima pažymėti schema (žr. 1 pav.).

1 pav. (Astrauskienė, Bankauskienė, Janulytė ir kt., 2007, p. 12)

Norint sukurti prevencijos programą, svarbu žinoti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria mokyklos bendruomenė, kokių veiksmų imasi visi, bei, kaip visa bendruomenė turi elgtis programos įgyvendinimo metu (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Taipogi vieni prevencijos programos vertinimo kriterijų yra efektyvumas, priimtinumai, teisėtumas, dinamiškumas, darnumas, tinkamumas, nuoseklumas, naudingumas.

Galima daryti prielaidą, kad efektyvios patyčių prevencijos programos, prieš diegiant, turėtų būti vertinamos. Svarbi atliekama pirminė patyčių prevencijos programos naudingumo analizė, kuri atskleistų jos teisėtumą, naudingumą, tinkamumą ir kt. svarbius veiksniai. Itin reikšmingas, aiškus bei pozityvus visų bendruomenės narių požiūris į prevencijos programos įgyvendinimą, bei nuoseklus programos reikalavimų laikymasis, sudarant sąlygas tęstiniam programos vykdymui, jai pasibaigus.

1.2.4. Patyčių prevencijos programų paplitimas Lietuvos ir užsienio mokyklose

Lietuvoje pradėtos įgyvendinti pasaulyje plačiu mastu taikomos prevencinės programos, kaip „Olweus“, „Zipio draugai“, „Antras žingsnis“. Lietuvoje, taip pat, įgyvendinama Lions Quest programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“. Nepaisant jau diegiamų mokyklose prevencinių programų, Lietuvoje vis dėl to jų trūksta (Damijonaitis, 2009).

Galima teigti, kad Lietuvai pirmaujant Europoje patyčių mokyklose mastu, svarbu analizuoti patyčių reiškinį, jo paplitimą. Reikalinga ieškoti naujų galimų metodų patyčių problemai spręsti, kurti ir analizuoti įvairias prevencines programas, aktyviai ištraukiant į sėkmingai funkcionuojančių prevencinių programų įgyvendinimo procesą (Damijonaitis, 2009).

Šiuo metu pasaulyje veikia itin daug patyčių prevencijos programų. Programų efektyvumo bei įgyvendinimo mokyklose analizė gali atskleisti prevencijos programos reikšmę ir naudingumo priežastis.

Siekiant išsiaiškinti patyčių prevencijos programų įvairovę, remiantis Ttofi M. M, Farrington D. P., Baldry A. C (2008), D. Olweus, S. P. Limber (2008), D. Olweus (2008) duomenimis, pateikiama aštuonių patyčių prevencijos programų („Buli&Pupe“; „S.S. GRIN“; „Steps to Respect“; „KiVa“; „Greek Anti-Bullying“; „Progetto Pontassieve“; „Respect Programme“; „Olweus Bullying Prevention Programme“) analizė (žr. 1 priedas).

Išanalizavus aštuonių patyčių prevencijos programų duomenis, galima teigti, kad tikslas visų programų itin panašus, išskiriant siekį mažinti patyčių, asocialaus, agresyvaus elgesio aspektus. Patyčių prevencijos programų įgyvendinimo trukmės bei priemonių neišsamūs duomenys gali būti sąlygoti netinkamo duomenų apie programas aprašo.

Aštuonių patyčių prevencijos programų veikos apima tris lygmenis. Vienas veiklos lygmenų – tai praktiniai užsiėmimų ciklai su mokiniais, teorinės paskaitos, pokalbiai, diskusijos. Antrasis lygmuo apima mokyklos lygmenį, kurio metu mokytojai įgyja teorinių, praktinių žinių, kompetencijų patyčių masto mažinimo procese. Paskutinis lygmuo, rečiausiai minimas, individualus – darbas su asmenimis, patiriančiais patyčias, suaugusiųjų budėjimas pertraukų metu.

Pristatant aštuonių patyčių prevencijos programų duomenis, dvi programos turėjo itin didelių panašumų. „Olweus“ patyčių prevencijos programa ir „KiVi“ prevencijos programa. Galima teigti, kad panašumą programoms turėjo Skandinavijos šalių įtaka, kuriose ir buvo sukurtos programos. „Olweus“ patyčių prevencijos programa, kaip ir „Kivi“ prevencijos programa iš kitų išsiskyrė savo siūlomų veiklų bei metodų įvairove. OPPP itin aiškiai, struktūruotai skiria prevencijos veiklos lygmenis, numato aiškia veiksmų seką įraukiant į prevencijos veiksmus visą mokyklos personalą.

1.2.5. „Olweus“ patyčių prevencijos programos filosofija: vertybės, žinios, įsitikinimai

„Olweus“ prevencijos programa yra patyčių tyrimų pradininko ir eksperto prof. Dan Olweus trisdešimt penkerius metus atliktų tyrinėjimų patyčių tema rezultatas. D. Olweus, tyręs agresyvų vaikų elgesį Norvegijoje, sukūrė ir pagrindė savo teorijas apie patyčių mitus ir realybę. Trisdešimt penkerių metų atliktų tyrimų rezultatus įvertina įvairios įstaigos, ginančios vaikų teises.

Smurto studijų ir prevencijos centro atstovų teigimu, OPPP priskirtina vienuolikai geriausių pavyzdinių programų, tai patvirtina ir Piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis ir psichinės sveikatos srities paslaugas koordinuojantis centras (Olweus, Limber, 2008).

Paskutiniųjų penkiolikos metų bėgyje D. Olweus veikla, mažinant patyčių ir kitokio smurto reiškinių paplitimą mokyklose, lėmė ryškių teigiamų pokyčių įvairiose šalyse (Norvegijoje, Švedijoje, Anglijoje, Škotijoje, Airijoje, Olandijoje, Vokietijoje, Australijoje, Japonijoje). Už savo mokslinį ir prevencinį darbą prevencijos programos sudarytojas yra pelnęs reikšmingų apdovanojimų ir tarptautinį pripažinimą (Lietuvos mokyklose bus įgyvendinama Olweus patyčių prevencinė programa, 2008). Lietuvoje programa pradėta įgyvendinti 2008 metais, o 2008 – 2010 metai yra bandomieji programos diegimo metai.

„Olweus“ prevencijos programos reikalingumą Lietuvai pagrindžia patyčių mastas šalies mokyklose: 2008 m. tyrimo Lietuvoje duomenimis, patyčias 2-3 kartus per mėnesį ir dažniau patyrė 29 procentai 3-10 klasių mokinių. Pakartotinis tyrimas, atliktas pernai, parodė, kad „Olweus“ programą įgyvendinančiose mokyklose patyčių vidutiniškai sumažėjo iki 24,2 procento, o atskirose mokyklose – dar labiau (Mokyklose, kurios įgyvendina „Olweus“ programą, gerokai sumažėjo patyčių, 2010).

Šiuo metu programoje aštuoniolika mėnesių dalyvauja dvidešimt devynios mokyklos. Šiose mokyklose, naudojant specialų klausimyną buvo apklausta beveik 15 tūkstančių mokinių. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad per pirmuosius prevencinės programos „Olweus“ įgyvendinimo metus patyčių šiose mokyklose sumažėjo vidutiniškai penkiolika procentų. Be galo svarbus faktas, kurį atskleidė atlikta OPPP mokinių apklausa, kad ilgalaikių patyčių, trunkančių metus ir ilgiau, sumažėjo maždaug 20 procentų (Mokyklose, kurios įgyvendina „Olweus“ programą, gerokai sumažėjo patyčių, 2010). Svarbu paminėti, kad kuo ilgiau tęsiasi patyčios tuo pasekmės yra sudėtingesnės ir kelia didesnę pavojų atsirasti vaikų psichologinėms problemoms (Olweus, 2008). Ilgą laiką trunkančių patyčių masto sumažėjimas dvidešimt devyniose mokyklose, kuriose įgyvendinama „Olweus“ patyčių prevencinė programa, yra svarbus laimėjimas kovojant prieš patyčias mūsų mokyklose.

„Olweus“ patyčių prevencijos programos sėkmę gali lemti aiški kovai prieš patyčias sukurta laipsniško programos įdiegimo mokykloje eiga. Prieš programos įgyvendinimą kviečiami pareikšti norą dalyvauti programoje instruktoriai bei bendrojo lavinimo mokyklos. Būsimasis instruktorius pateikia paraišką dalyvauti programoje. Vyksta instruktoriaus atranka. Praėjusiam atranką instruktoriui priskiriama mokykla bei vyksta nuolatiniai „Olweus International AS“ atstovų vedami mokymai. Instruktorius padeda mokyklai įgyvendinti programą: apmoko mokyklos personalą, organizuoja „Olweus“ programos tyrimus ir kt.

Norint dalyvauti programoje mokyklos pateikia paraišką dalyvauti „Olweus“ programoje – vyksta atranka – mokyklai priskiriamas instruktorius. Mokyklos personalą, priskirtasis mokyklai instruktorius, apmoko programos diegimo principų. Mokyklos personalas yra aprūpinamas metodine medžiaga bei gauna reguliarias instruktoriaus konsultacijas. OPPP sėkmę lemia ne tik tiksli programos mokykloje įdiegimo eiga, tačiau ir pačios programos komponentai.

„Olweus“ programa išsamiai atskleidžia vykdymo mokykloje komponentus: mokyklos, klasės bei individualųjį. Mokyklos lygio komponentai apima Patyčių prevencijos koordinavimo komiteto (PPKK) įsteigimą bei Mokymosi ir supervizijų grupių (MSG) vadovų skyrimą. Mokyklos lygmens komponentui priskiriama tokia veikla, kaip mokymų organizavimai PPKK ir MSG, priežiūros sistemos mokyklose pertraukų metu tobulinimas, MSG susirinkimų bei kitų renginių organizavimas, tėvų įtraukimas į programą (Olweus, Limber, 2008).

Klasės lygmens komponentai apima mokinių supažindinimą su taisyklėmis prieš patyčias ir jų įtvirtinimą, klasės valandėlių bei tėvų susirinkimų rengimą. „Olweus“ programos individualūs OPPP diegimo lygmens komponentai apima visą plačiąją mokyklos bendruomenę. Individualaus programos diegimo komponento sudedamosios dalys yra: mokinių veiklos stebėjimas, mokyklos darbuotojų užtikrinimas, kad patyčių atveju bus išikišta, susitikinėjimas su į patyčias išitraukusiais mokiniais, susitikinėjimas su šių mokinių tėvais bei individualus darbas su šiais mokiniais (Olweus, Limber, 2008).

Individualaus darbo rezultatai yra itin svarbūs programoje. OPPP programos įgyvendinimo metu visi mokyklos darbuotojai yra mokomi atpažinti patyčias, bei suprasti, kad patyčios nėra konfliktas, kurio pasėkoje abi pusės vaikų turėtų būti sutaikytos. Tai netoleruojama elgesio forma, kurią reikia tinkamai stabdyti ir visiems darbuotojams mokykloje elgtis vienodai.

Galima teigti, kad patyčių prevencijos darbo sėkmė įtakota vieningo komandinio darbo. Paskutinytis prevencijos programos lygmens komponentas, svarbus komandinio darbo įgyvendinimui – bendruomenės. Šiuo komponentu siekiama įtraukti visus bendruomenės narius, mažinant patyčių mastą mokykloje (Olweus, Limber, 2008).

Remiantis šia, aštuoniolika mėnesių vienoje mokykloje diegiama programa, kuri skirta pagrindinėms ir vidurinėms mokykloms, ugdymo įstaigų aplinka pertvarkoma taip, kad mažėtų galimybė tyčiotis, patirti patyčias. Šiuo tikslu veikla, įgyvendinat programą visoje mokykloje, apima kelis veiksmų etapus. Pirmiausia visoje mokykloje programos instruktoriai įvertina problemos mastą pagal OPPP klausimyną, informuoja mokyklos bendruomenę apie problemos sprendimo būdus, padeda perrašyti mokyklos taisykles prieš patyčias, suburia darbuotojų MSG ir moko visus darbuotojus, kaip stebėti vaikų elgesį ir reaguoti į jį, dalyvauja mokyklos Koordinacinio Komiteto darbe. Programos įgyvendinimo metu klasėje rengiami mokymo planai, kurie skirti pykčio valdymui ir komunikacijai, vedamos kas savaitinės klasės valandėlės,

nustatomos aiškios klasės elgesio taisyklės, sankcijos nepriimtinaam elgesiui, ir rengiami susitikimai su mokinių tėvais. Kiekvienas mokyklos bendruomenės narys kas antrą savaitę susitinka ir 90 minučių mokosi tinkamų patyčių sprendimo strategijų, intervencijos galimybių (Olweus, 2008).

Įgyvendinant OPPP, prisiimami keturi programos principai. Pirmasis principas teigia, kad patyčių stabdymas yra suaugusiojo atsakomybė ir pareiga. Atskleidžiama, kad mokytojai turi skirti labai daug šilumos ir dėmesio mokiniams, įsitraukti į jų veiklas. Itin svarbu, kad mokykloje būtų susitarta dėl teisingų ir tvirtų ribų nepriimtinaam elgesiui ir, kai jos pažeidžiamos, metodiškai naudojamos neagresyvosios bausmės ir, galiausiai, pripažįstama, kad kiekvieno mokyklos darbuotojo kompetencija – atpažinti patyčias bei gebėti tinkamai į jas reaguoti (Olweus, 2008).

Galima patvirtinti, kad programa remiasi demokratijos principais ir yra orientuota į vaiką. Aktyvumas yra vienas demokratijos principų. Asmeninis aktyvumas atskleidžia savo ir kitų galimybes (Hansen, Kaufmann, Saifer, 1997). OPPP kuria aplinką mokykloje, kuri teikia galimybes mokyklos bendruomenės narių ir mokinių asmeniniam aktyvumui. Mokyklos bendruomenės nariai veikdami kartu suformuoja aplinką, kurioje veikdami siekia bendrų tikslų. Tokioje aplinkoje mokyklos bendruomenės nariai aktyviai būna kartu ir su vaikais, suteikdami galimybę jiems būti veikliams. Tai vyksta efektyviausiai, kuomet vaikams suteikiama galimybė spręsti už save ir kitus, teisingai pasirinkti vieną ar kitą veiklos būdą bei prisiimti atsakomybę (Hansen, Kaufmann, Saifer, 1997).

Tinkamą vaikų elgesį nulemia vertybės, kurias jie turi priimti sąlygojant vidinėms paskatoms, o ne nuobaudų baimėms. Dr. Seefeldt teigimu „tvarka turi būti tvirta ir pastovi, bet neturi remtis jėga, prievarta ar grasinimu <...>“ (Hansen, Kaufmann, Saifer, 1997, p. 20). OPPP vienas principų patvirtina aiškias elgesio ribas, nusižengus joms panaudojant neagresyvias sankcijas.

OPPP įgyvendinantys mokyklos bendruomenės nariai gilindamiesi į vaikų jausmus, potyrius, užimant įvairias vaidmenų pozicijas, pagrindžia demokratinės sistemos kultūros principą. Pagrindinis principas atskleidžia, kad demokratinėje kultūroje visi nariai yra unikalūs vienetas, kuriantis vertybes, išpročius ir bendrai jų besilaikantis. Kitas svarbus demokratijos principas – pagarba sau, kitiems. Mokyklos bendruomenės nariai stebi, kad vienas mokinyš ar nedidelė jų grupelė neprimestų savo valios, diktato kitiems mokiniams. Tai pagrindžiama OPPP principu, kuriuo atskleidžiama mokyklos bendruomenės narių kompetencijos atpažinti patyčias ir į jas tinkamai reaguoti svarba. Hansen K. A., Kaufmann R. K., Saifer S. teigimu „Kiekvieno vaiko veiksmų poveikis kitiems turi būti atitinkamai įvertintas.“ (Hansen, Kaufmann, Saifer, 1997, p. 21).

Mokyklos bendruomenės nariai, įgyvendindami OPPP mokykloje, pažįsta ne tik vaiką, stengiasi pajusti, ką jaučia jis, tačiau ir moko mokinius supratingumo, tolerancijos. Mokinys įgis patirties tik sąveikaudamas su aplinkiniu pasauliu. Į vaiką orientuota programa pagrindžiama klasės lygmens komponentais, atskleidžiančiais klasės valandėlių svarbą. Klasės valandėlės tampa „laboratorija“, asmenybės sklaidą skatinančia aplinka, kurioje mokiniai pažįsta įvairius vaidmenis, perkelia asmeninį patyrimą ir pasijaučia kito mokinio vaidmenyje Konstruktivistų teigimu, vaikai taip mokosi pažinti supantį pasaulį (Coughlin P. A., Hansen K. A. Heller P. ir kt., 1997).

OPPP skatina asmenybės sklaidą. Jos skatinimas susideda iš atsakymų į vaikams kylančius klausimus. Kuomet vaikams kyla klausimai, kyla ir susidomėjimas, motyvacija veiklai. Būtent asmenybės sklaidą skatinanti veikla leidžia vaikams tinkamu būdu plėsti patirties kaupimą (Coughlin P. A., Hansen K. A. Heller P. ir kt., 1997).

OPPP rūpi, kad vaikai taptų aktyviais, gyvenančiais pilnavertį gyvenimą ir mokačiais siekti savo užsibrėžto tikslo mokiniais, nepamirštančiais kitų bei galinčiais teigiamai įtakoti savo aplinką. Galima teigti, kad OPPP veikia visos mokyklos klimata, ir jos poveikis išlieka, todėl visi mokyklos darbuotojai ir mokiniai jaučiasi atsakingi už programos įgyvendinimą, patyčių mąsto mažėjimą. Prevencijos programos tinkamą įgyvendinimą sąlygoja ne tik individualus mokyklos bendruomenės narių atsakomybės prisiėmimas, tačiau ir aiškios nuostatos bei motyvacija ilgalaikei veiklai.

2. TYRIMO METODOLOGIJA IR METODAI

2.1. Teoriniai metodologiniai empirinio tyrimo pagrindai ir metodai

Kokybinio tyrimo metodas pagrindžiamas tyrėjų (Luobikienės, 2000; Tidikio, 2003; Kardelio, 2007; Bitino, 2006; Valackienės, 2007) atlikta teorine analize, atskleidžiant metodo ypatumus, vertingumo ir naudingumo elementus. Kokybinio tyrimo pasirinkimą lėmė jo suteikiama galimybė kompleksiskai įvertinti sudėtingą socialinę kultūrinę sistemą (Bitinas, 2006). Patyčios yra sudėtingas socialinis kultūrinis reiškinys, kuriam analizuojant kokybinio metodo taikymas, suteikia galimybę išsamiai atskleisti situaciją, išplėsti jos supratimo ribas, suteikiant naujų šio reiškinio pažinimo galimybių ir patirties.

Analizuojant mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ patyčių prevencijos programoje patirtį pasirinktas kokybinis tyrimas, kaip multimetodas, apimantis interpretacinį, natūralistinį požiūrį į tiriamą subjektą. Tai reiškia, jog individas nagrinėjamas ne kaip priklausomas nuo bendrų dėsningumų, kurio kryptingumą lemia iš išorės socialinės normos ir tradicijos, o kaip unikali asmenybė, savaip suvokianti socialinę tikrovę, suteikianti jai tam tikrą prasmę, išreiškiamą jo samprotavimais ir elgesiu (Tidikis, 2003). Kokybinio tyrimo metodo taikymas sudaro sąlygas tyrimo metu įeiti į žmogaus vidų, suteikiant galimybę įvairiapusiškiau pažvelgti į tiriamąjį reiškinį (Kardelis, 2007). Atliekant kokybinį tyrimą apie OPPP efektyvumo raišką per mokyklos bendruomenės narių patirtį galima gauti duomenų apie mažai tirtą reiškinį bei šių duomenų pagrindu kurti hipotetinį, tolesniam tyrimui skirtą objekto modelį (Bitinas, 2006). Tyrimo tikslas – ištirti mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ patyčių prevencijos programoje patirtį patyčių veiksmų prevencijoje. Kokybinio tyrimo metodo taikymas, išsamiai analizuojant sudėtingą socialinį kultūrinį reiškinį, sudarys galimybę išsiaiškinti programos efektyvumą per mokyklos bendruomenės narių patirties raišką.

Tiriant mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių OPPP patirtį, būdinga interpretacinė paradigma, atsižvelgianti į kiekvieną bendruomenės individą, kaip bandanti suprasti subjektyvų žmogiškosios patirties pasaulį. Taip siekiama psichologiškai turtingo, gilaus patyčių prevencijos programos dalyvių elgesio prasmingumo suvokimo (Bitinas, 2006).

Viena iš tyrimo metodologinių nuostatų – humanistinė psichologija, kuri nagrinėja asmenybę kaip holistinį fenomeną, kuris leidžia išsamiau pažvelgti į kiekvieno bendruomenės nario raidos prasmės kontekstą. Mokyklos bendruomenės narys, remiantis šiomis idėjomis, nusiteikęs sąveikauti su ugdytiniu įsivaizduojant save ugdytinio padėtyje, jausti jo išgyvenimus, taip sudarant sąlygas nuoširdžiai ir atvirai su juo bendrauti (Bitinas, 2000). Įgyvendinant

„Olweus“ patyčių prevencijos programą mokyklos bendruomenės nariai galėtų suprasti, pajusti vaiko, atliekančio įvairius patyčių vaidmenis, išgyvenimus. Pasak I. Dirglienės ir A. Kiaunytės (2005), tai itin svarbu pedagogo socialinei kompetencijai, profesinei identifikacijai bei asmens įgalinimo procese. Kiekvienas mokyklos bendruomenės narys, dalyvaudamas OPPP turi tapti jautresniu kito situacijai, žmogaus būsenai nevertinant asmens ir nesmerkiant (Vitkauskas, 2004).

Tiriant mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių OPPP patirtį patyčių veiksnių prevencijoje, remiamasi pagrindine naujosios humanizmo filosofijos krypties mintimi, kad žmogus turi būti orientuotas vadovautis kito žmogaus vertybėmis, nuostatomis, kurios jam priimtinos net dabarties visuomenėje (Morkūnienė, 2002).

Darbe remiamasi interakcinio simbolizmo paradigma. Interakcinis simbolizmas suvokiamas kaip individų, šiame tyrime mokyklos bendruomenės narių ir mokinių, nuolatinis patirties reflektavimas, sudarantis sąlygas vykti vidiniam dialogui (Juodaitytė, Rudytė, 2007). Svarbu žmogaus egzistavimo dvilypumas, noras būti reikšmingu kitam, sąlygotas žmogaus buvimu ir siekiu būti arba gyvenimas iš įvaizdžio (Buber, 2001).

Remiantis socialiniu konstruktyvizmu galima teigti, kad mokyklos bendruomenės narių patirtis yra socialinės sąveikos kūrinys, ką individai suvokia ir supranta kaip tikrovę. Pasak P. Berger, T. Luckman (Giddens, 2005) tikrovė yra skirtingai suvokiama, tad svarbu tirti procesą, leidžiantį suvokti tikruosius dalykus. Suvokimas ir prasmė konstruojami veikloje, kuri pasižymi bendru interesu ir tikslu. Galima manyti, kad mokyklos bendruomenės narių mokymasis turi socialiai konstruktyvią reikšmę, nes suteikia galimybę tapti mokymosi bendruomene.

Tyrime remiamasi pragmatizmo metodologine nuostata. Ši nuostata patvirtina, kad tiriant mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių OPPP patirties raišką, prevencinės programos efektyvumo kontekste, supratimas apie tai gali būti pasiekiamas aiškinantis visas praktines pasekmes, išplaukiančias iš veiksnių su šiuo tiriamuoju reiškiniu. Mokyklos bendruomenės narių patirtis yra suvokiama kaip praktinė OPPP pasekmė.

Pagrindinė kokybinio tyrimo metodologijos idėja yra kontekstas. Tai yra fizinė, socialinė, materialinė aplinka, kurioje vyksta žmonių veiklos (Kardelis, 2007). „Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumo per mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių OPPP programoje, patirtį tyrimas, prisiimant tiriamosios grupės nario vaidmenį bei tampant stebėtoju iš „vidaus“, padės išsamiau atskleisti tiriamo reiškinių ypatumus. Kokybinis tyrimas sudaro sąlygas atskleisti savo turimą patirtį, bei išsiaiškinti esamą šio reiškinių kokybę nustatant ne išoriškai, o per žmogaus asmeninio santykio prizmę (Valackienė, 2007).

Tiriant mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių „Olweus“ patyčių prevencijos programoje patirtį patyčių veiksnių prevencijoje, naudojamas pagrindinis kokybinio tyrimo

duomenų rinkimo būdas – interviu. Interviu metodas pasirinktas kaip geras priartėjimo prie žmogaus suvokimo, reikšmių, situacijos apibrėžimo ir realybės konstravimo būdas (Luobikienė, 2000). Atliekant interviu metodą siekta suvokti informantų patirtį, sužinoti jų nuomonę tiriamuoju klausimu. Informantai savo patirtį bei nuomonę išsakė savais žodžiais, būdingais tik jam, neprimetant terminologijos ir išankstinių schemų.

Tyrimo naudotas pusiau standartizuotas interviu (Tidikis, 2003), kitaip vadinamas kryptingas interviu (Rupšienė, 2007). Interviu metu interviuoveriams pateikti penki būtini klausimai bei numatyta aštuoniolika teiginių, padėsiančių įprasmiti gautus interviu duomenis. Penki klausimai interviuoveriams ir numatomų gauti tiriamųjų patirties konstruktai pateikti 1 lentelėje. Interviu klausimai sudaryti remiantis atlikta „Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turinio (content) analize. Klausimai apima penkis OPPP teorinius konstruktus: patyčių sampratą, formų ypatumus, patyčių dalyvius, pasekmes bei prevencijos galimybes.

1 lentelė

Klausimai	Numatomų gauti tiriamųjų patirties konstruktai
– Kas yra patyčios?	<ul style="list-style-type: none"> – Patyčioms būdingi veiksmai. – Patyčių ir kitų smurto formų mokykloje skyrimas.
– Kaip yra skirstomos patyčios?	<ul style="list-style-type: none"> – Tiesioginių, patyčių veiksmai, jų identifikavimo galimybės. – Netiesioginių patyčių veikslių pobūdis, identifikavimo galimybės.
– Kas yra patyčių dalyviai?	<ul style="list-style-type: none"> – Patyčių dalyvių skaičius. – Patyčių dalyvių charakteristikos. – Patyčių įtaka kitiems mokiniams. – Nukentėjusiųjų identifikavimas. – Provokuojančios aukos charakteristika.
– Kokios galimos pasekmės patyčių dalyviams?	<ul style="list-style-type: none"> – Patyčių pasekmės mokiniui tapusiam patyčių objektu. – Patyčių pasekmės mokyklos bendruomenei, klasei.
– Kokių veikslių imtumėtės sumažinti patyčias mokykloje?	<ul style="list-style-type: none"> – Mokyklos bendruomenės narių atsakomybė už vaiko patiriamas patyčias. – Mokyklos bendruomenės veiksmai patyčių situacijoje. – Kiekvieno asmens asmeninis indelis patyčių sprendime. – Mokyklos sistemos pakitimai galintys mažinti patyčių mokykloje mastą. – Patyčių sprendimo mokykloje etapai. – Bausmių sistema sąlygojanti patyčių masto mokykloje mažėjimą. – Pagalba patyčių dalyviams.

Atliekant interviu nebuvo struktūrizuota klausimų tvarka. Ši rūšis patogi tuo, kad griežtai neformalizuojamas pašnekesys ir tarp interviuotojo su interviuoveriu būna laisvesnė atmosfera (Tidikis, 2003). Tiriant OPPP efektyvumo raišką pedagogų patirties kontekste nestruktūrizuota klausimų tvarka, nesukelia interviuoveriams įtampos, gauti duomenys išsamesni.

Gautų interviu metu duomenų analizė vyko trimis etapais. Pirmasis etapas, analizuojant interviu metu gautus duomenis, yra pasirengiamasis, kurio metu sudaromas pirminės analizės protokolas (Masiliauskienė, 2009). Interviu metu gauta informacija analizuojama kodavimo pagalba. Kodavimas – tai procesas, kuriame identifikuojamos kategorijos (Virbalienė, Žydžiūnaitė, Katiliūtė, 2006). Gauti tiriamieji duomenys analizuojami suvedant juos į prasių pirmines kategorijas, kur kiekviena iš jų atstovauja atskirus kintamuosius, tačiau siejamos remiantis prasių panašumu. Antrajame etape vyko kategorijų grupavimas pagal prasių sferas, prasminius lizdus. Trečiajame etape sukuriama kategorijų tinklas (Masiliauskienė, 2009).

Atliekant turinio analizę, skaičiuojamas kategorijų pasikartojimo dažnis (Kardelis, 2002). Išskirtos subkategorijos, kaip patyčių prevencijos prasmes atskleidžiantys apibendrinimai, kurie reiškia, kad kiekvienas tyrimo tekstas su kitais siejamas prasių panašumu (Juodaitytė, Martišauskienė, 2009) Subkategorijos pateiktos kaip detaliau atskleidžiančios kategorijas bei apskaičiuotas empirinių teiginių pasikartojamumas.

Atliekant interviu metu gautų duomenų analizę kategorijos iškyla iš duomenų, ir yra vystomos bei plėtojamos viso tyrimo proceso metu (Virbalienė, Žydžiūnaitė, Katiliūtė, 2006). Interviu duomenų analizės metodas panaudotas siekiant atskleisti, susisteminti ir apibendrinti interviu metu gautą informaciją (Tidikis, 2003).

Galutiniame tyrimo etape, analizuojant ir interpretuojant gautus rezultatus, imtasi mokslinių publikacijų analizės ir lyginami gautieji interviu metu duomenys su OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenimis, tikslinamos gautų rezultatų interpretacijos ribos (Tidikis, 2003). Aprašant kokybinio tyrimo duomenis tyrimo dalyvių teiginiai pateikiami autentiški jų netaisant.

Siekiant suprasti ne tik tekstą, tačiau ir jo priklausomybę nuo socialinio konteksto tyrime atlikta diskurso analizė. Pasirinkta analizė kaip tinkamiausia priemonė atskleisti „natūralius“ tekstus ir pokalbius. Tai idėjų, sąvokų ir kategorijų visuma, kuri kuriama tam tikrais socialiniais veiksmais ir per juos socialinei realybei suteikiamos reikšmės. (Pranckevičienė, Endriulaitienė, 2009).

2.2. Tyrimo procesas ir procedūros

Atsižvelgiant į tyrimo objektą – vaikų patyčių prevencijos programoje „Olweus“ dalyvaujančių mokyklos bendruomenės narių patirties analizė žinių vertybių, įsitikinimų kontekste, pasirinktas tyrimo procesas ir procedūros. Kokybinio tyrimo metu naudotas dedukcinis modelis – samprotavimo eiga eina nuo bendrųjų prie atskirų dalykų (Valackienė, 2007)

„Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizė atlikta 2009 metų gruodžio mėnesį. Kokybinis tyrimas taikant interviu metodą vykdytas Telšių miesto „Džiugo“ vidurinėje mokykloje 2010 metų kovo mėnesį. Vidurinė mokykla pasirinkta, kaip viena mokyklų, dalyvaujančių OPPP patogiosios atrankos būdu.

Telšių m. „Džiugo“ vidurinė mokykla nuo 2009 metų birželio 26 d. įgyvendina „Olweus“ patyčių prevencinę programą, truksiančią 18 mėnesių, numatant jos tęstinumą. Iki kovo mėnesio mokykloje vyko 1 dienos mokymai išrinktiems mokyklos Patyčių prevencijos koordinavimo komiteto nariams (PPKK) bei 2 dienų mokymai Mokymosi ir supervizijų grupelių vadovų nariams (MSG). Vykdyti 1 dienos praktiniai mokymai Mokymosi ir supervizijų grupelių lyderiams. Mokymus vedė „Olweus“ International AS vadovų apmokytas OPPP instruktorius. Mokykla buvo aprūpinta reikiama metodine medžiaga bei gavo reguliarias OPPP instruktoriaus konsultacijas.

Nuo 2009 metų rugsėjo mėnesio visi mokyklos bendruomenės nariai suskirstyti į grupes po 10 asmenų (mokykloje sudarytos 8 mokyklos bendruomenės narių grupelės). Kiekvienoje dešimties asmenų grupelėje yra du Mokymosi ir supervizijų grupelių vadovai. Grupelės susitinka kas antrą savaitę ir 90 minučių studijuoja OPPP pateiktą metodinę medžiagą, atlieka praktines veiklas. Iki 2009 metų kovo mėnesio mokykloje vyko 11 Mokymosi ir supervizijų grupelių teminių susitikimų. Susitikimo metu mokyklos personalo nariai aptarė OPPP įgyvendinimo principus, patirtį kitose šalyse, patyčių sampratą, formas, paplitimo priežastis, aptarė bei įgyvendina patyčių prevencijos priemones. MSG susitikimų metu vyko patyčių situacijų vaidmeniniai žaidimai.

Tyrimo dalyvavo 12 Telšių m. „Džiugo“ vidurinės mokyklos bendruomenės narių. Interviuveriai pasirinkti patogiosios atrankos būdu. Kokybinio tyrimo duomenims rinkti panaudotas pusiau standartizuotas interviu metodas. Pusiau standartizuoto interviu procedūra apėmė du etapus: interviu klausimyno sąrašo sudarymą ir interviu vedimą.

Apibendrinant kokybinio tyrimo duomenis, analizuojant vaikų patyčių prevencijos programos („Olweus“) efektyvumo raišką per mokyklos bendruomenės narių patirtį, galima skirti tris tyrimo įgyvendinimo etapus:

I etapas – teorinės analizės apie patyčių reiškinių ypatumus, prevencijos programų efektyvumo kriterijus, atlikimas.

II etapas – „Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizės atlikimas, siekiant išsamiai atskleisti programos principus.

III etapas – mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių vaikų patyčių prevencijos programoje „Olweus“, patirties raiškos patyčių veiksmų prevencijoje atskleidimas, naudojant interviu metodą.

3. PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS MOKYKLOJE EFEKTYVUMO EMPIRINIS TYRIMAS MOKYKLOS BENDRUOMENĖS NARIŲ PATIRTIES PAGRINDU

3.1. „Olweus“ patyčių prevencijos programos turinio (content) analizė

Atlikus nacionalinės vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“, parengtos Bergeno universiteto psichologijos profesoriaus D. Olweus, Vadovo turinio (content) analizę buvo išskirtos tokios sričių grupės, reikšmingos patyčių reiškinio pažinimui, prevencinių galimybių analizei:

- patyčių formų, cikliškumo raiška. Patyčių atpažinimo galimybė;
- patyčių dalyvių vaidmenys, jų charakteristika bei veiksmų ypatumai;
- patyčių pasekmės dalyviams, veikėjams, mokyklos klimatui ir bendruomenei;
- Patyčių masto mažinimo mokykloje galimybės „Olweus“ patyčių prevencijos pagalba.

Gauti „Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizės duomenys sudaro galimybę apibūdinti patyčių reiškinį, ir jo prevencijos galimybes kategorijomis ir subkategorijomis. Kiekvienoje kategorijų grupėje atskleisti socialinio kultūrinio reiškinio – patyčių ypatumai sudaro sąlygas išsamiai OPPP turinio analizei.

3.1.1. Patyčių formų cikliškumo raiškos ir patyčių atpažinimo galimybės

Patyčių formų, cikliškumo, reiškinio atpažinimo galimybių analizė yra vieni svarbiausių pirminės bei antrinės prevencijos aspektų, sąlygojančių socialinio kultūrinio reiškinio sustabdymą ar jo išvengimą.

Apibūdiname vaikų patyčių pagal agresijos formą raišką kategorijomis ir subkategorijomis. „Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadove patyčių raiška pagal panaudotą agresijos formą, apibūdinama penkiomis kategorijomis: „Žodinės patyčios“, „Fizinės patyčios“, „Patyčių formos tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose“, „Kibernetinės patyčios“, „Daiktų atiminėjimas“. Išsamiausiai turinys atskleidžiamas kategorijose „Patyčių formos tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose“, „Žodinės patyčios“ ir „Fizinės patyčios“. Ne taip išsamiai turinys pateikiamas tokiose kategorijose kaip „Kibernetinių patyčių forma“ ar „Daiktų atiminėjimas“.

Patyčių raiška pagal agresijos formas

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Patyčių formos tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose	14	Patyčių objekto atskyrimas nuo socialinės grupės	6	„<...> tyčinis išstūmimas iš socialinės grupės <...>“; „<...> ar išstumiant mokinį iš grupės <...>“; „<...> tyčiai ir apgalvotai išstumiamas ir grupės <...>“; „<...> neleidavo jai sėdėti prie to paties stalo per priešpiečius <...>“; „<...> ar visiškai ją ignoruoja.“; „<...> kai mokinys atstumiamas kitų“.
		Melagingų gandų skleidimas	3	„<...> melagingų gandų skleidimas.“; „<...> melagingos nešvankios apkalbos, šmeižtas.“; „<...> jam už nugaros sklinda įžeidžiančios kalbos <...>“.
		Patyčių objekto izoliavimas nuo bendros veiklos	2	„<...> pašalinant iš <...> bendros veiklos.“; „<...> patyčių objektu pasirinktas mokinys <...> išstumiamas iš kokios nors bendros veiklos.“.
		Persekiojimas dėl realios ar numanomos seksualinės orientacijos	2	„<...> dažnai persekiojami dėl numanomos ar realios jų seksualinės orientacijos.“; „Bendraklasiai vadino jį „žydrū“ <...>“.
		Manipuliacijos draugyste	1	„<...> toks elgesys kaip <...> manipuliacijos draugyste.“.
Žodinės patyčios	12	Etiketės	5	„<...> bei pravardžiuojant <...>“; „<...> bjauriai pravardžiuodavo, pavyzdžiui, „debile“, „atsilikėle“ ir panašiai <...>“; „<...> pravardžiuodavo ją „kūdikėliu“.“; „<...> vadino „lepūnėliu“, „mergiote“ <...>“; „<...> jį išvadinama „kvaila“ ir „baisia“.“.
		Rašteliai	4	„<...> prikabinėdavo nešvankių raštelių <...>“; „Kažkurios net prirašinėjo nešvankių užrašų apie ją mergaičių tualete.“; „Kone kasdien kas nors įmeta į jos kuprinę nemalonių raštelių <...>“; „<...> siunčiami anoniminiai užgaulūs rašteliai.“.
		Žeminimas	2	„Tipiški tokių patyčių pavyzdžiai – žodinis užgauliojimas menkinant, žeminant <...>“; „<...> žodinis užgauliojimas <...>“.
		Užgauliojimas	1	„<...> žodiniu užgauliojimu <...>“.
Fizinės patyčios	10	Mušimas	4	„<...> fizinis priekabiavimas – suduodant, apspardant <...>“; „<...> tyčia sužeidžia <...>“; „Patyčioms būdingos įvairios išraiškos formos, pavyzdžiui, fizinis smurtas (mušimas) <...>“; „<...> perversdavo ant žemės, kartais net kumšteldavo į galvą <...>“.
		Stumdymas	3	„<...> stumdant <...>“; „<...> dažnai apstumdydavo jį <...>“; „<...> ar net apstumdydavo <...>“.
		Apspjaudymas	1	„<...> ar apspjaudant.“.
		Daiktų niokojimas	1	„<...> sulaužydavo pieštukus, suplėšydavo jo užrašus <...>“.
		Užkarda	1	„<...> pastodavo jai kelią koridoriuje <...>“.

1 lentelės tęsinys 42 puslapyje

2 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
Kibernetinės patyčios	4	Nemalonių žinučių siuntinėjimas telefonu	2	„<...> žinučių siuntinėjimas <...> mobiliuoju telefonu.“; „išsiuntinėjo kitiems klasės mokiniams nuotraukas <...>“.
		Skaudinantis bendravimas pokalbių svetainėse	2	„<...> bjaurių ir nešvankių žinučių <...> internetu <...>“; „<...> naudojantis internetinių pokalbių programomis, kuomet žinutės gavėjas mato tik siuntėjo slapyvardį“.
Daiktų atiminėjimas	4	Reketas	2	„<...> atimdavo jo pinigus skirtus pietums“; „<...> pinigų ar daiktų atėmimu <...>“.
		Vertimas daryti tai, ko vaikas nenori	2	„<...> kasryt atimdavo iš jo priešpiečius ir liepdavo vogti <...>“; „<...> arba priverčiant kaip nors elgtis ar ką nors daryti <...>“.

Atlikus OPPP Vadovo turinio (content) analizę išsamiausiai atskleista kategorija „Patyčių formos tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose“, kurią galima suskirstyti į penkias subkategorijas. Subkategorijų turinys rodo, kad patyčių objekto atskyrimas nuo socialinės grupės, melagingų gandų skleidimas, patyčių objekto izoliavimas nuo bendros veiklos, persekiojimas dėl realios ar numanomos seksualinės orientacijos, bei manipuliavimas draugyste yra siekis pakenkti mokinio socialiniai padėčiai bendraamžių grupėje. Pažymima, kad šia patyčių forma siekiama pakenkti santykiams su bendraamžiais ir patyčių aukos reputacijai („<...> *neleisdavo jai sėdėti prie to paties stalo per priešpiečius <...>*“, „<...> *jam už nugaros sklinda įžeidžiančios kalbos <...>*“, „<...> *patyčių objektu pasirinktas mokinys <...> išstumiamas iš kokios nors bendros veiklos.*“).

Kategorijos „Žodinės patyčios“ dėmesys sutelkiamas į vaikų patyčias, panaudojant žodinę, rašytinę agresijos formą. Subkategorija „Etikėtės“ parodo vaikų, kurie tyčiojasi iš kitų vaikų siekį pažeminti žodžiu, priskiriant vaikui įžeidžiančius epitetus („<...> *bjauriai pravardžiuodavo, pavyzdžiui, „debile“, „atsilikėle“ ir panašiai <...>*“).

„Žodinių patyčių“ kategorijos subkategorijos „Rašteliai“ dėmesys skiriamas skriaudėjų siekiui tyčiotis ir tapti nežinomam patyčių aukai. Rašteliai leidžia skriaudėjui nebūti identifikuotam skriaudžiamajam („*Kažkurios net prirašinėjo nešvankių užrašų apie ją mergaičių tualete.*“).

Patyčių raiškos pagal agresijos formą kategorijos „Fizinės patyčios“ turinys atskleidžia fizinių veiksmų naudojimo spektrą patyčiose. Išsamiai pateiktos subkategorijos „Mušimas“ ir „Stumdymas“. Fizinių veiksmų patyčiose naudojimas įtvirtina skriaudėjo pranašumą („<...> *perversdavo ant žemės, kartais net kumšteldavo į galvą <...>*“, „<...> *dažnai apstumdydavo jį <...>*“). Išsamiausios subkategorijos „Mušimas“ ir „Stumdymas“ rodo fizinės žalos sukėlimo patyčių aukai galimybę. Ne taip išsamiai atskleistos subkategorijos, įvardijančios fizinių patyčių

veiksmus, galinčius nesukelti fizinės žalos patyčių aukai: apspjaudymas („<...> ar apspjaudant.“), skriaudžiamų vaikų daiktų niokojimas („<...> sulaužydavo pieštukus, suplėšydavo jo užrašus <...>“) bei užkardos („<...> pastodavo jai kelią koridoriuje <...>“).

Siauriausios tokios patyčių formos, kurios apima kategorijas „Kibernetinės patyčios“ ir „Daiktų atiminėjimas“. Patyčios kibernetinėje erdvėje plinta panaudojant tretinės komunikacijos technines priemones („<...> žinučių siuntinėjimas <...> mobiliuoju telefonu.“) bei pokalbių svetainėse („<...> naudojantis internetinių pokalbių programomis, kuomet žinutės gavėjas mato tik siuntėjo slapyvardį.“). Siuntinėjimas žinučių, negalint identifikuoti skriaudėjo tapatybės, rodo, kad tai nėra vaiko, kuris tyčiojasi konfrontacija akis į akį su patyčių objektu, panaudojant fizinę jėgą. Patyčios nenaudojant fizinės jėgos nesukelia fizinės žalos skriaudžiamajam.

Kategorija „Daiktų atiminėjimas“ sudaryta iš dviejų subkategorijų „Reketas“ („<...> atimdavo jo pinigų skirtus pietums“) ir „Vertimas daryti tai, ko vaikas nenori“ („<...> kasryt atimdavo iš jo priešpiečius ir liepdavo vogti <...>“).

Įvairus agresijos formų naudojimas patyčių metu parodo šio reiškinių problematiškumą. Išsamiau atskleistos patyčių formos, kurių veiksmai nesukelia patyčių aukai fizinio skausmo pojūčio, o labiau sukelia emocinį įžeidimą ar orumo žeminimo jausmą. Analizuojant patyčių pagal agresijos formos raišką, išsamiausiai atskleista patyčių forma tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose (14 teiginių).

3 lentelė

Patyčių veiksmų cikliškumas

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Veiksmo ciklas	15	Nuolatinis	9	„<...> kai kas nors nuolat ir tyčia atlieka <...> skaudinančius veiksmus <...>“, „<...> nuolat tyčiodavosi vienas klasiokas.“, „<...> autobuse kasryt <...>“, „<...> nuo nuolat pasikartojančio pažeminimo, kuri sukelia patyčios.“, „<...> nuolat patiria bendraamžių pažeminimą ir patyčias <...>“, „Asmuo patiria patyčias, kai nuolat susiduria su neigimais kito asmens ar asmenų veiksmais <...>“, „Antra, patyčioms būdinga tai, jog toks nepageidaujamas elgesys nuolat pasikartoja.“, „<...> kone kasdien susidurdavo su patyčiomis <...>“, „Labai svarbu suprasti, kad patyčios dažniausiai yra nuolat pasikartojantis reiškinys <...>“.
		Ilgalaikis	4	„Jonas šešerius metus, nuo pat pirmos klasės, kentė bendraamžių patyčias.“, „Kiek kartų ji grįžo iš mokyklos namo jausdamasi paniekinta ir atstumta“, „<...> ilgalaikis reiškinys <...>“, „Trejus metus kentusios rašos šeima iškėlė bylą mokyklos valdybai.“
		Dažnas	2	„<...> tyčia ir dažnai sako ar daro užgaulius dalykus kitam <...>“, „<...> ima dažnai kartotis <...>“.

Patyčių veiksmų cikliškumo analizė iliustruoja skriaudėjo veiksmų prieš patyčių objektą vykdymo trukmę bei veiksmų pasikartojamumo dažnį.

Patyčių veiksmų cikliškumas atskleidžiamas kategorija „Patyčių veiksmas“. Patyčių procesas įvardijamas subkategorijomis kaip nenutrūkstamas, dažnas ar ilgai trunkantis veiksmas. Patyčių veiksmo ciklą, kaip nuolatinį procesą, atskleidžia subkategorija „Nuolatinis“ („*Asmuo patiria patyčias, kai nuolat susiduria su neigimais kito asmens ar asmenų veiksmais <...>*“).

Nuolatinis patyčių veiksmų procesas gali trukti ilgą laiko tarpą. Subkategorija „Ilgalaikis“, įprasminanti „Veiksmo ciklas“ kategorijos turinį, pateikia veiksmų ilgalaikiškumo galimybes („*Jonas šešerius metus, nuo pat pirmos klasės, kentė bendraamžių patyčias.*“, „*Trejus metus kentusios rašos šeima iškėlė bylą mokyklos valdybai.*“).

Siauriausiai išreikšta subkategorija „Dažnas“, įprasminanti patyčių veiksmų ciklą kaip dažnai pasikartojantį („*<...> ima dažnai kartotis <...>*“).

Analizuojant kategoriją „Veiksmo ciklas“ išsamiau atskleidžiami nuolatiniai patyčių veiksmai, trunkantys ilgą laiką. Galima teigti, kad patyčių veiksmų ciklas yra nuolatinis, o pats socialinis kultūrinis reiškiny įvardijamas kaip ilgai trunkantis procesas.

4 lentelė

Netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raiška

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Tiesioginė agresijos forma tiesioginėse patyčiose	7	Mušimas	3	„<...> fizinis priekabiavimas suduodant, apspardant <...>“; „<...> fizinio priekabiavimo forma <...>“; „<...> būdingas fizinis smurtas <...>“.
		Spjaudymas	1	„<...> priekabiavimas <...> apspjaudant“.
		Atviri išpuoliai	1	„Tiesioginių patyčių atvejais išpuoliai būna pakankamai atviri <...>“.
		Tiesioginė konfrontacija	1	„<...> dažniausiai pasireiškiantys kaip tiesioginė (akis į akį) konfrontacija.“ .
		Stumdymas	1	„<...> dažniausiai pasireiškiantys apstumdant <...>“.
Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose	6	Socialinis atstūmimas	2	„Dažniausiai netiesioginės patyčios įgauna socialinio atstūmimo formą“; „<...> patyčių objektu pasirinktas mokinys tyčia ir apgalvotai išstumiamas iš grupės ar kokios nors bendros veiklos <...>“.
		Kibernetinis priekabiavimas	2	„<...> užgaulios žinutės atkeliauja iš kažkur, o ne pateikiamos akis į akį.“; „<...> naudojantis internetinių pokalbių programomis, kuomet žinutės gavėjai mato siuntėjo slapyvardį.“.
		Šmeižtas	1	„Taip pat netiesioginėmis patyčiomis laikytinos <...> šmeižtas.“.
		Apkalbos	1	„<...> laikytinos melagingos, nešvankios apkalbos <...>“.
Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose	2	Žodinis užgauliojimas	1	„Tipiški tokių patyčių pavyzdžiai – žodinis užgauliojimas menkinant, žeminant <...>“.
		Etiketizavimas	1	„<...> bei pravardžiuojant <...>“.

Netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raišką apibūdinsime kategorijomis ir subkategorijomis. Išskirta netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raiška sudarė tris kategorijas: „Tiesioginė agresijos forma tiesioginėse patyčiose“, „Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose“, „Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“.

Išsamiausiai atskleistas kategorijos „Tiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“ turinys įprasmintas subkategorijomis remiantis fizinės jėgos taikymu: „Mušimas“, „Spjaudymas“, „Atviri išpuoliai“, „Tiesioginė konfrontacija“, „Stumdymas“. Kategorijos „Tiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“ subkategorijos „Mušimas“ turinys rodo, kad tiesioginė agresijos forma tapatinama su fiziniu veiksniu, sukeliančiu fizinę žalą skriaudžiamajam („<...> *fizinis priekabiavimas suduodant, apspardant* <...>“). Subkategorijas įprasminantys turiniai pateikia patyčių veiksmus kaip atvirus. Mokyklos bendruomenės narių išsamiausias kategorijos „Tiesioginė agresijos forma tiesioginėse patyčiose“ turinys rodo galimybę pastebėti atvirus patyčių veiksmus.

Tiesioginės agresijos nenaudojimas įprasminamas kategorijoje „Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose“. Subkategorijos „Socialinis atstūmimas“ turinys pateikia netiesiogines patyčias, kurių metu panaudojama netiesioginė agresijos forma – tyčinis atstūmimas („<...> *patyčių objektu pasirinktas mokinys tyčia ir apgalvotai išstumiamas iš grupės ar kokios nors bendros veiklos* <...>“). Kibernetinėje erdvėje vykstančios patyčios pateikiamos subkategorijoje „Kibernetinis priekabiavimas“, kuris pagrindžia kibernetinės erdvės nesaugumą, priešiško kurstymą („<...> *užgaulios žinutės atkeliauja iš kažkur, o ne pateikiamos akis į akį*“).

Kategorijos „Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose“ subkategorijos „Šmeižtas“, „Apkalbos“ siauriau išreikštos. Šiomis subkategorijomis pateikiami netiesioginių agresijos būdų taikymas netiesioginėse patyčiose (*Taip pat netiesioginėmis patyčiomis laikytinos <...> šmeižtas*“, „<...> *laikytinos melagingos, nešvankios apkalbos* <...>“).

Siauriausiai išreikšta netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raiškos kategorija „Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“. Subkategorijų turinys atskleidžia žodinių patyčių, kaip netiesioginės agresijos formos, panaudojimo galimybes tiesioginėse patyčiose (*Tipiški tokių patyčių pavyzdžiai – žodinis užgauliojimas menkinant, žeminant* <...>“, „<...> *bei pravardžiuojant* <...>“).

Galima teigti, kad netiesioginėse patyčiose vyrauja netiesioginės agresijos formos. Netiesioginėse patyčiose pagrindžiama minimali ar visiškai nevykstanti konfrontacijai akis į akį su skriaudžiamuoju. Tiesioginėse patyčiose būdinga netiesioginių ir tiesioginių agresijos formų įvairovė. Konfrontacija su skriaudžiamuoju yra tiesioginė, suteikiant fizinę ir emocinę žalą.

Tiesioginių ir netiesioginių patyčių atpažinimo galimybės. Aptarus netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raišką (žr. 4 lentelė) galima teigti, kad patyčių formų atpažinimo galimybių skirtumai įtakoti agresijos formos panaudojimo, kurių vienos gali būti atskleistos, kitos slepiamos.

Analizuojant tiesioginių ir netiesioginių patyčių atpažinimo galimybes (žr. 2 priedas) pateikiamos trys kategorijos: „Tiesioginių patyčių veiksmų slėpimas nuo suaugusiųjų“, „Netiesioginių patyčių slėpimas nuo suaugusiųjų“ ir „Tiesioginių patyčių veiksmų atskleidimas“.

Tiesioginių, netiesioginių patyčių veiksmų atpažinimo galimybių kategorijos rodo, bet kokios patyčių formos atliekamų veiksmų slėpimą nuo suaugusiųjų. Išsamiausias kategorijos „Tiesioginių patyčių veiksmų slėpimas nuo suaugusiųjų“ turinys atskleidžia, kad patyčių veiksmai slepiami nuo mokytojų, tėvų. Subkategorijos „Patyčių veiksmų atlikimas nematant mokytojui“ turinys atskleidžia, kad skriaudėjas tiesiogines patyčias, panaudojant fizinį smurtą, slepia nuo mokytojų (*„Berniukai jį apstumdydavo ir spardydavo mokyklos kieme (tada, kai mokytojai nematydavo) <...>“*). Subkategorijos „Patyčių veiksmų slėpimas nuo tėvų“ rodo, kad kilus sunkumams mokykloje skriaudžiamasis vaikas ilgai tėvams neatskleidžia tikrąsias sunkumų priežastį – patyčias (*„Per pokalbį visi tardė Tada, norėdami išsiaiškinti, kas sukelia sunkumus mokykloje <...>“*). Kategorijos „Tiesioginių patyčių veiksmų slėpimas nuo suaugusiųjų“ turinys rodo, kad tiesioginius skriaudėjo patyčių veiksmus slepia nuo suaugusiųjų ir vaikas, kuris tyčiojasi, ir skriaudžiamasis. Tai patvirtina patyčių veiksmų neidentifikavimo galimybes.

Nuo suaugusiųjų slepiamos tiesioginės, taip pat ir netiesioginės patyčios. Kategorija „Netiesioginių patyčių slėpimas nuo suaugusiųjų“ turinys rodo, kad skriaudėjai ir patyčių objektai neatskleidžia netiesioginių patyčių fakto suaugusiems. Subkategorijos „Netiesioginių patyčių slėpimas nuo mokyklos specialistų“ įvardija netiesioginių patyčių mokyklos bendruomenės nariams identifikavimo sunkumus (*„<...> yra daug atveju, kai niekas apie tai nesužino <...>“*). Neišsamiai pateiktas subkategorijos „Netiesioginių patyčių neatskleidimas tėvams“ turinys atskleidžia, kad skriaudžiamieji nesikalba su tėvais apie kylančius sunkumus, nulemtus patyčių veiksmų (*„Daug mokinių kenčia bendraamžių priekabės tylomis.“*).

Siauriausiai išreikšta kategorija „Tiesioginių patyčių veiksmų atskleidimas“ rodo, kad patyčių tiesioginiai veiksmai suaugusiems ir mokytojams gali būti pastebimi (*„Šiais mokslo metais ji dažnai pasakoja, kad iš jos tyčiojasi <...>“, „<...> kartais net kumštelėdavo į galvą mokytojui matant.“*). Mažiausiai atskleista kategorija patvirtina tiesioginių patyčių veiksmų retą atskleidžiamą suaugusiems.

Patyčių dalyvių imtis. Suaugusiųjų patyčių veikslių atpažinimo galimybės (žr. 2 priedas) gali būti sąlygotos patyčių dalyvių imties. Apibūdinsime patyčių dalyvių imtį patyčių situacijose trimis kategorijomis ir šešiomis subkategorijomis (žr. 3 priedas). Patyčių dalyvių imtį apibūdina kategorijos: „Maža vaikų grupė“, „Didelė vaikų grupė“ bei „Vieno mokinio inicijuotos patyčios“.

Išsamiausiai atskleistas kategorijos „Maža vaikų grupė“ turinys, rodantis, kad patyčias organizuoja nedidelė palaikančiųjų grupelė ar keli mokiniai („<...> dažniausiai patyčias mokykloje organizuoja nedidelė <...> grupelė <...>.“, „<...> ar keli mokiniai, kurie skriaudžia kitą <...>“).

Kategorijos „Didelė vaikų grupė“ turinys atskleidžia, kad patyčios yra grupinės veiklos fenomenas, apimantis skriaudėjus kaip būrį įvairių mokinių ar vienos klasės mokinius. Subkategorijos „Būrys skriaudėjų“ ir „Visa klasė“ vienodai reikšmingos, rodančios, kad tyčiojasi mokiniai susitelkę į būrį arba tai tampa klasės elgesio norma („Priešiška! nusiteikę mokiniai susitelkę į būrį <...>“, „<...> beveik visi klasės ar grupės mokiniai, aktyviai dalyvauja patyčiose <...>“).

Siauriausiai išreikšta kategorija „Vieno mokinio inicijuotos patyčios“, pateikianti skriaudėją kaip vieną bet kurį mokyklos mokinį ar klasės mokinį („<...> teigė, jog iš jų dažniausiai tyčiojasi vienas moksleivis“, „<...> nuolat tyčiojasi vienas klasiokas.“). Toks kategorijų, įprasminančių patyčių dalyvių imtį, turinys atskleidžia, kad patyčių dalyvių dažniau būna daugiau nei vienas mokinytis. Vaikai, kurie tyčiojasi gali būti ir nesusiję klasės bendrystės ryšiais, tačiau kartu skriaudžiantys kitą mokinį.

3.1.2. Patyčių dalyvių vaidmenys, charakteristikos ir veikslių ypatumai

„Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizė leido išskirti tokias patyčių dalyvių vaidmenų, jų charakteristikos ir veikslių, atskleidimui reikšmingas kategorijų grupes:

- patyčių aukų, skriaudėjų ir liudininkų vaidmenys patyčiose;
- nuolankių, provokuojančių aukų ir skriaudėjų charakteristika;
- nuolankių aukų, provokuojančių aukų ir skriaudėjų veikslių ypatumai;
- skriaudėjų, nuolankių bei provokuojančių aukų jėgos disbalansas;
- nuolankių aukų, provokuojančių aukų ir skriaudėjų emocijų charakteristika;
- provokuojančių aukų ir skriaudėjų charakterio ypatumai.

Atskleistos patyčių dalyvių vaidmenų, charakteristikų, bei patyčių veiksmų kategorijų grupės leidžia išsamiai charakterizuoti socialinio kultūrinio reiškinių dalyvius. Tai gali sudaryti sąlygas išsamiau analizuoti ir prevencinės veiklos galimybes.

5 lentelė

Patyčių liudininkų, aukų, skriaudėjų vaidmenys ir jų raiška patyčiose

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Liudininkų pozicija	10	Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai	3	„Šie mokiniai aktyviai ir atvirai palaiko patyčias, pavyzdžiui, juokdamiesi ar atkreipdami dėmesį į patyčias, tačiau prie patyčių neprisideda.“; „<...> jie juokiasi <...>“; „<...> be to jie gali būti įtraukti į kitų užgauliojimą <...>“.
		Pasyviai palaikantys arba galimi užgauliotojai	2	„<...> nieko nedaro, bet ir nestabdantys <...>“; „Šie mokiniai pritaria patyčioms, tačiau atvirai nedemonstruoja palankumo ir pritarimo tokiam elgesiui.“.
		Galimi gynėjai	2	„Šie mokiniai nepritaria patyčioms ir mano, kad turėtų padėti vaikui, iš kurio tyčiojamas, tačiau paprastai nesiima aktyvių veiksmų.“; „<...> svarbu sukurti ir skatinti grupėje galimus gynėjus <...>“.
		Gynėjai	2	„Jie nepritaria patyčioms ir padeda ar bent mėgina padėti tam mokiniui, kuris yra skriaudžiamas.“; „<...> užimti skriaudžiamąjį mokinio gynėjo poziciją.“.
		Neutralūs stebėtojai	1	„Tai mokiniai, kurie neišitraukia į patyčias, aktyviai nepalaiko nei vienos pusės ir neužima jokios pozicijos patyčių situacijoje.“.
Patyčių aukų pozicija	6	Nuolankios aukos	3	„<...> nuolankios aukos kenčia nuo patyčių, tačiau neatsako skriaudėjams <...> neprovokuoja patyčių.“; „Nuolankios aukoms būdingi bruožai <...>“; „<...> tie, kurie paprasčiausiai pasirenkami aukomis <...>“.
		Provokuojančios aukos	3	„<...> kenčia nuo patyčių ir patys tyčiojasi iš kitų.“; „<...> patys užgaulioja ir nukentia nuo patyčių <...>“; „<...> kai patyčių objektu pasirinktas mokinys yra provokuojanti auka.“.
Skriaudėjų pozicija	4	Mokiniai, kurie tyčiojasi	2	„Šie mokiniai nori tyčiotis, inicijuoja patyčias ir užima lyderio poziciją.“; „Tas, kuris tyčiojasi <...>“.
		Pasekėjai arba pakalikai	2	„Šie mokiniai palankiai vertina kitų užgauliojimą ir aktyviai dalyvauja patyčiose, tačiau dažniausiai nėra patyčių iniciatoriai ir nevadovauja patyčioms.“; „<...> pasekėjai arba pakalikai gali užimti lyderio poziciją <...>“.

Patyčių aukos, skriaudėjo, liudininkų vaidmenys bei jų raiška patyčiose iliustruojami trimis kategorijomis ir devyniomis subkategorijomis. Labiausiai OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu atskleista kategorija „Liudininkų pozicija“. Liudininkai įvardijami kaip patyčių dalyviai, jiems skiriamas didelis dėmesys, išreiškiamas penkiomis subkategorijomis. Liudininkai patyčiose užima įvairias pozicijas. Išsamus patyčių liudininkų teigiamų ir neigiamų pozicijų atskleidimas rodo įvairiapusį jų dalyvavimą patyčiose.

Išskirtas patyčių liudininkų vaidmuo atspindi keletą aspektų: patyčių liudininkų požiūrį į patyčias bei galimą jų elgesį ar reakcijas skriaudžiamojo mokinio atžvilgiu. Teigiamą liudininkų požiūrį į patyčias atskleidžia subkategorijos „Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai“, „Pasyviai palaikantys arba galimi užgauliotojai“.

Išsamiausiai aptariamas subkategorijos „Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai“ turinys, rodo liudininkų netiesioginį išitraukimą į patyčių veiklą („Šie mokiniai aktyviai ir atvirai palaiko patyčias, pavyzdžiui, juokdamiesi ar atkreipdami dėmesį į patyčias, tačiau prie patyčių neprisideda.“). Patyčių liudininkai gali būti grėsmės šaltiniu skriaudžiamajam. Subkategorija „Pasyviai palaikantys arba galimi užgauliotojai“ iliustruoja liudininkų neaktyvų skriaudėjų palaikymą (Šie mokiniai pritaria patyčioms, tačiau atvirai nedemonstruoja palankumo ir pritarimo tokiam elgesiui.“).

Teigiamas požiūrį į patyčių auką pagrindžiamas subkategorijose „Galimi gynėjai“ bei „Gynėjai“. Teigiamas liudininkų požiūris į patyčių objektus atskleidžiamas per mėginimą padėti skriaudžiamajam („Šie mokiniai nepritaria patyčioms ir mano, kad turėtų padėti vaikui, iš kurio tyčiojasi, tačiau paprastai nesūima aktyvių veiksmų.“) ir pagalbos jam suteikimą („Jie nepritaria patyčioms ir padeda ar bent mėgina padėti tam mokiniui, kuris yra skriaudžiamas.“). Siauriausiai išreikšta subkategorija „Neutralūs stebėtojai“, leidžia daryti prielaidas, kad patyčių liudininkai užima labiau skriaudėjo ar skriaudžiamojo poziciją nei lieka neutralūs.

Be patyčių liudininkų vaidmenų bei jų raiškos patyčiose išskiriamas patyčių aukos vaidmuo. Kategorija „Patyčių aukos pozicija“ iliustruojama subkategorijomis „Nuolankios aukos“, kurios turinys atskleidžia skriaudžiamojo nesipriešinimą skriaudėjui („<...> nuolankios aukos kenčia nuo patyčių, tačiau neatsako skriaudėjams <...> neprovokuoja patyčių.“) ir „Provokuojančios aukos“, kurios turinys rodo skriaudžiamojo patyčių veiksmų prieš jį provokavimą („<...> patys užgaulioja ir nukenčia nuo patyčių <...>“). Išsamiai atskleista nuolankių ir provokuojančių aukų pozicija rodo, kad skriaudžiamasis taip pat gali elgtis ir agresyviai.

Kategorijos „Skriaudėjo pozicija“ dėmesys skiriamas mokiniams, kurie tyčiojasi, tai įprasminama subkategorijoje „Mokiniai, kurie tyčiojasi“ („Šie mokiniai nori tyčiotis, inicijuoja patyčias ir užima lyderio poziciją.“). Svarbūs yra mokiniai, kurie yra skriaudėjo pasekėjai patyčių procese, tai atskleidžia subkategorija „Pasekėjai arba pakalikai“ („Šie mokiniai palankiai vertina kitų užgauliojimą ir aktyviai dalyvauja patyčiose, tačiau dažniausiai nėra patyčių iniciatoriai ir nevadovauja patyčioms.“). Vaikai, kurie tyčiojasi, turi palaikančiųjų mokinių. Tai gali lemti patyčių dalyvių didesnę skaičių.

„Olweus“ prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizės kategorijos, bei jas įprasminančios subkategorijos rodo, kad patyčiose kiekvienas mokinys vertinamas kaip

prisiimantis kokį nors vaidmenį ir užimantis tam tikrą poziciją, kuri gali būti teigiama ar neigiama, galinti iliustruoti užimamų pozicijų charakteristikas.

Nuolankių ir provokuojančių aukų, skriaudėjų charakteristika. Nuolankių ir provokuojančių aukų, skriaudėjų charakteristika analizuojama šešiomis kategorijomis (žr. 4 priedas). Išsamiausiai atskleistos patyčių dalyvių charakteristikos iliustruojančios kategorijos „Nuolankių aukų bendravimo ypatumai“ ir „Skriaudėjų populiarumas tarp bendraamžių“. Kategorija „Nuolankių aukų bendravimo ypatumai“ įprasminama nuolankių aukų bendravimo su suaugusiais siekiamybe (*„Palaiko geresnius socialinius ryšius su suaugusiais nei su bendraamžiais.“*) ir draugų stoka bendraamžių tarpe (*„<...> dažniausiai jie neturi nei vieno tikro ir gero draugo <...>“*). Nuolankios aukos siekia palaikyti gerus socialinius santykius su suaugusiais, neturint draugų palaikymo.

Kategorija „Skriaudėjų populiarumas tarp bendraamžių“ turinys atskleidžia įvairiapusį bendraamžių skriaudėjo vertinimą. Labiausiai išskirtas subkategorijos „Populiarumas tarp bendraamžių“ tyrinys rodo, kad vaikai, kurie tyčiojasi yra populiarūs (*„<...> niekino keli populiarūs vaikinai ir merginos iš jos klasės.“*). Mažiausiai išreikštos subkategorijos „Vidutiniškas populiarumas bendraamžių tarpe“ ir „Nepopuliarumas tarp bendraamžių“. Mažiausiai reikšmingų kategorijų turinys patvirtina skriaudėjo lyderystę bendraamžių tarpe. Skriaudėjo populiarumas gali būti priežastimi skriaudžiamojo draugų neturėjimui ir siekiui palaikyti geresnius socialinius ryšius su suaugusiais.

Nuolankių ir provokuojančių aukų bei skriaudėjų charakteristika atskleidžiama kategorija „Provokuojančių aukų bendravimo sunkumai“. Subkategorijos „Socialinio atstūmimo jausmas“ turinys rodo prieš provokuojančias aukas netiesioginės agresijos formos patyčiose panaudojimą (*„<...> jausti socialinį atstūmimą <...>“*). Bendraamžių panieka provokuojančiai aukai išreikšta subkategorijoje „Bendraamžių panieka“ (*„<...> jausti <...> bendraamžių panieką.“*). Kategorija „Provokuojančių aukų bendravimo sunkumai“ pateikiama pagrindžiant provokuojančių aukų elgesio pasekmes.

Analizuojant nuolankios ir provokuojančios aukos, skriaudėjo charakteristiką mažiau išreikštos kategorijos yra „Skriaudėjų bendravimo ypatumai“, „Provokuojančios aukos mokymosi sunkumai“, „Skriaudėjo mokymasis“.

Kategorijos „Skriaudėjų bendravimo ypatumai“ subkategorija „Geri bendravimo įgūdžiai su suaugusiais“, rodo, kad vaikas, kuris tyčiojasi konstruoja tinkamus socialinius santykius su suaugusiais (*„<...> jie lengvai gali įsiteikti bei sulaukti palankumo iš mokytojų ir kitų suaugusiųjų.“*), bei siekia įbauginti kitus vaikus (*„<...> gana dažnai jie įsigyja ginklą dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui tam, kad <...> galėtų įbauginti kitus.“*).

Kategorija „Provokuojančios aukos mokymosi sunkumai“ sudaryta iš dviejų subkategorijų, kurių turinys atskleidžia provokuojančios aukos dėmesio, koncentracijos ir rašymo bei skaitymo sunkumus („<...> jiems būdingi dėmesio koncentracijos sunkumai <...>“, „<...> šie mokiniai dažnai sunkiai skaito ir rašo.“). Skriaudėjo mokymasis, skirtingai nei provokuojančios aukos, rodo gebėjimus tinkamai ugdytis. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Geras mokymosi pažangumas“ iliustruoja skriaudėjų teigiamų ir neigiamų veiksmų įvairovę („<...> suaugusiems dažnai sunku pastebėti ar net įsivaizduoti, kad tokie geri mokiniai gali skriausti kitus.“). Mažiausiai atskleista subkategorija „Blogas mokymosi pažangumas“ patvirtina skriaudėjo gebėjimą tinkamai veikti edukaciniame procese bei gebėjimą palaikyti gerus socialinius santykius su suaugusiais.

Nuolankių aukų, provokuojančių aukų ir skriaudėjų veiksmų ypatumai. Aptarsime nuolankių aukų, provokuojančių aukų ir skriaudėjų veiksmų ypatumus kategorijomis ir subkategorijomis. Veiksmų ypatumai atskleidžiami kategorijomis: „Nuolankių aukų veiksmų pobūdis“, „Provokuojančių aukų veiksmų pobūdis“ ir „Skriaudėjo veiksmai, priežastys“ (žr. 5 priedas).

Išsamiausiai veiksmų turinį atskleidusi kategorija „Skriaudėjo veiksmų priežastys“ rodo, kad skriaudėjas tyčiojasi siekiant įbauginti („<...> kad galėtų įbauginti kitus.“), užsitarnauti kitų mokinių pagarbą („<...> ir jausti savo viršenybę kitų atžvilgiu <...>“). Plačiai pateikiamos skriaudėjo veiksmų priežastys rodo, kad jų pažinimas itin svarbus prevencijai. Patyčių veiksmų priežasčių turinys subkategorijose atskleidžia, kad skriaudėjų veiksmai yra tik neigiami, skirtingai nuo nuolankių aukų veiksmų pobūdžio.

Kategorija „Nuolankių aukų veiksmų pobūdis“ įprasminta subkategorijose, atskleidžiančiose neagresyvius („<...> neatsako skriaudėjams tuo pačiu <...>“) ir neprovokuojančius („<...> ir neprovokuoja patyčių <...>“) nuolankių patyčių aukų veiksmus. Neprovokuojančios aukos yra neagresyvos, jų veiksmai nesukelia įtampos. Skriaudėjų ir provokuojančių aukų veiksmus galima įvardinti agresyviais.

Galima teigti, kad patyčių dalyviams būdingas skirtingas veiksmų pobūdis, susijęs su patyčių vaidmenų atlikimu. Priešingai nuolankių aukų veiksmams, provokuojančių aukų veiksmai pasižymi agresyvumu („<...> patys tyčiojasi iš kitų.“) ir erzinimu („<...> jų erzinantys veiksmai kelia įtampą <...>“).

Nuolankių aukų, provokuojančių aukų, skriaudėjų veiksmų ypatumai iliustruoja patyčių dalyvių veiksmus, turinčius agresyvumo, ar pasyvaus reagavimo į patyčias aspektų.

Skriaudėjų, nuolankių aukų ir provokuojančių aukų jėgos disbalansas. Apibūdinsime skriaudėjų, nuolankių aukų ir provokuojančių aukų jėgos disbalansą kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 6 priedas). Skriaudėjo jėgos disbalansas įvardijamas kategorijomis:

„Skriaudėjo jėgos persvara“, „Skriaudėjo veiksmų forma“. Vaiko, kuris tyčiojasi jėgos persvara atskleidžiama didesne fizine jėga bei veiksmų formų patyčiose panaudojimo gausa.

Išsamiausias kategorijos „Skriaudėjo veiksmų forma“ turinys rodo, kad skriaudėjo veiksmai prieš kitą vaiką yra tyčiniai („<...> *kai tyčia atlieka skaudinančius veiksmus* <...>“) ir skaudinantys („<...> *sako užgaulius dalykus kitam* <...>“). Šių skriaudėjo veiksmų atlikimo išsamus turinys rodo, kad neigiami veiksmai skriaudžiamą atžvilgiu yra atliekami sąmoningai siekiant jį įskaudinti. Galima teigti, kad tyčiniai ir skaudinantys veiksmai patyčių aukos atžvilgiu yra itin dažnas, skriaudėjo jėgos disbalansą įtvirtinantis veiksmas.

Mažiau prasminga subkategorija „Agresyvūs veiksmai“, atskleidžianti vaiko, kuris tyčiojasi agresyvius veiksmus, kurie skriaudžiamajam turi neigiamą prasmę („<...> *tai agresyvus elgesys – nepageidaujami neigiami veiksmai* <...>“). Silpniau akcentuojamas kategorijų „Užmaskuoti veiksmai“, „Provokuojantys veiksmai“, „Žeminantys veiksmai“ turinys rodo, kad visos skriaudėjo veiksmų formos siekia skriaudžiamą tyčia įskaudinti, agresyviai elgiantis jį pažeminti ar išprovokuoti. Visi skriaudėjo veiksmai, siekiantys įskaudinti vaiką, yra neigiamo turinio ir analizuojami fizinės jėgos bei didesnio emocinio stabilumo kontekste.

Kategorijos „Nuolankios aukos jėgos disbalansas“ turinys išsamiai pateikia nuolankios aukos fizinį silpnumą („*Mokinys, kuris skriaudžiamas, gali iš tiesų būti fiziškai silpnesnis už skriaudikus* <...>“). Fizinės jėgos silpnumas yra viena iš nuolankių aukų jėgų disbalanso priežasčių. Silpniau akcentuojama subkategorijos „Psichologinis neatsparumas“ iliustruoja, kad nuolankių aukų orumo žeminimas („<...> *jausdamasi paniekinta, atstumta* <...>“) mažiau nulemia jėgos disbalansą nei fizinis silpnumas.

Skriaudėjo neidentifikavimo galimybė, kaip vienas nuolankių aukų jėgų disbalanso veiksnių, itin siaurai pateikta. Subkategorija „Neidentifikuojamas skriaudėjas“ rodo, kad sunkumai identifikuoti neigiamų veiksmų šaltinį yra emocinio pobūdžio jėgų disbalansas („*Kiek kitokio pobūdžio jėgų skirtumai atsiranda tuomet, kai sunku identifikuoti ir atskleisti neigiamų veiksmų šaltinį* <...>“).

Skriaudėjų, nuolankių ir provokuojančių aukų jėgos disbalansas atskleistas kategorija „Skriaudėjo jėgos persvara“. Išskirtos subkategorijos „Fizinis stiprumas“ ir „Būrio sutelktumas“ atskleidžia, kad skriaudėjo jėgos pranašumas išreikštas fizine jėga, tyčiojantis iš silpnesniųjų („<...> *ir ieško kaip tik tokių mokinių, kuriuos laiko silpnesniais.*“) ir kiekybine skriaudžiančiųjų išraiška („<...> *kai skriaudžiamas yra vienas, o priešiška nusiteikė mokiniai susitelkę į būrį.*“).

Kategorija „Provokuojančių aukų jėgos disbalansas“ iliustruoja fizinės jėgos svarbą bei emocinį nestabilumą, kaip jėgos disbalanso veiksnius. Subkategorija „Fizinė jėga“ atskleidžia panašumų su skriaudėjo jėgų netolygumo analize. Provokuojančios aukos savo pranašumą rodo atliekant neigiamus fizinius veiksmus prieš kitą vaiką („<...> *tai mokinių grupė, kuri skriaudžia*

kitus <...>“). Silpniausiai akcentuojama subkategorija „Emocinis nestabilumas“ atskleidžia provokuojančios aukos patyčias, kaip nestabilios emocinės būsenos pasekmes („<...> tokiais atvejais patyčios gali būti reakcija <...>“). Neišsamiai pateikta subkategorijos analizė iliustruoja neigiamų fizinių veikslių atlikimo prieš silpnesnius svarbą.

Siauriausio turinio kategorija „Patyčių aukos gynybos formos“ rodo, kad patyčių aukos nenaudoja smurtinių veikslių, kaip gynybos formos („<...> neatsako skriaudėjams tuo pačiu <...>“) ir nepraneša apie neigiamus veiksmus prieš jį („<...> jaučiasi taip, lyg kitų patyčios yra pelnytas atsakas į jų elgesį“).

Skriaudėjų, nuolankių aukų ir provokuojančių aukų jėgos disbalansas susijęs su neigiamų fizinių veikslių atlikimu, jų formos parinktimi ar fiziniu silpnumu.

Nuolankių aukų, provokuojančių aukų, skriaudėjų emocijų charakteristika. Nuolankių aukų, provokuojančių aukų, skriaudėjų emocijų charakteristiką galima suskirstyti į septynias kategorijas ir aštuoniolika subkategorijų (žr. 7 priedas). Itin didelis subkategorijų skaičius atskleidžia nuolankių, provokuojančių aukų ir skriaudėjų emocijų charakteristikos svarbą. Emocijų charakteristikos išsami analizė sudaro sąlygas įvairesnėms patyčių prevencijos priemonių parinkimo galimybėms.

Nuolankių aukų emocijų charakteristikos išsamus atskleidimas patvirtina šios patyčių grupės narių emocijų svarbą patyčiose. Kategorijos „Nuolankių aukų nepilnavertiškumo jausmas“ turinys rodo nuolankių aukų emocijas, kurios gali būti patyčių priežastimi arba pasekme. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Nepasitikėjimas savimi“ atskleidžia nuolankių aukų žemą savivartę, kurią didina patyčios („<...> didina bendrą neigiamą savęs vertinimą.“). Šios patyčių dalyvių grupės nepasitikėjimas savimi gali koreliuoti su jų prislėgtumo jausmu. Plačiai pateiktas subkategorijos „Prislėgtumas“ turinys, iliustruoja šios emocijos atsiradimą kaip priežastį patyčioms („<...> dažniau nei jų bendraamžiai būna prislėgti <...>“) ir kaip pasekmę nuolankiai patyčių aukai („<...> pradeda manyti, jog yra kvaili, nevykėliai ir nepatrauklūs.“). Silpniausiai akcentuojamos subkategorijos „Jautrumas“, „Drovumas“ nesumenkina šių nuolankios aukos emocijų raiškos, o pateikia kaip sudėtingas emocijas kitų emocijų charakteristikų kontekste („<...> jie yra jautrūs <...> ir daug gali būti <...>“, „<...> jie yra drovūs <...> tai gali būti sudėtinė dalis“).

Nuolankių aukų neigiamų emocijų charakteristiką išsamiai atskleidžia kategorija „Nuolankių aukų nerimo jausmas“. Labiausiai išreikštą kategorijos turinį įprasminanti subkategorija „Nesaugumo jausmas“, rodo nuolankių aukų nesaugumo jausmą, jo didėjimo priežastis („Taip pat akivaizdu, kad bendraamžių panieka didina ir gilina <...> nesaugumo jausmą <...>“). Subkategorija „Nerimastingumas“ atskleidžia nuolankių aukų nerimastingumo

jausmą („<...> dažnai būna nerimastingi <...>“). Nuolankios aukos jaučia nesaugumo jausmą, kuris kelia nerimą.

Plačiai pateikiama kategorija „Liudininkų kaltės jausmas“ pristato liudininkus, kaip patyčių dalyvius, patiriančius pasekmes tiesiogiai nedalyvaujant patyčiose. Gauti duomenys sąlygoja pagalbos patyčių dalyviams ir prevencinių priemonių parinkimą.

Patyčių liudininkai labiausiai jaučia kaltę dėl patyčių nestabdymo („<...> ir dėl to, kad nesiėmė jokių veiksmų <...>“) bei bejėgiškumo keisti situaciją („<...> ir negali pakeisti situacijos <...>“). Siauriausiai išreikšta subkategorija „Kaltė dėl dalyvavimo“ rodo liudininkų kaltės jausmo atsiradimą įtraukus juos į patyčias („Be to jie patys gali būti įtraukti į kitų užgauliojimą ir dėl to blogai jaustis <...>“). Mažiausiai atskleista subkategorija patvirtina galimą patyčių liudininkų pritarimą patyčioms ir skriaudėjo palaikymą. Skriaudėjo veiksmų palaikymas ar tiesioginis įsitraukimas į patyčias retai sukelia kaltės jausmą. Galima teigti, kad liudininkai, kurie tiesiogiai dalyvauja patyčiose, yra skriaudėjų pasekėjai, nejaučiantys kaltės jausmo.

Kategorija „Provokuojančių aukų nepilnavertiškumo jausmas“ atskleidžia provokuojančių aukų nepasitikėjimą savo jėgomis („<...> stokoti ir savo vertės pajautimo <...>“), prislėgtumo jausmą („<...> provokuojančios aukos gali būti prislėgtos <...>“) ir paniekos iš kitų vaikų jutimą („<...> bei jausti socialinį atstūmimą ir bendraamžių panieką.“). Išsamiausiai atskleistas subkategorijos „Nepasitikėjimas savo jėgomis“ turinys rodo provokuojančios aukos žemą savivartę, sąlygojančią kitų jausmų apraiškas.

Skriaudėjų patiriamas nerimo jausmas išsamiai pateiktas kategorijoje „Skriaudėjų nerimo jausmas“. Gautų duomenų analizė rodo, kad skriaudėjams būdingas vidutinis („<...> arba jų atsakymai liudija, kad jiems būdingas vidutinis nerimo lygis.“) ar didesnis nei vidutinis nerimo jausmas („<...> arba nežymiai didesnis nerimas <...>“). Skriaudėjų nerimas išsamiausiai atskleistas subkategorijoje „Vidutinis nerimo jausmas“. Subkategorijos turinys rodo, kad skriaudėjams būdingas vidutinis nerimo jausmas, netampantis skriaudėjui grėsme ar patyčių neigiama pasekme.

Nuolankių aukų, provokuojančių aukų, skriaudėjų emocijų charakteristikos analizė atskleidžia skriaudėjo pasitikėjimą savimi, patvirtinant neigiamų jausmų skriaudėjui nebūvimą. Kategorija „Skriaudėjų pasitikėjimas savimi“ labiausiai išreikšta subkategorijoje „Vidutiniška ar aukšta savivertė“ („Jų savivertė taip pat vidutiniška arba net palyginti aukšta <...>.“), siauriausiai išreikšta subkategorijoje „Pasitikėjimas savimi“ („<...> negalime teigti, jog jiems būdingas nepasitikėjimas savimi.“).

Skriaudėjų nerimo jausmas nėra didelis, skirtingai nei provokuojančių aukų. Kategorija „Provokuojančių aukų nerimo jausmas“ išsamiausiai pateikia subkategorijos „Nerimastingas

elgesys“ turinyje („<...> gali būti staigus nerimastingumo jausmo padidėjimas.“). Siauriausiai atskleista subkategorija „Nerimas dėl socialinio izoliavimo“.

Nuolankių aukų, provokuojančių aukų, skriaudėjų emocijų charakteristika atskleista išskiriant teigiamas skriaudėjo emocijas bei neigiamas nuolankių aukų, provokuojančių aukų emocijas bei jų charakteristikas.

Provokuojančių aukų, skriaudėjų charakterio ypatumai. Provokuojančių aukų, skriaudėjų charakterio ypatumai aptarti keturiomis kategorijomis ir trylika subkategorijų (žr. 8 priedas). Išsamiausiai atskleista provokuojančios aukos elgesio charakteristika kategorijoje „Provokuojančios aukos elgesio ypatumai“. Subkategorijų „Agresyvus elgesys“, „Hiperaktyvus ir impulsyvus elgesys (DTHS)“ turiniai iliustruoja provokuojančios aukos agresyvų elgesį („*Pasitaikius progai skriaudžia silpnesnius.*“) bei elgesio emocijų sutrikimą, sąlygojanti neigiamus veiksmus („*Pusei jų nustatytas dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo (ADH) arba elgesio sutrikimai.*“).

Provokuojančios aukos agresyvus elgesys, dėmesio koncentracijos sunkumai sukelia įtampą aplinkiniams. Subkategorijos „Įtampą bendraamžiams keliantis elgesys“ ir „Įtampą mokytojams keliantis elgesys“ rodo mokinių ir mokytojų netinkamų provokuojančios aukos veiksmų vertinimą. („*Jų elgesys dažniausiai bendraklasiams <...> sukelia įtampą <...>“*, „<...> mokytojams sukelia įtampą, susierzinimą ir neigiamas reakcijas.“)

Išsamiai atskleista kategorija „Skriaudėjo elgesio ypatumai“ iliustruoja, teigiamą agresyvaus elgesio vertinimą bei šių veiksmų naudojimą. Subkategorija „Agresyvus elgesys ir teigiamas agresyvaus elgesio vertinimas“ rodo skriaudėjo ne fizinio kontakto sąlygotus agresyvius veiksmus („<...> gana dažnai įsigyja ginklą <...>“; „<...> pirma, tai agresyvus elgesys <...>“). Agresyvūs veiksmai yra ir tie, kurie nukreipti į agresyvių priemonių įsigyjimą.

Nemaža dalis skriaudėjų pasižymi elgesio ir emocijų sutrikimais. Kategorijos „Skriaudėjų elgesio ypatumai“ subkategorijos „Hiperaktyvus ir impulsyvus elgesys (DTHS)“ turinys rodo, kad skriaudėjams būdingi elgesio sutrikimai („*Nemažai mokinių, o ypač berniukų, kurie skriaudžia kitus dažnai turi elgesio sutrikimų.*“).

Siauriausiai išreikštos subkategorijos „Agresyvus elgesys su suaugusiais“ ir „Savo neigiamo elgesio supratingumas“ atskleidžia, kad skriaudėjai palaiko labiau teigiamus socialinius ryšius su suaugusiais nei neigiamus, o agresyvus elgesys suaugusiųjų atžvilgiu pasireiškia taisyklių nepaklusimu, agresyviais veiksmais prieš suaugusiuosius („<...> jie nepaklūsta suaugusiems (įskaitant mokytojus ir tėvus) ir yra agresyvūs jų atžvilgiu <...>“). Savo elgesio netinkamumo įvertinimo mažiausias atskleidimas patvirtina skriaudėjų neigiamų veiksmų toleravimą.

Skriaudėjo elgesys pagrindžiamas jo charakterio savybėmis. Išsamiai atskleistos kategorijos „Impulsyvumas“, „Lyderiavimas“ atskleidžia, kad lyderiavimas dažna skriaudėjo charakterio savybė („<...> stiprus poreikis dominuoti <...>.“), o impulsyvus elgesys gali turėti neigiamų pasekmių („<...> taip gali išitraukti į asocialią veiklą <...>“). Šiauriausiai atskleistos subkategorijos „Empatiškumo stoka“ turinys rodo, kad patyčių dalyvių agresyvūs ir neigiami veiksmai negali būti susiję su pagalbos patyčių objektui teikimu („<...> neužjaučia tų, kurie tampa patyčių objektais <...>“).

Silpniausiai atskleista kategorija, analizuojant provokuojančių aukų, skriaudėjų charakterio ypatumus, yra „Provokuojančios aukos charakterio savybė“. Subkategorijos atskleidžia provokuojančios aukos dominavimo siekį („<...> stengiasi aktyviai provokuoti <...>“) ir dėmesio reikalavimą netinkamais būdais („<...> taip pelno jų dėmesį, nors ir neigiama prasme.“).

Provokuojančių aukų, skriaudėjų charakterio ypatumai atskleidžiami per neigiamus provokuojančių aukų ir skriaudėjų veiksmus, sukeliančius neigiamas pasekmes.

3.1.3. Patyčių pasekmės dalyviams, veikėjams, mokyklos klimatui ir bendruomenei

Atlikus nacionalinės vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ Vadovo turinio (content) analizę buvo išskirtos tokios kategorijų grupės, atskleidžiančios patyčių pasekmes dalyviams, veikėjams, mokyklos klimatui ir bendruomenei:

- nukentėjusių patyčiose apibūdinimai;
- patyčių pasekmės skriaudžiamajam;
- patyčių pasekmės skriaudėjui;
- patyčių pasekmės liudininkams;
- patyčių pasekmės mokyklos klimatui ir bendruomenei;

Gauti OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenys sudaro galimybę apibūdinti patyčių pasekmes kategorijomis ir subkategorijomis. Kiekvienoje kategorijų grupėje atskleistos patyčių pasekmės sudaro sąlygas išsamiau įvertinti prevencijos poreikį ir galimybes.

6 lentelė

Nukentėjusių patyčiose apibūdinimai

Kategorijos	Skai- čius	Subkate- gorijos	Skai- čius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Patyčių dalyviai	9	Patyčių aukos	4	„Vaikai, kurie nuolat patiria bendraamžių priekabiavimą <...>“; „<...> patiria priekabiavimą ir patyčias <...>“;

6 lentelės tęsinys 57 puslapyje

6 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
				„Patirtų pažeminimų atgarsiai ir traumos lydi vaikus <...>“; „<...> kurie jautėsi atstumti bendraamžių <...>“.
		Skriaudėjai	3	„Mokiniai, kurie tyčiojasi iš kitų, taip pat susiduria su įvairiais sunkumais <...>“; „Dauguma mokinių, linkusių skriausti kitus dažnai įsitraukia <...>“; „<...> prevencija svarbi ir reikalinga<...> ir tiems, kurie skriaudžia kitus.“.
		Liudininkai	2	„Moksleiviai, tapę patyčių liudininkais, taip pat susiduria su neigiamomis pasekmėmis.“; „<...> patyčių padariniai paliečia visus <...>“.
Platesnė bendruomenė	5	Šeimos	3	„<...> šeimos ir visa bendruomenė <...>“; „Matyti, kaip tavo vaiką skriaudžia mokykloje labai baisu.“; „<...> šeima iškelė bylą mokyklų valdybai.“.
		Mokyklos	1	„<...> mokyklos <...> dar ilgai jaus šių žiaurių įvykių padarinius“.
		Juridiniai asmenys	1	„Pagrindiniai šių įstatymų priėmimo motyvai, buvo ne tik bendras susirūpinimas mokinių saugumu ir gerove <...>“.
Mokyklos mokytojai ir visi mokiniai	4	Visi mokiniai	2	„Tai varžo mokinius ir kliudo jiems mokytis.“; „<...> jie ima jaustis nesaugiai <...>“.
		Mokytojai	2	„Darbuotojai stebėjo <...>“; „<...> nukenčia ir darbuotojai.“

Nukentėjusieji patyčiose apima platų asmenų įsitraukusių į mokyklos bendruomenę, spektrą. Tai leidžia patvirtinti didelę patyčių neigiamų pasekmių amplitudę, įtraukiančią įvairius asmenis. Nukentėjusiųjų patyčiose apibūdinimus pateiksime kategorijomis ir subkategorijomis. Išsamiausiai atskleista nukentėjusiųjų patyčiose analizė pateikta kategorijoje „Patyčių dalyviai“.

Patyčių dalyviais įvardijami asmenys, tiesiogiai įsitraukiantys į patyčių veiklą. Subkategorijos rodo, kad nukentėjusieji patyčių dalyviai yra skriaudžiamasis, skriaudėjas ir liudininkai. Išsamiausiai pristatoma subkategorija „Patyčių aukos“, atskleidžia, kad vaikai, iš kurių tyčiojamasi patiria daugiausiai neigiamų pasekmių, kurios gali ir toliau tęstis („*Patirtų pažeminimų atgarsiai ir traumos lydi vaikus <...>*“).

Pristatant nukentėjusiuosius patyčiose kategorijos „Patyčių dalyviai“ subkategorijos „Skriaudėjai“ turinys iliustruoja, kad vaikas, kuris tyčiojasi nukenčia patyčiose („*Mokiniai, kurie tyčiojasi iš kitų, taip pat susiduria su įvairiais sunkumais <...>*“). Neigiamos patyčių pasekmės sąlygoja prevencijos būtinumą („*<...> prevencija svarbi ir reikalinga<...> ir tiems, kurie skriaudžia kitus.*“).

Patyčių liudininkai yra dalyviai, kurie patiria neigiamas pasekmes. Subkategorijos „Liudininkai“ turinys iliustruoja patyčių neigiamas pasekmes („*Moksleiviai, tapę patyčių liudininkais, taip pat susiduria su neigiamomis pasekmėmis.*“). Patyčios sukelia neigiamas pasekmes visiems dalyviams, neišskiriant jų užimamų pozicijų. Neigiamų patyčių visiems dalyviams sukėlimas rodo šio reiškinių sudėtingumą.

Patyčių pasekmės atskleidžiamos siauriau išreikštoje kategorijoje „Platesnė bendruomenė“. Nukentėjusieji tampa ne tik tiesioginiai patyčių dalyviai, tačiau ir šeimos. Išsamiai pateiktos subkategorijos „Šeimos“ turinys iliustruoja vaikų, patiriančių patyčias, šeimos išgyvenimus

(„Matyti, kaip tavo vaiką skriaudžia mokykloje labai baisu.“). Siauriausiai išreikštų subkategorijų „Mokyklos“, „Juridiniai asmenys“ turiniai rodo, kad nukentėjusiais tampa nesusiję su mokyklos bendruomene asmenys, patiriantys įvairius neigiamus jausmus („<...> mokyklos <...> dar ilgai jaus šių žiaurių įvykių padarinius“, „Pagrindiniai šių įstatymų priėmimo motyvai, buvo ne tik bendras susirūpinimas mokinių saugumu ir gerove <...>“).

Silpniausiai akcentuojama nukentėjusiųjų patyčiose kategorija „Mokyklos mokytojai ir visi mokiniai“. Galima teigti, kad mokyklos mokiniai ar mokytojai tampa patyčių dalyviais, užimdami liudininkų vaidmenų pozicijas.

7 lentelė

Patyčių pasekmės skriaudžiamajam

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Emocijų sutrikimas	10	Savižudybės grėsmė	3	„<...> gali galvoti apie savižudybę, o kai kurie šias mintis ir įgyvendina“; „<...> kai kurie mokiniai, kurie kenčia nuo patyčių, pakartotinai mėgina nusižudyti ir galiausiai nusižudo.“; „<...> jiems būdingos suicidinės mintys (apie savižudybę)“.
		Depresiniai susirgimai	3	„<...> kurie vidurinėje mokykloje patyrė patyčias, daug dažniau sirgo depresija <...>“; „<...> linkę sirgti depresija <...>“; „<...> gali susirgti depresija <...>“.
		Ilgalaikės traumuojančios pasekmės	2	„Patirtų pažeminimų ir patyčių atgarsiai bei traumas lydi mokinius ir ateityje, net baigus mokyklą.“; „<...> sunkumai <...> patyčių, patirtų prieš daugybę metų, pasekmė.“.
		Kaltės jausmas	1	„<...> gali pradėti kamuoti kaltės jausmas <...>“.
		Žema savivartė	1	„<...> ima nepasitikėti savimi, pradeda manyti, jog yra kvaili, nevykėliai ir nepatrauklūs <...>“.
Baimės jausmas	5	Mokyklos lankymo baimė	2	„Jie gali bijoti eiti į mokyklą <...>“; „<...> nebenorėjo į mokyklą <...>“.
		Naudojimosi mokinio teisėmis baimė	2	„<...> naudotis mokyklos tualetu, juos gali bauginti važiavimas mokyklos autobusu.“; „<...> paprašė, kad mama atvažiuotų jos pasiimti <...>“.
		Bendravimo su kitais mokiniais baimė	1	„<...> nebebendruoja bijodami, kad iš jų vėl bus tyčiojama.“.
Psichosomatiniai sutrikimai	3	Skausmas	2	„Nemažai tokių mokinių skundžiasi sveikatos sutrikimais, tokiais kaip skrandžio ir galvos skausmai <...>“; „<...> ėmė skūstis varginančias skrandžio ir galvos skausmais <...>“.
		Fizinių simptomų atsiradimas	1	„Mokiniams, kurie kenčia nuo patyčių gali pasireikšti tokie fiziniai simptomai kaip <...> miego sutrikimai.“.
Mokymosi sunkumai	3	Mokymosi rezultatų suprastėjimas	2	„<...> nebesidomi mokykline veikla, užduotimis <...> gali suprastėti jų mokymosi rezultatai.“; „<...> mokymosi rezultatai taip pat gali nukentėti <...>“.
		Dėmesio koncentracijos suprastėjimas	1	„<...> sunkiai susikaupia dirbti <...>“.

Patyčių pasekmės aukai apibūdinamos kategorijomis ir subkategorijomis. OPPP Vadove patyčių pasekmės aukai apibūdinamos keturiomis kategorijomis: „Emocijų sutrikimas“, „Psichosomatiniai sutrikimai“, „Mokymosi sunkumai“, „Baimės jausmas“. Dauguma kategorijų apibrėžia psichologinius patyčių sukeltų sunkumų padarinius. Galima teigti, kad patyčių pasekmės skriaudžiamajam dažniau yra psichologinio turinio, nei išreikštos fizine forma.

Plačiausiai turinys atskleidžiamas kategorijoje „Emocijų sutrikimas“. Išsamiausias subkategorijos „Savižudybės grėsmė“ ir „Depresiniai susirgimai“ rodo galimas itin sunkias pasekmes skriaudžiamajam: atsiradusius suicidinius ketinimus („<...> gali galvoti apie savižudybę, o kai kurie šias mintis ir įgyvendina“) ir depresinius susirgimus („<...> kurie vidurinėje mokykloje patyrė patyčias, daug dažniau sirgo depresija <...>“). Galima teigti, kad šios skriaudžiamą patyčių pasekmės yra ilgalaikio neigiamo veikimo rezultatas.

Neigiamos pasekmės patyčių dalyviams yra ilgalaikės („Patirtų pažeminimų ir patyčių atgarsiai bei traumos lydi mokinius ir ateityje, net baigus mokyklą.“). Siauriausio turinio subkategorijos „Kaltės jausmas“, „Žema savivertė“ atskleidžiančios skriaudžiamųjų kaltės jausmą („<...> gali pradėti kamuoti kaltės jausmas <...>“), savivertės sumažėjimą („<...> ima nepasitikėti savimi, pradeda manyti, jog yra kvaili, nevykėliai ir nepatrauklūs <...>“). Galima teigti, kad išsamiausiai atskleisti kategorijos „Emocijų sutrikimas“ subkategorijų turiniai, apibūdina sudėtingiausias ir nerimą keliančias patyčių pasekmes skriaudžiamajam.

Kategorija „Baimės jausmas“ rodo, kad skriaudžiamųjų baimė apima tris sritis: baimę lankyti mokyklą, baimę naudotis savo teisėmis ir baimę bendrauti su kitais mokiniais. Išsamiausiai atskleistos subkategorijos „Mokyklos lankymo baimė“, „Naudojimosi mokinio teisėmis baimė“ iliustruoja skriaudžiamųjų mokinių mokyklos nelankymo priežastis („Jie gali bijoti eiti į mokyklą <...>“, „<...> naudotis mokyklos tualetu, juos gali bauginti važiavimas mokyklos autobusu.“).

Siauriausiai išreikštos subkategorijos „Bendravimo su kitais mokiniais baimė“ turinys atskleidžia mokinių baimę dar kartą patirti patyčias („<...> nebebendruoja bijodami, kad iš jų vėl bus tyčiojami.“). Skriaudžiamųjų baimės jausmas, kaip ilgalaikės pasekmės rezultatas gali sąlygoti emocijų sutrikimus.

Siauresnio turinio kategorija „Psichosomatiniai sutrikimai“ rodo, kad vieni iš neigiamų patyčių skriaudžiamajam pasekmių yra skausmo pojūčio atsiradimai („<...> ėmė skūstis varginančias skrandžio ir galvos skausmais <...>“). Siauriau aptariama subkategorija „Fizinių simptomų atsiradimas“ („Mokiniams, kurie kenčia nuo patyčių gali pasireikšti tokie fiziniai simptomai kaip <...> miego sutrikimai.“). Patyčių pasekmės skriaudžiamajam gali sukelti emocinių sunkumų ir fizinio skausmo pojūtį.

Kategorija „Mokymosi sunkumai“ yra siauresnio turinio. Subkategorijų „Mokymosi rezultatų suprastėjimas“, „Dėmesio koncentracijos suprastėjimas“ turiniai iliustruoja galimą skriaudžiamųjų mokymosi pažangumo sumažėjimą (<...> gali suprastėti jų mokymosi rezultatai.“, „<...> sunkiai susikaupia dirbti <...>“).

Patyčių pasekmės aukai yra tik neigiamos, galinčios palikti ilgalaikes traumuojančias pasekmes. Galima teigti, kad patyčių pasekmės vaikui, patiriančiam patyčias, labiau sukelia psichologinių sunkumų, nei fizinę žalą. Patyčių pasekmių skriaudžiamajam analizė gali padėti skiriant pagalbos priemones.

8 lentelė

Patyčių pasekmės skriaudėjui

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Asociali veikla	6	Psichotropinių medžiagų vartojimas	3	„<...> ir psichoaktyvių medžiagų vartojimą <...>“; „<...> vartos narkotikus.“; „<...> anksti pradeda gerti alkoholinius gėrimus ir rūkyti <...>“.
		Elgesio taisyklių nepaisymas	3	„<...> nepaiso taisyklių, elgiasi nepaklusniai <...>“; „<...> tačiau patyčios nesiliovė.“; „<...> linkę nepaklusti taisyklėms.“.
Nusikalstama veikla	4	Vagystės niokojant turtą	2	„<...> vagia iš parduotuvių, niokoja kitų turtą <...>“; „<...> pavyzdžiui, vandalizmą, įvairius nusikaltimus <...>“.
		Ginklo įsigijimas	2	„<...> dažnai pradeda nešioti ginklus.“; „<...> suvokimas, kad daugybe susišaudymų mokyklose buvo įvykdyti <...>“.
Pasekmės suaugus	3	Įsitraukimas į nusikalstamą veiklą	2	„<...> priekabiautojai <...> įsitrauks į nusikalstamą veiklą <...>“; „<...> dažniau nei bendraamžiai įsitraukia į nusikaltimus <...>“.
		Teisinė atsakomybė	1	„<...> sulaukę dvidešimt keturių metų keturis kartus dažniau buvo teisiami dėl trijų ar daugiau nusikaltimų <...>“.

Patyčių pasekmės skriaudėjui yra neigiamos. Skriaudėjui patiriant neigiamas patyčių pasekmes itin svarbu atsižvelgti į pagalbos jam galimybes bei prevencinės veiklos aspektus. Pasekmės vaikui, kuris tyčiojasi suskirstytos į tris kategorijas. Patyčių pasekmių skriaudėjui kategorijos apima kylančias neigiamas pasekmes dabar ir ilgalaikes, numatomas ateityje. Galima teigti, kad skriaudžiamajam patyčių pasekmės yra ilgalaikės, galinčios neigiamai įtakoti skriaudėjo socializacijos galimybes.

Išsamiausiai pristatytos kategorijos „Asociali veikla“ turinys atskleidžia psichotropinių medžiagų vartojimo galimybes nepaisant elgesio taisyklių („<...> anksti pradeda gerti alkoholinius gėrimus ir rūkyti <...>“, „<...> nepaiso taisyklių, elgiasi nepaklusniai <...>“). Kategorijos turinys apima neigiamas pasekmes skriaudėjui kylančias dabar ir numatomas

ateityje. Numatomos patyčių pasekmės ateityje skriaudėjui išreiškiamos didesne galimybe imti vartoti psichotropines medžiagas.

Kategorijos „Nusikalstama veikla“ turinys atskleidžia patyčių pasekmes skriaudėjui išitraukiant į nusikalstamą veiklą („<...> *vagia iš parduotuvių, niokoja kitų turtą <...>*“) ir nusikaltimo priemonių įsigyjama („<...> *dažnai pradeda nešioti ginklus.*“).

Mažiau prasmingos kategorijos „Pasekmės suaugus“ turinys atskleidžia ilgalaikes patyčių pasekmes skriaudėjui. Subkategorija „Išitraukimas į nusikalstamą veiklą“ rodo skriaudėjų agresyvių veiksmų atlikimo tęstinumą („<...> *priekabautojai <...> ištrauks į nusikalstamą veiklą <...>*“). Siauriausia subkategorija „Teisinė atsakomybė“ iliustruoja vaiko, kuris tyčiojasi neigiamų veiksmų teisinės pasekmės („<...> *sulaukę dvidešimt keturių metų keturis kartus dažniau buvo teisiami dėl trijų ar daugiau nusikaltimų <...>*“).

Skriaudėjai patiria neigiamas patyčių pasekmes, galinčias plėtotis ateityje, tad itin svarbus tinkamas prevencijos priemonės sukūrimas, sudarantis galimybę padėti skriaudėjui.

Patyčių pasekmės liudininkams. Apibūdinsime patyčių pasekmes liudininkams kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 9 priedas). OPPP Vadove patyčių pasekmės liudininkams apibūdintos trimis kategorijomis. Neigiamos patyčių pasekmės liudininkams analizuojamos išskiriant keletą pasekmių grupių: pasekmės sukeliančios neigiamus jausmus ir pasekmės keičiančios elgesį. Liudininkai yra patyčių dalyviai, kuriems svarbi pagalba ir prevencinių veiksmų taikymas.

Išsamiausiai atskleistas kategorijos „Kaltė“ turinys rodo, kad liudininkai labiausiai jaučia kaltę dėl patyčių objekto negynimo („<...> *kad tik stebėjo ir nesiėmė kokių nors veiksmų.*“). Siauriausiai atskleistos subkategorijos „Dalyvavimas“ ir „Negebėjimas keisti situacijos“ iliustruoja įvairių patyčių vaidmenų pozicijų kaltės jausmą („<...> *patys įtraukti į kitų užgauliojimą <...>*“, „<...> *bejėgiai ir negali pakeisti situacijos <...>*“).

Siauresnio turinio kategorija „Baimės jausmas“ atskleidžia liudininkų baimes. Plačiausia subkategorija „Tapimas patyčių auka“ iliustruoja patyčių liudininkų baimę tapti auka. Patyčių liudininkų baimės jausmas tapti auka gali būti patyčių objekto negynimo ir vėliau kylančio kaltės jausmo priežastimi. Patyčių pasekmės yra tarpusavyje susiję ir turi neigiamą reikšmę liudininkams. Silpniausiai akcentuojama subkategorija „Mokyklos lankymas“ rodo, kad patyčios gali būti mokyklos nelankymo priežastimi („*Jie su baimė eina į mokyklą <...>*“).

Kategorijos „Elgesio pakitimai“ turinys atskleidžia neigiamų, tyčinių veiksmų atsiradimo ir plėtojimosi galimybę. Subkategorija „Empatijos stoka“ rodo, kad patyčių objekto nevertinimas, empatijos stoka gali tapti elgesio norma liudininkams („<...> *empatijos stokojantis elgesys taps norma.*“).

Mažiausiai prasminga subkategorija „Šiurkštus elgesys“, atskleidžia šiurkštaus elgesio tapimo elgesio norma galimybę („<...> gali palaipsniui keisti visos moksleivių grupės ar klasės galvosena, o šiurkštus <...> elgesys taps norma.“).

Patyčių liudininkai patiria neigiamų pasekmių, kurios gali sukelti emocinių išgyvenimų ar keisti elgesio normas. Prevencijos priemonių numatymas liudininkams galėtų sumažinti skriaudėjų skaičiaus augimą.

Patyčių pasekmės mokyklos klimatui ir bendruomenei. Patyčių pasekmės mokyklos klimatui ir bendruomenei gali turėti ilgalaikių pasekmių, trukdančių produktyviai edukacinei veiklai ir tolesnių santykių tarp mokyklos bendruomenės narių plėtojimui.

Apibūdinsime patyčių pasekmes mokyklos klimatui ir bendruomenei kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 10 priedas). Išsamiausiai atskleistos kategorijos „Mokyklos bendruomenės baimės ir nesaugumo jausmas“ turinys iliustruoja mokytojų baimes ir kitų mokyklos bendruomenės narių nerimo jausmo padidėjimą. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Mokytojų baimės jausmas“ rodo mokytojų nesaugumą, patyčių padarinių baimę („*Tokiu atveju <...> ima jaustis nesaugiai <...>*“, „<...> ilgai jaus <...> padarinius <...>“).

Mokytojų baimės jausmas bei kitų mokyklos bendruomenės narių nerimas sukelia neigiamą atmosferą mokykloje („<...> atmosfera, kupina baimės <...>“). Išsamiausiai analizuota kategorija leidžia teigti, kad mokyklos bendruomenės narių baimės jausmas kaip neigiama patyčių pasekmė, gali įtakoti visos mokyklos nerimo jausmo padidėjimą, įtampą.

Patyčių pasekmės mokyklos klimatui ir bendruomenei išreiškiamos kategorija „Mokyklos kontrolės rizika“. Kategorijos turinys rodo, kad patyčių pasekmės gali turėti ilgalaikių ir sudėtingų pasekmių, sugriaunant mokyklos kontrolės tvarką („<...> žalos atlyginimui buvo reikalaujama milijonų.“, „<...> pradeda nemėgti, negerbti mokyklos“). Galima teigti, kad mokyklos kontrolės suardymas gali įtakoti baimės, nerimo jausmų padidėjimą ir spartų vertybių kaitos procesą.

Siauriausiai išreikšta kategorija „Vertybių kaita“. Išsamiausia kategorijos subkategorija „Tinkamo elgesio suvokimo kitimas“ atskleidžia pavojų pakisti mokinių elgesiui, įvykti vertybių kaitai („*Tokie įvykiai gali palaipsniui keisti visos moksleivių grupės ar klasės galvosena <...>*“). Mažiausiai išreikšta subkategorija „Mokyklos darbuotojų autoriteto nuvertėjimas“ iliustruoja patyčių veiksmų pasekmes, neišitraukiant mokyklos darbuotojams („*Kai mokiniai mato, jog suaugusieji mokykloje nesiima jokių veiksmų, kad užkirstų kelią <...> jie ima manyti, jog mokytojai ir kiti mokyklos darbuotojai neturi įtakos mokiniams ir jiems nerūpi, kas vyksta.*“). Tai patvirtina būtinybę imtis prevencinių priemonių nukreiptų į visos mokyklos bendruomenės elgesį.

3.1.4. Patyčių plėtros tendencijų slopinimo mokykloje galimybės

Atlikus OPPP Vadovo turinio (content) analizę buvo išskirtos tokios kategorijų grupės, reikšmingos patyčių plėtros tendencijų slopinimo mokykloje galimybių analizei:

- OPPP raiška mažinant patyčių mastą;
- grupinio darbo ir mokymo metodų taikymas;
- prevencinės veiklos formos;
- individualaus pokalbio su patyčių auka, skriaudėju ir tėvais siekiai;
- patyčių veiksmų ir cikliškumo prevencijos nutraukimo būdai;
- pagalbos patyčių dalyviams formos ir turinys.

Gauti OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenys sudaro galimybę apibūdinti patyčių plėtros tendencijų slopinimo mokykloje galimybes kategorijomis ir subkategorijomis. Tinkamas patyčių masto mažinimo prevencinių priemonių parinkimas sudaro galimybę užkirsti kelia patyčioms, naujų tyčinių veiksmų atsiradimui.

9 lentelė

„Olweus“ patyčių prevencijos programos raiška mažinant patyčių mastą

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Bendruomenės informacijos dalinimosi reikšmė	13	Aiškios politikos kovai su patyčiomis siekis	5	„<...> stiprinti kovą su patyčiomis nukreiptą politiką visoje mokykloje.“; „Skatinti greitesnį įvairių programos komponentų diegimą.“; „Skatinti ir motyvuoti darbuotojus dalyvauti programos įgyvendinime.“; „Įtraukti narius į Patyčių prevencijos koordinavimo komitetą.“; „<...> reikia itin tiksliai naudoti šią programą, stengtis kaip įmanoma kruopščiau laikytis nurodymų <...>“.
		Dalinimasis patirtimi	4	„Sudaryti mokyklos darbuotojams galimybę <...> dalintis mintimis <...>“; „<...> aptarti galimus probleminių situacijų sprendimus.“; „Dalintis patirtimi ir nuomone su kitais, analizuojant panašias situacijas <...>“; „<...> ir mokytis iš kitų patirties ir klaidų.“.
		Papildomų pastangų sprendžiant patyčias, paieška	2	„<...> atkreipti dėmesį į problemas, susijusias su patyčiomis, kurios spręsti reikėtų papildomų pastangų.“; „<...> išsiaiškinti rūpimus klausimus <...>“.
		Patyčių atvejo rašytinis fiksavimas	1	„<...> įrašyti tai į tam skirtą žurnalą.“
		Poreikių patenkimas	1	„Jis padeda mokyklai suderinti priemones, skirtas patyčių prevencijai, su konkrečiais mokyklos bendruomenės poreikiais“.

9 lentelės tęsinys 64 puslapyje

9 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
Atsakomybės prisiėmimas stabdant patyčias	6	Patyčių nutraukimas pastebėjus patyčias	2	„<...> taip pat gali tekti įsikišti, kai pastebėsite netinkamą mokinių elgesį klasėje ar bet kurioje kitoje vietoje.“; „Jūs privalote reaguoti iškart, kai tik pastebite <...>“.
		Atsakomybė stabdant įtariamą patyčias	2	„<...> gali tėkšti įsikišti kai <...> sužinote apie patyčias <...>“; „Labai svarbu imtis veiksmų iškart, kai imate įtarti ar sužinote apie patyčių problemą jūsų klasėje.“.
		Prisiimtos atsakomybės demonstravimas mokiniams	2	„Suaugusieji privalo jaustis atsakingi <...>“; „<...> sudaro įspūdį, kad mokykloje dirbantiems suaugusiems rūpi mokiniai ir jie kontroliuoja mokyklos aplinką.“.
Teigiamo pavyzdžio demonstravimas	5	Teigiamo vaidmens atlikimas	3	„Suaugusieji turi atlikti autoriteto ir teigiamo pavyzdžio vaidmenį.“; „Suaugusieji skatinami būti tinkamais ir pastebimais autoritetingais asmenimis <...>“; „Suaugusieji yra svarbūs pavyzdžiai vaiko gyvenime.“.
		Tinkamas elgesys su kitais mokyklos bendruomenės nariais	1	„<...> mokykloje dirbantys suaugusieji turėtų tinkamai elgtis ne tik su mokiniais, bet ir vienas su kitu.“.
		Nesityčiojimas iš mokinių	1	„<...> svarbu, kad mokytojai nesityčiotų iš vaikų sarkastiškai komentuodami, užgauliodami, menkindami ir nepagarbiai elgdami <...>“.
Suaugusiųjų pozityvus susidomėjimas mokiniais	5	Paskatinimas	4	<...> elgtis su jais svarbiai ir rasti būdų juos paskatinti ir pagirti.“; „Svarbiausia <...> rūpintis ir skatinti, girti teigiamą mokinių elgesį bei draugiškumą <...>“; „<...> skatinti mokinius, leidžiant jiems suprasti, kad pastebite jų pastanga skirtas kovai su patyčiomis bei tinkamą elgesį įvairiose situacijose.“; „Pagarba ir teigiamas požiūris į kitą žmogų turėtų būti pastebima ir skatinama <...>“.
		Dėmesio vaikams rodymas	1	„<...> reikia skirti laiko, <...> padėti jiems pamokose, rodyti tinkamą dėmesį jų asmeniniam gyvenimui <...>“.
Priežiūros mokykloje sistemos tobulinimas	5	Priežiūros mokykloje tobulinimas	4	„Išnagrinėti ir tobulinti priežiūros sistemą mokykloje.“; „<...> tokioms problemoms spręsti nepakanka vien gero klasės valdymo<...>“; „<...> peržiūrėti ir tobulinti mokyklos priežiūros sistemą <...>“; „<...> saugioje aplinkoje <...>“.
		Priežiūros už mokyklos ribų kūrimas	1	„<...> mokinių priežiūra už klasės ribų <...>“.
Keitimasis informacija su kitais mokyklos bendruomenės nariais	4	Dalinimasis turima informacija	2	„Bendradarbiauti su bendruomenės nariais, palaikant OPPP mokykloje.“; „<...> itin svarbu yra mokytojų ir visų mokyklos darbuotojų bendradarbiavimas.“.
		Grįžtamojo ryšio teikimas	1	„<...> grįžtamojo ryšio apie tai, kaip veikia programa, gaunamo iš mokyklos personalo, analizė <...>“.
		Informacijos rengimas	1	„<...> mokymų ir informacijos apie programą mokytojams ir kitiems mokyklos personalo atstovams rengimas <...>“.

„Olweus“ patyčių prevencijos programos raiška mažinant patyčių mastą išsamiausiai atskleidžiama kategorijose: „Bendruomenės informacijos dalinimosi reikšmė“, „Atsakomybės prisiėmimas stabdant patyčias“. Siauriau išreikštos kategorijos: „Teigiamo pavyzdžio

demonstravimas“, „Suaugusiųjų pozityvus susidomėjimas mokiniais“, „Priežiūros mokykloje sistemos tobulinimas“. Siauriausiai išreikšta kategorija – „Keitimasis informacija su kitais mokyklos bendruomenės nariais“.

Atlikus OPPP Vadovo turinio (content) analizę išsamiausiai atskleista kategorija „Bendruomenės informacijos dalinimosi reikšmė“, išskiriant penkias subkategorijas. Subkategorijų turinys rodo, kad patyčių mažinimo mastas yra mokyklos bendruomenės narių atsakomybė. Suaugusieji bendraudami, bendradarbiaudami, įgyvendindami prevencines priemones imasi iniciatyvos stabdant patyčias. Labiausiai išreikštas subkategorijos „Aiškios politikos kovai su patyčiomis siekis“ turinys atskleidžia, kaip svarbu įtraukti visą mokyklos bendruomenę sprendžiant patyčias, sudarant aiškios politikos prieš patyčias planą („<...> *stiprinti kovą su patyčiomis nukreiptą politiką visoje mokykloje.*“, „*Skatinti ir motyvuoti darbuotojus dalyvauti programos įgyvendinime.*“).

Subkategorija „Dalintis patirtimi“ rodo, kaip svarbu suvokti aiškiai mokyklos kovai su patyčiomis principus ir komandinio darbo metu kaupti patirtį („*Dalintis patirtimi ir nuomone su kitais, analizuojant panašias situacijas <...>*“). Siauriau išreikštos subkategorijos „Papildomų pastangų sprendžiant patyčias paieška“, „Patyčių atvejo rašytinis fiksavimas“, „Poreikių patenkinimas“ atskleidžia komandinio darbo prasmę.

Svarbu prisiimti atsakomybę stabdant patyčias. Atsakomybės prisiėmimas įpareigoja bendruomenės narius imtis prevencinių veiksmų. Kategorijos „Atsakomybės prisiėmimas sprendžiant patyčias“ subkategorijos „Patyčių nutraukimas pastebėjus patyčias“ turinys iliustruoja atsakomybės prisiėmimo už patyčias būtinumą („*Jūs privalote reaguoti iškart, kai tik pastebite <...>*“). Vienodai svarbios subkategorijos „Atsakomybė stabdant įtariamą patyčias“, „Prisiimtos atsakomybės demonstravimas mokiniams“ rodo, kokią didelę reikšmę patyčių prevencijai yra atsakomybės prisiėmimas pamačius patyčias, jų stabdymas įtarus („*Labai svarbu imtis veiksmų iškart, kai imate įtarti ar sužinote apie patyčių problemą jūsų klasėje.*“) bei prevencinių veiksmų viešas demonstravimas („<...> *sudaro išpūdį, kad mokykloje dirbantiems suaugusiems rūpi mokiniai ir jie kontroliuoja mokyklos aplinką.*“).

Kategorijos „Teigiamo pavyzdžio demonstravimas“ turinys iliustruoja mokyklos bendruomenės narių pavyzdingą elgesį su vaikais bei suaugusiais. Suaugusieji mokykloje turi atlikti teigiamą vaidmenį („*Suaugusieji turi atlikti autoriteto ir teigiamo pavyzdžio vaidmenį.*“). Subkategorija atskleidžia, kad turima tapti pavyzdžiu vaikui, kuris stebėdamas mokosi ir atkartoja elgesį („*Suaugusieji yra svarbūs pavyzdžiai vaiko gyvenime.*“). Siauriausiai išreikštos kategorijos „Teigiamo pavyzdžio demonstravimas“ subkategorijų „Tinkamas elgesys su kitais mokyklos bendruomenės nariais“, „Nesityčiojimas iš mokinių“ turiniai rodo mokyklos bendruomenės narių pareigą elgtis tinkamai vienas su kitu, rodant pavyzdį („<...> *mokykloje*

dirbantys suaugusieji turėtų tinkamai elgtis ne tik su mokiniais, bet ir vienas su kitu.“) bei nesityčioti iš mokinių („<...> svarbu, kad mokytojai nesityčiotų iš vaikų sarkastiškai komentuodami, užgauliodami, menkindami ir nepagarbiai elgdamiesi <...>.“).

Kategorija „Suaugusiųjų pozityvus susidomėjimas mokiniais“ atskleidžia priemones, padedančias parodyti suaugusiųjų susidomėjimą mokiniais. Išsamiausiai atskleistos subkategorijos „Paskatinimas“ turinys rodo, kad suaugusiųjų skatinimas būtinas, padėsiantis užmegzti artimesnius ryšius su mokiniais („Svarbiausia <...> rūpintis ir skatinti, girti teigiamą mokinių elgesį bei draugiškumą <...>“). Artimas ir šiltas bendravimas vyra viena prevencijos priemonių mažinant patyčių mastą.

Kategorijos „Priežiūros sistemos mokykloje tobulinimas“ turinys atskleidžia mokinių priežiūros galimybes mokykloje ir už jos ribų. Išsamiausia subkategorija „Priežiūros mokykloje tobulinimas“ rodo priežiūros sistemos svarbą mokykloje („Išnagrinėti ir tobulinti priežiūros sistemą mokykloje.“). Galima teigti, kad priežiūros sistema mokykloje svarbus efektyvios prevencijos veiksnys.

Kategorijos „Keitimasis informacija su kitais bendruomenės nariais“ turinys siauriausias. Atskleidžiama informacijos dalinimosi reikšmė („<...> itin svarbu yra mokytojų ir visų mokyklos darbuotojų bendradarbiavimas.“), grįžtamojo ryšio teikimas („<...> grįžtamojo ryšio apie tai, kaip veikia programa, gaunamo iš mokyklos personalo, analizė <...>“) ir turimos informacijos rengimas kitiems nariams („<...> mokymų ir informacijos apie programą mokytojams ir kitiems mokyklos personalo atstovams rengimas <...>“).

Kategorijos ir subkategorijos atskleidžia mokyklos bendruomenės narių grupinės veiklos svarbą, bendradarbiavimą. Išsamiausiai atskleista mokyklos bendruomenės narių informacijos dalinimosi reikšmė (13 teiginių).

10 lentelė

„Olweus“ patyčių prevencijos programos grupinio darbo ir mokymo metodų taikymas

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Grupinės prevencinės veiklos vykdymo formos	6	Mokymosi ir Supervizijų grupės (MSG)	4	„OPPP – tai programa, kuri taikoma visoje mokykloje.“; „<...> organizuojamos mokytojų ir kitų mokyklos darbuotojų Mokymosi ir supervizijų grupės (MSG).“; „<...> turėtų skatinti įvairius bendruomenės narius prisidėti prie patyčių prevencijos.“; „I prevencinę veiklą galima įtraukti šiuos bendruomenės narius <...>“.
		Patyčių prevencijos koordinavimo	2	„<...> turi būti suburtas komitetas iš mokyklos personalo, administracijos, mokytojų, mokinių ir mokinių tėvų atstovų.“;

10 lentelės tęsinys 67 puslapyje

10 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
		komitetas (PPKK)		„<...> gali praversti jums kaip paramos ir idėjų šaltinis“.
Grupinio darbo formos	6	Reguliarūs MSG susirinkimai	4	„<...> organizuojami reguliariai, o jų metu galite daugiau sužinoti apie programą bei jos naudą mokyklai <...>.“; „Suteikti išsamių ir nuoseklių žinių apie OPPP bei jos komponentus.“; „<...> ir mokytis iš kitų patirties ir klaidų.“; „<...> svarbu įsisąmoninti, kad norint pasiekti teigiamų rezultatų reikia sutelktai dirbti visos mokyklos mastu <...>.“.
		Mokymų organizavimas	2	„Komiteto nariai apmokomi OPPP taikymo metodų <...>.“; „<...> supažindinami su programa, be to, jiems pateikiami metodai, patarimai ir įvairūs šaltiniai <...>.“.

Apibūdinsime vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ grupinio darbo ir mokymo metodų taikymą kategorijomis ir subkategorijomis. OPPP grupinio darbo ar mokymo metodų taikymas atskleidžiamas kategorijomis „Grupinės prevencinės veiklos vykdymo formos“ ir „Grupinio darbo formos“.

Kategorijos „Grupinės prevencinės veiklos vykdymo formos“ turinys atskleidžia OPPP grupines prevencines veiklas. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Mokymosi ir Supervizijų grupės (MSG)“ rodo, koks svarbus visų mokyklos bendruomenės narių aktyvus dalyvavimas programoje, mokymasis grupėje („<...> *organizuojamos mokytojų ir kitų mokyklos darbuotojų Mokymosi ir supervizijų grupės (MSG).*“; „<...> *turėtų skatinti įvairius bendruomenės narius prisidėti prie patyčių prevencijos.*“).

Subkategorija „Patyčių prevencijos koordinavimo komitetas (PPKK)“ atskleidžia, ne viso mokyklos bendruomenės narių dalyvavimą PPKK. Šis komitetas iš rinktinių asmenų yra idėjų ir paramos šaltinis įgyvendinant prevencijos programą („<...> *gali praversti jums kaip paramos ir idėjų šaltinis*“). Išsamiau atskleista grupinės prevencinės veiklos forma MSG, patvirtina visų mokyklos bendruomenės narių būtinumą dalyvauti programoje ir bendradarbiauti.

Kategorijos „Grupinio darbo formos“ turinys atskleidžia reguliarius grupinius bendruomenės narių susirinkimus („<...> *svarbu įsisąmoninti, kad norint pasiekti teigiamų rezultatų reikia sutelktai dirbti visos mokyklos mastu <...>.*“.) ir mokymų organizavimą atskiriems bendruomenės nariams („*Komiteto nariai apmokomi OPPP taikymo metodų <...>.*“). Grupini darbo formos sudarytos iš dviejų sferų: visos bendruomenės grupės ir atskirų, reikšmingų OPPP narių.

„Olweus“ patyčių prevencijos programos prevencinės veiklos formos. Atlikus Vadovo turinio (content) analizę „Olweus“ patyčių prevencijos programos prevencinės veiklos formos apibūdintos kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 11 priedas). Prevencinės veiklos formos atskleidžia drausminimo, bendravimo priemonių būdus, taisyklių kūrimą ir mokinių užimtumo

inicijavimą. Prevencinės veiklos formos apima visus patyčių dalyvių, įtraukiant mokinių tėvus, bendruomenę.

Išsamiausiai aptariamas kategorijos „Skriaudėjo drausminimo priemonės“ turinys, apimantis žodinį drausminimą („*Tikėtina, kad žodinis papeikimas bus pirmoji jūsų reakcija <...>“*), izoliavimą nuo kitų mokinių („*<...> galite nuspėti apriboti mokinių, kurie tyčiojosi, laisves, kiek, žinoma, leidžia jūsų padėtis ir santykiai su jais <...>“*), pertraukėlių skriaudžiamajam rengimą („*Pertraukėlės turėtų būti skiriamos kuo rečiau <...> ne vyresniems kaip dvylikos ar trylikos metų mokiniams <...> trumpos <...> į tam skirtą patalpą <...> išsamiai paaiškinta ir pagrįsta, kodėl jam skiriama pertraukėlė.*“) ir privilegijų praradimą („*<...> privalo atsisakyti kokios nors malonios veiklos <...>“*).

Siauriau išreikštos subkategorijos kaip „Nuostolių atlyginimas“, „Rimtas pokalbis su mokyklos direktoriumi/tėvais globėjais“, „Pašalinimas iš mokyklos likusiai dienos daliai“ atskleidžia jų panaudojimą kaip antraeilį, nepadėjus žodiniam sudrausminimui, izoliavus kuriam laikui vaiką nuo kitų, surengus pertraukėlę ir panaikinus privilegijas.

Pokalbis su patyčių dalyviais gali būti viena žodinio drausminimo formų. Kategorijos „Pokalbio su patyčių dalyviais reikšmė“ turinys rodo, kad svarbiausia mokinį supažindinti su jo netinkamu elgesiu. Subkategorija „Mokinių supažindinimas su netinkamo elgesio pasekmėmis“ įvardija mokinio teisę žinoti, kokio elgesio tikimasi ir kokios galimos pasekmės pažeidus taisykles („*Mokiniai privalo aiškiai suvokti kokios yra pagrindinės elgesio, orientuoto į kovą su patyčiomis, taisyklės ir kokios pasekmės laukia jų nesilaikant.*“). Subkategorijos „Pranešimas apie pagalbos galimybes“, „Informavimas apie netinkamą elgesį“ atskleidžia, kad pokalbio su patyčių dalyviais tikslas yra ne tik drausminimo siekis („*<...> pranešama apie pagalbos galimybes <...>“*). Siauriausiai išreikšta Kategorijos „Pokalbio su patyčių dalyviais reikšmė“ subkategorija „Informavimas apie vienodą suaugusiųjų reakcija į patyčias“, atskleidžia visų mokyklos bendruomenės narių vienodos reakcijos į patyčias svarbą. Pokalbio su patyčių dalyviais tikslai įvairiapusiai: informuojami apie netinkamą elgesį, pasekmes, pagalbos galimybes.

Kategorija „Bendradarbiavimo su tėvais ir informavimo metodų taikymas“ atskleidžia atsakomybės dalijimosi su tėvais galimybes bei individualaus bendravimo su patyčių dalyvių tėvais/globėjais naudą („*Kovoje su patyčiomis tėvai gali būti labai naudingi.*“, „*<...> naudinga paskambinti tėvams individualiai jei pastebite, jog vaikui sunku pritapti prie klasės draugų <...>“*). Bendradarbiavimas su tėvais gali vykti ir grupine forma – klasės valandėlių metu („*Jie įtraukiami į veiklą visą programos įgyvendinimo laikotarpį <...> baigiant dalyvavimu visuose bendruose tėvų susirinkimuose, bei lankantis atskiruose klasės tėvų susirinkimuose.*“).

Mokinių tėvų susirinkimų tikslai aptariami kategorijoje „Mokinių tėvų susirinkimų tikslas“. Subkategorijos „Informavimas“ turinys atskleidė mokinių tėvų susirinkimo organizavimo tikslus – informacijos perdavimą („<...> *informuosite juos apie klasės valandėlių metu analizuojamas temas <...>.*“). Siauresnio turinio subkategorija „Pagalbos namuose vaikui būdų pateikimas“ atskleidžia mokytojų ir tėvų pilnavertiško bendradarbiavimo pavyzdį, ugdytojui teikiant konsultacijas mokinių tėvams („<...> *patarsite, kaip elgtis namuose, jei jų vaikas yra patyčių auka, pats tyčiojasi ar yra patyčių liudininkas.*“). Galima teigti, kad įgyvendinant prevencijos programą siekiamas šiltas ir glaudus bendradarbiavimas su tėvais.

Siauriausio turinio subkategorijoje „Pagalbos mokykloje vaikui pristatymas“ atskleista individualaus darbo su vaiku galimybė („<...> *gali tekti individualiai dirbti su vaikais, kurie pasirenkami patyčių objektais, arba skriaudžia kitus tiek jūsų klasėje, tiek visoje mokykloje.*“). Silpnesnis subkategorijos akcentavimas OPPP Vadove gali rodyti, kad individualus darbas su patyčių dalyviais nėra pirmasis prevencijos veiksmas, siekiant sumažinti patyčių mastą.

Kategorijos „Taisyklių prieš patyčias mokykloje įvedimas“ turinys atskleidžia itin svarbų mokinių supažindinimą su taisyklėmis, nukreiptomis prieš patyčias (*Supažindinti su taisyklėmis prieš patyčias ir jas įtvirtinti.*“, „<...> *taisykles <...> reikia išsamiai paaiškinti ir aptarti <...> įtvirtinti kiekvienoje klasėje <...>*“). Siauriausia subkategorija „Taisyklių diegimas“ rodo mokinių supažindinimo su taisyklėmis svarbą, jų priėmimą, o ne diktatorišką įvedimą.

Svarbus užimtumo mokiniams organizavimas. Siauresnio turinio subkategorija „Užimtumo mokiniams inicijavimas“ išreiškiamas per subkategorijas „Renginiai“, „Grupinės veiklos“. Bendrų renginių organizavimas pateiktas kaip vienas OPPP įtraukimo į prevenciją mokiniams būdas („<...> *visi mokiniai taip pat turėtų būti įtraukti į programos taikymo procesą.*“).

Kategorijos „Bendravimo su patyčių dalyviais būdai“ turinys rodo individualaus su į patyčias įsitraukusiais ar įtrauktais mokiniais bendravimo svarbą („*Dirbti su šiais mokiniais, imantis individualių priemonių*“; „<...> *individualiai veikti <...>*“) nei kartkartinį susitikinėjimą („*Susitikinėti su į patyčias įsitraukusiais/įtrauktais mokiniais.*“).

OPPP prevencinės veiklos formų gausa ir tikslingas jų taikymas reikšmingas efektyviai patyčių prevencijai. Neagresyvaus drausminimo priemonių naudojimas skriaudėjui ir pokalbis su patyčių dalyviais yra svarbiausios OPPP prevencinės veiklos formos mažinant patyčių paplitimą.

Individualaus pokalbio su patyčių auka, skriaudėju ir tėvais/globėjais siekiai. Apibūdinsime individualaus pokalbio su patyčių auka, skriaudėju ir tėvais/globėjais siekius kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 12 priedas). Atlikus OPPP Vadovo turinio (content) analizę itin išsamiai atskleistos kategorijos „Individualaus pokalbio su patyčių dalyviais tikslai“, „Pokalbio su patyčių aukos tėvais/globėjais tikslai“, ir „Pokalbiai su skriaudėju tėvais/globėjais tikslai“, „Individualus pokalbio su skriaudėju tikslai“. OPPP kategorijų turinys atskleidžia

individualių pokalbių su patyčių objektu, tėvais/globėjais tikslus, pokalbio su skriaudėju, jo tėvais/globėjais tikslus.

Kategorijos „Individualus pokalbio su patyčių auka tikslai“ turinys rodo individualaus pokalbio metu siekį sukurti skriaudžiamajam saugią aplinką („*Pokalbis su mokinius, iš kurio tyčiojamasi, turėtų vykti ramioje aplinkoje, kabinete, esančiame atokiau nuo kitų mokinių.*“), užtikrinti jam tolesnį saugumą („*Palaikyti mokinį ir užtikrinti, jog jūs ir kiti mokyklos darbuotojai darysite viską, ką galite, kad patyčios liautųsi.*“), papasakoti apie planuojamų veiksmų vykdymą prieš patyčias, supažindinant su jo teisėmis („*Informuokite mokinį apie veiksmus, kurių imsitės, siekdami išspręsti problemą.*“) ir paskatinti atskleisti patyčių situaciją („*Priminkite mokiniui, kad tai nėra „skundimas“, o jūsų mokyklos ir klasės taisyklių, nukreiptų prieš patyčias, laikymasis.*“). Silpniausiai akcentuojama subkategorija „Išsami patyčių situacijos analizė“ rodo, kad saugumo vaikui suteikimas, pranešimas apie tolesnius veiksmus, paskatinimas yra svarbiau nei patyčių fakto aiškinimasis („*Kaip galima daugiau sužinoti apie tai, kas vyksta, kas yra patyčių iniciatorius ar iniciatoriai, kur ir kada tai nutiko.*“).

Kategorija „Pokalbis su patyčių aukos tėvais/globėjais tikslai“ atskleidžia patyčių aukos tėvų/globėjų pokalbį su mokyklos bendruomenės nariu siekiant bendradarbiavimo („*Pasiūlykite tėvams dirbti kartu su jumis ir mokykla tam, kad būtų užkirstas kelias patyčioms.*“), didesnio empatiškumo mokytojui pajutimo („*Pasakykite, jog labai apgailestaujate dėl to, ką teko patirti jų vaikui <...>*“), ir užtikrinti vaiko saugumą („*Paaiškinkite, jog ketinate patikrinti, kaip vaikui sekasi, po dviejų ar trijų dienų ir vėliau, kad sužinotumėte, kaip toliau klostosi įvykiai <...>*“).

Siauriau išreikštos subkategorijos „Racionalių patarimų teikimas“, „Papildomos pagalbos pristatymas“ atskleidžia, kad šie pokalbio su patyčių aukos tėvais/globėjais tikslai nėra pirminiai.

Kategorijos „Pokalbiai su skriaudėjo tėvais/globėjais“ turinys išreikštas penkiomis subkategorijomis: „Gynybiškos tėvų reakcijos mažinimas“, „Šiltų santykių su tėvais užmezgimas“, „Tėvų palaikymas“, „Pagalbos vaikui pristatymas“ ir „Atsakomybės skatinimas“. Subkategorijų turiniai atskleidžia teigiamas mokyklos bendruomenės narių nuostatas skriaudėjo tėvų/globėjų atžvilgiu. Galima teigti, kad OPPP itin svarbu mažinti skriaudėjų tėvų gynybiškumą („*<...> apsvarstykite, kaip galėtumėte nugalėti gynybiškas tėvų reakcijas*“), užmegzti šiltus santykius („*<...> prisistatykite ir pasiteiraukite, ar jie gali skirti laiko pokalbiui apie jų vaiką.*“), palaikyti juos („*Palaikykite tėvus nurodydami, jog tikite, kad jų vaikas gali elgtis geriau, ir jūs tikitės, kad jis arba ji pasikeis,*“), pristatyti galimą pagalbą vaikui („*Aptarkite galimybę mokinį nukreipti pas psichologą ar kitą specialistą.*“).

Mažiausiai prasminga išskirta subkategorija „Atsakomybės skatinimas“ atskleidžia, kad šilti ir pasitikėjimu paremti mokyklos bendruomenės santykiai su skriaudėjo tėvais ar globėjais paskatins tėvus prisiimti atsakomybės dalį ir suteiks galimybę padėti vaikui.

Pokalbis su skriaudžiamuoju pristatomas kategorijos „Individualaus pokalbio su skriaudėju tikslai“ turinyje. Subkategorija „Mokinio supažindinimas su netinkamo elgesio pasekmėmis“ iliustruoja vaiko teisę žinoti savo teises ir veiksų pasekmes. Mokiniui suteikiama galimybė rinktis, nepriešiška supažindinant su neigiamo elgesio pasekmėmis („*Nuoseklus, tačiau nepriešiškas ir ne fizinis supažindinimas su neigiamomis pasekmėmis, kai nesilaikoma nustatytų elgesio taisyklių.*“, „<...> jų laukia teigiamos arba neigiamos pasekmės.“).

Siauresnio turinio subkategorija „Reikšmingų situacijai bendruomenės narių įtraukimas“ atskleidžia pagalbos mokiniui galimybes, siekiant mokytojo neagresyvaus reagavimo, esant sudėtingai situacijai („<...> *jei vienas ar keli jų yra sunkiai suvaldomi, pasikviesti dar vieną suaugusį asmenį išvengiant provokacijų, siekiant mokiniui saugumo (tai gali būti kitas mokytojas, psichologas, socialinis pedagogas, direktoriaus pavaduotojas arba mokyklos apsaugos pareigūnas).*“).

Subkategorija „Išsamus mokinio supažindinimas su faktais“ rodo pokalbio galimybes, kalbant su skriaudėju pateikiant faktus („*Pabrėžkite, jog šias žinias surinkote iš kelių skirtingų šaltinių <...>*“).

Individualaus pokalbio su patyčių auka, skriaudėju ir tėvais/globėjais pagrindiniai siekiai padėti patyčių dalyviams užmezgant šiltus santykius su jais ir tėvais ar globėjais.

Patyčių veiksų cikliškumo prevencijos nutraukimo būdai. Patyčių veiksų cikliškumo prevencijos nutraukimo būdai aptariami kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 13 priedas). Patyčių veiksų cikliškumo prevencijos nutraukimo būdai išsamiausiai atskleisti kategorija „Etapiškumas nutraukiant patyčias“. Subkategorijų gausa rodo, kad patyčių veiksų etapai itin svarbūs prevencinėje veikloje. Kategorijos „Etapiškumas nutraukiant patyčias“ subkategorijas galima suskirstyti į sąlygines grupes, apimančias patyčių dalyvių stabdymą, bendradarbiavimą su bendruomenės nariais, patyčių aukos palaikymą, skriaudėjo stebėjimą ir tinkamų veiksų liudininkų atžvilgiu atlikimą.

Išsamiausiai atskleistas subkategorijos „Atsistojimas tarp patyčių objekto ir skriaudėjo“ turinys pagrindžia patyčių sustabdymo svarbą. Patyčių sustabdymas fiziškai nutraukiant ar įsikišant į patyčias gali rodyti suaugusiųjų griežtą nepritarimą („*Atsistokite tarp mokinių, kurie tyčiojasi ir tarp mokinio, kuris buvo užgauliojamas.*“). Subkategorija „Minimalus akių kontaktas su patyčių auka“ patvirtina suaugusiojo galimybę fiziniiais veiksmais išreikšti pritarimą ar nepritarimą mokinių elgesiui. Minimalus akių kontakto užmezgimas su patyčių auka gali rodyti palaikymą („*Stenkitės užmegzti minimalų akių kontaktą <...>*“). Nutraukus patyčias atsistojant tarp patyčių aukos ir skriaudėjo bei palaikant skriaudžiamąjį akių žvilgsniu, atskleidžiama priešiška patyčioms pozicija. Mokyklos bendruomenės nariai konstatuoja patyčių faktą ir rodo nepritarimą.

Subkategorijos „Patyčių fakto konstatavimas“, „Mokyklos taisyklių priminimas skriaudėjams“ ir „Pranešimas skriaudėjams apie sankcijas“ atskleidžia skriaudėjų patyčių nutraukimo etapus. Skriaudėjui pateikiami faktai apie įvykį („*Konstatuokite tai, ką pamatėte/išgirdote; įvardykite tai kaip patyčias.*“), primenamos taisyklės („*Pabrėžkite, jog toks elgesys prieštarauja mokyklos taisyklėms <...>*“) bei pranešama apie sankcijas, kurios bus taikomos, jei nebus liautasi, ar grasinama skriaudžiamajam („*Informuokite mokinius, kurie tyčiojosi <...> norėdami užtikrinti, kad patyčių objektu tapusiam mokiniui nebūtų keršijama.*“).

Subkategorijos „Skriaudėjo elgesio stebėjimas“ ir „Informacijos dalinimasis su bendruomene“ rodo bendradarbiavimo įvykus patyčių incidentui reikšmę. Skriaudėjo veiksmų stebėjimas patvirtina patyčių reiškinių stabdymo svarbą ir prevencijos tęstinumo reikšmę („*Stebėkite jį klasėje ir kitose mokyklos vietose <...>.*“). Į skriaudėjo stebėjimo procesą įtraukiami mokyklos bendruomenės nariai („*Pasidalinkite savo įtarimais su bendradarbiais ir paprašykite jų taip pat stebėti šį mokinį ir informuoti jus apie tai, ką jie sužino.*“), sudarant galimybę dirbti vieningai mažinant patyčių mastą.

Siauriausiai išreikštų subkategorijų „Tinkamas liudininkų pagyrimas“, „Fizinė patyčių aukos palaikymo išraiška“ ir „PPKK informavimas apie patyčias“ turiniai rodo, kad tinkamas liudininkų pagyrimas („*Tinkamai pagirkite stebėtojus, kurie stengėsi padėti, net jei jų pagalba nebuvo efektyvi.*“), palaikymas aukos papplešnojant per petį („*Apsvarstykite fizinio mokinio palaikymo galimybę (pavyzdžiui, papplešnokite per petį), tačiau tik tuo atveju, jei esate tikras, jog tai nepaskatins jo arba jos prarasti savitvardos arba pasijusti dar labiau pažemintu.*“) ir PPKK informavimas apie patyčias („*<...> gali tekti pranešti apie įvykį Patyčių prevencijos koordinavimo komitetui <...>*“) neturėtų būti pirmieji veiksmai stabdant jas. Išsamiau atskleistas patyčių aukų palaikymas trumpu akių kontaktu nei fizine palaikymo išraiška rodo, kad skriaudžiamąjį palaikymas turėtų būti nepastebimas skriaudžiamajam.

Kategorija „Patyčių veiksmų nutraukimo taikymas“ iliustruoja fizinių, neagresyvių veiksmų nutraukiant patyčias naudojimą. Subkategorijos „Priėjimas arti prie skriaudėjo“ ir aiškus trumpas pokalbis su skriaudėju atskleidžia bendruomenės nario, stabdančio patyčias, aiškias nuostatas prieš socialinį kultūrinį reiškinį. Priėjimas arti prie skriaudėjo padidina asmeninės atsakomybės jausmą („*<...> geriausia prieikite ir stovėkite per vienos ar dviejų ištiestų rankų atstumą nuo mokinio.*“). Trumpas ir aiškus pokalbis su skriaudėju, neįsivieliant į diskusijas sutvirtina aiškią bendruomenės nuostatą dėl patyčių („*Kalbėkite trumpai, aiškiai, konkrečiai <...>*“). Galima teigti, kad lakoniškumas, faktų išsakymas skriaudėjui yra pagalba ir mokyklos bendruomenės nariui, nesukelti beprasmių diskusijų, išvengti galimų pykčio protrūkių.

Siauriausiai išreikšta kategorija „Galimi mokytojo veiksmai įtarus patyčias“ atskleidžiama keturiomis subkategorijomis: „Pokalbių organizavimas su mokiniais“, „Apklaustos rengimas“,

„Sociometrinis apklausos atlikimas“ ir „Bendravimas su tėvais“. Išsamiausiai atskleistas subkategorijos „Pokalbių organizavimas su mokiniais“ turinys, rodo bendravimo ir bendradarbiavimo su mokiniais svarbą (*Organizuokite asmeniškus pokalbius, kuriu metu aptarsite anketos klausimus.*“).

Patyčių veiksmų cikliškumo nutraukimo būdų analizė atskleidžia patyčių veiksmų griežtą neagresyvų nutraukimą pamačius ir veiksmų įvairovę įtarus patyčias. Tinkamas patyčių nutraukimas sąlygoja patyčių masto sumažėjimą.

11 lentelė

Pagalbos patyčių dalyviams formos ir turinys

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Teiginiai
1	2	3	4	5
Pagalba patyčių aukai	12	Šiltas pokalbis su patyčių auka	5	„Suplanuokite susitikimą su mokiniu, kuris nukentėjo nuo patyčių <...>“; „<...> pasikalbėjimas su nuskriaustuoju <...>“; „<...> svarbu, jog patyčių situacijoje mokiniai stengtųsi užimti tvirtą poziciją <...>“; „Entuziastingai ir šiltai bendraukite <...>“; „<...> kad jie pastebėtų, jog jūsų dėmesys skirtas būtent jiems ir kad tai jums svarbu.“
		Mokyklos bendruomenės narių patyčių aukų padaršinimas	5	„<...> žino, kad kitą kartą susidūręs su patyčiomis, turi nedelsiant apie tai pranešti jums.“; „<...> padaršinimas žvilgsniu <...>“; „Šia taisykle norima pabrėžti, kad svarbu <...> palaikyti tų, iš kurių tyčiojamosi pusę.“; „Palaiko skriaudžiamąją pusę, ji gina ir kitaip paremia.“; „Tai reiškia padaršinimą žodžiais <...>“.
		Nuskriaustųjų įtraukimas į palankiai nusiteikusių bendraamžių grupę	1	„Pasistenkite įtraukti mokinį į palankiai nusiteikusių bendraamžių grupę, kad jis arba ji nesijaustų atstumtas ir vienišas.“.
		Pokalbis su patyčių aukos tėvais	1	„<...> ir jo arba jos tėvais (atsižvelgiant į tai, kaip būtų geriau mokiniui).“.
Pagalba liudininkams	12	Mokytojo nepritarimo vaikui, kuris tyčiojasi rodymas	3	„Išreiškianti nepritarimą ir verčianti nesmagiai jaustis <...>“; „Neleiskite mokiniams klasės valandėlių metu bauginti ar gąsdinti kitų.“; „<...> jei sužiosite apie bandymus keršyti už tai, ką kiti mokiniai kalba per klasės valandėles arba pasako asmeniškai jums, bus imtasi atitinkamų priemonių.“.
		Mokyklos bendruomenės narių pokalbis	3	„Jei jie nesiėmė jokių veiksmų, ramiu palaikančiu tonu pasakykite <...>“; „<...> pasikalbėkite su jais <...>“; „<...> pasiūlykite pasikalbėti <...>“.
		Klasės valandėlių rengimas	2	„<...> paskaitų skaitymas bei pokalbiai su mokiniais apie patyčias <...>“; „<...> klasės valandėlių metu būkite aktyvūs klausytojai <...>“.

11 lentelės tęsinys 74 puslapyje

11 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
		Socialinio supratingumo skatinimas	2	„<...> padėti mokiniams suprasti, kad kartais tiems vaikams, kurie skriaudžia <...> gali trūkti tam tikrų bendravimo įgūdžių.“; „<...> tai verčia juos dvejojti prieš išitraukiant į bendradarbiavimą, net jei kiti ir skatina juos prisidėti <...>.“
		Pokalbis su liudininkų tėvais/globėjais	2	„Tėvai turėtų įsisąmoninti, jog stebėtojai turi galios sustabdyti patyčias tarp bendraamžių.“; „Pasiūlykite tėvams, kurie norės asmeniškai su jumis pakalbėti apie savo vaiko padėtį, kreiptis į jus telefonu, elektroniniu paštu arba paskirkite jiems susitikimo laiką.“
Pagalba skriaudėjui	8	Pokalbis su vaiku	4	„Pasikalbėkite su vaiku, kuris smurtauja <...>“; „<...> pasikalbėti nerodant emocijų <...>“; „<...> mokiniams pasakykite <...>“; „<...> aptarti mokinių elgesį <...>“.
		Pokalbis su skriaudėjo tėvais/globėjais	3	„Pasikalbėkite su skriaudėjo tėvais/globėjais <...>“; „<...> susitikinėti su šių mokinių tėvais“; „<...> vienas iš būdų padėti skriaudžiamam mokiniui – pasakyti suaugusiam.“
		Socialinių įgūdžių lavinimas	1	„Jūs galite įpareigoti vaikus kaip įmanoma greičiau ir tyliau susėsti <...>.“

Pagalba patyčių dalyviams, jos formos ir turinys yra prevencinių priemonių vienas svarbių aspektų. Analizuojant pagalbos patyčių dalyviams formas ir turinį išskirtos kategorijos ir subkategorijos. Atlikus OPPP Vadovo turinio (content) analizę atskleistos pagalbos visiems patyčių dalyviams turinys, skirtingos formos. Išsamiausiai atskleisti kategorijų „Pagalba patyčių aukai“ ir „Pagalba liudininkams“ turiniai. Šiauriau pateikta kategorija „Pagalba skriaudėjui“.

Kategorijos „Pagalba patyčių aukai“ turinys rodo bendruomenės narių šilto pokalbio su skriaudžiamuoju svarbą („<...> kad jie pastebėtų, jog jūsų dėmesys skirtas būtent jiems ir kad tai jums svarbu.“). Subkategorija „Mokyklos bendruomenės narių patyčių aukų padaršinimas“ suteikia skriaudžiamiesiems saugumo jausmą („Šia taisykle norima pabrėžti, kad svarbu <...> palaikyti tu, iš kurių tyčiojasi pusė.“). Išsamiausiai atskleistos subkategorijos rodo patyčių aukų palaikymo svarbą, nesukeliant įtampos.

Silpniausiai išreikštos subkategorijos „Nuskriaustųjų įtraukimas į palankiai nusiteikusių bendraamžių grupę“ ir „Pokalbis su patyčių aukos tėvais“ iliustruoja svarbą siekti tinkamų prevencinių veiksnių parinkimo, įtraukiant kuo mažiau asmenų, kol tai nekelia būtinybės.

Kategorija „Pagalba liudininkams“ plačiausiai išreikšta subkategorijoje „Mokytojo nepritarimo vaikui, kuris tyčiojasi rodymas“ atskleidžia mokyklos bendruomenės veiksnių svarbą nukreiptą ne į liudininkus. Bendruomenės nariai neigiamai vertindami ir viešai demonstruodami savo poziciją padeda patyčių liudininkams jaustis saugesniais („Neleiskite mokiniams klasės valandėlių metu bauginti ar gąsdinti kitų.“). Pokalbis su liudininku itin svarbus patyčių prevencijos, suteikiančios pagalbą vaikui, elementas („Jei jie nesiėmė jokių veiksnių, ramiau palaikančiu tonu pasakykite <...>“). Pokalbis su patyčių liudininkus atskleidžiamas subkategorijoje „Mokyklos bendruomenės narių pokalbis“.

Silpniau išreikštos subkategorijos „Klasės valandėlių rengimas“, „Socialinio supratingumo skatinimas“, ir „Pokalbis su liudininkų tėvais/globėjais“. Klasės valandėlių rengimas pagrindžiamas kaip svarbus OPPP Vadovo programos įgyvendinimo komponentas, galintis padėti liudininkams („<...> *paskaitų skaitymas bei pokalbiai su mokiniais apie patyčias* <...>.“; „<...> *klasės valandėlių metu būkite aktyvūs klausytojai* <...>“). Socialinio supratingumo skatinimas bei pokalbis su liudininkų tėvais/globėjais mažiau prasmingi. Patyčių liudininkams pagalba akcentuojama per fizinių, žodinių veiksmų demonstravimą skriaudėjų atžvilgiu. Mokyklos bendruomenės nariai prisiima atsakomybę spręsti patyčias bei suteikti tinkamą pagalbą liudininkams. Esant poreikiui pagalbos tinklas liudininkams plečiasi

Kategorijos „Pagalba skriaudėjui“ turinys atskleidžia pokalbio su vaiku, jo tėvais ar globėjais svarbą bei socialinių įgūdžių ugdymą. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Pokalbis su vaiku“ rodo, ramaus pokalbio svarbą, padedant skriaudėjui („*Pasikalbėkite su vaiku, kuris smurtauja* <...>“; „<...> *pasikalbėti nerodant emocijų* <...>“). Subkategorija „Pokalbis su skriaudėjo tėvais/globėjais“ rodo artimo ryšio su skriaudėju tėvais palaikymo būtinumą („<...> *vienas iš būdų padėti skriaudžiamam mokiniui – pasakyti suaugusiam.*“). Pokalbis su skriaudėju, skriaudėjo tėvais ar globėjais sustiprina pagalbos galimybes.

Siauriausiai išreikšta subkategorija „Socialinių įgūdžių lavinimas“ atskleidžia socialinių įgūdžių ugdymą, kaip nepirminę pagalbos galimybę skriaudėjui patyčių prevencijos procese.

Pagalbos patyčių dalyviams formos ir turinio analizė pagrindžia pagalbos nukentėjusiems patyčių dalyviams būtinumą, priemonių įvairovės parinkimą. Tinkama pagalbos forma sudaro galimybę sumažinti patyčių mastą mokykloje.

3.2. Mokyklos bendruomenės narių patirtį reprezentuojančios koncepcijos

Tiriant dvylikos mokyklos bendruomenės narių, įgyvendinančių „Olweus“ patyčių prevencijos programą, įgytos patirties reprezentacijas, išskirtos sričių grupės, reikšmingos mokyklos bendruomenės nariams patyčių veiksmų prevencijai:

- patyčių esmės ir formų samprata;
- vaikų, dalyvaujančių patyčiose vaidmenys, bei jų charakteristikos;
- patyčių pasekmės socialinės kultūrinės prasmės kontekste;
- prevencinės veiklos formos jų taikymo galimybės.

Interpretuojant tyrimo rezultatus, atsiranda galimybė kiekvienoje kategorijų grupėje išsiaiškinti interviuveriams reikšmingus patyčių reiškinių konstruktus, kaip įgytą reikšmingą patirtį patyčių veiksmų prevencijai.

3.2.1. Patyčių esmės ir formų apibūdinimai

Patyčių esmės atskleidimas bei formų apibūdinimas yra svarbūs veiksniai, sudarantys sąlygas pažinti socialinio kultūrinio reiškinių ypatumus, taikyti prevencijos priemones.

Apibūdinsime vaikų patyčių esmę bei formas kategorijomis ir subkategorijomis. Patyčių esmės ir formų atskleidimas sudarys sąlygas atsiskleisti mokyklos bendruomenės narių įgytoms žinios bei praktiniams įgūdžiams.

12 lentelė

Patyčių formų pagal agresijos raišką apibūdinimas

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Žodinės patyčios	20	Etiketės	7	3 (1) „<...> ir įvairiausi prasivardžiovimai <...>“; 5 (1) „<...> kuris taip pat pravardžiuojamas <...>“; 10 (1) „<...> pavyzdžiui, prasivardžiovimas <...>“; 2 (1) „<...> ir tas pats prasivardžiovimas.“; 3 (2) „<...> nesvarbu tai <...> ar prasivardžiovimas.“; 10 (2) „<...> va aš tą darysiu, pravardžiuosiu <...>“; 11 (1) „<...> prasivardžiuoja labai, greit sugalvoja kaip pasakyt ką <...>“; 11 (2) „<...> jau pasako „zuikis“ ir visiems juokas <...>“.
		Erzinimas	3	4 (1) „O taip darom sėkmingai ir <...> erzinant <...>“; 6 (1) „<...> ir erzinimas <...>“; 8 (1) „<...> erzinimas <...>“.
		Užgauliojimas	2	8 (1) „<...> gali būti užgauliojimas <...>“; 3 (1) „Tai ir užgauliojimas žodžiu <...>“.
		Rašteliai	2	1 (1) „<...> perauga viskas į visokius rašytinius dalykus <...>“; 4 (1) „<...> ir rašteliai prasideda negražūs apie vaiką tokie slapti <...>“.
		Patyčių procedūra	2	1 (1) „<...> pati pradžia yra žodis <...>“; 2 (1) „<...> pradedant nuo paprasto žodžio <...>“.
		Pasijuokimas	1	7 (1) „<...> susibūrę per klasės valandėles pasijuokia vis.“.
		Grasinimas	1	1 (1) „<...> grasinimai, kad nepareisi <...>“.
		Apkalbos	1	10 (1) „Apkalbos taip pat <...>“.
Fizinės patyčios	20	Stumdymas	10	2 (1) „<...> tai <...> stumdymas <...>“; 2 (2) „<...> stumdomas buvo vaikas.“; 2 (3) „<...> kartą pastūmė <...>“; 3 (1) „<...> stumdymas įvairiausi dalykai.“; 10 (1) „<...> sakykim, tie stumtelėjimai <...>“; 11 (1) „Tas toks stumdymas <...>“; 12 (1) „<...> stumdydami <...>“; 1 (1) „<...> pavyzdžiui, stumdymas <...>“; 10 (2) „<...> va aš tą <...> pastumsiu.“; 9 (2) „<...> tai apkumščiuoja <...>“.
		Sumušimas	5	6 (1) „<...> ir sumušimu ir kitais veiksmais.“; 9 (1) „Čia ir į kuprą gali duoti <...>“; 6 (1) „<...> ir sumušimu ir kitais veiksmais.“; 1 (1) „<...> kažkoks apspardymas <...>“; 12 (1) „<...> naudojant ir fizinę įvairią jėgą <...>“.
		Spjaudymas	3	2 (1) „<...> tai <...> spjaudymas.“; 10 (1) „<...> ir apspjaudymas <...>“; 3 (1) „<...> tai spjaudymas koks <...>“.
		Užkardos	1	10 (2) „Apstojimas <...>“.
		Turto naikinimas	1	1 (1) „<...> turto naikinimo dalykus <...>“.

12 lentelės tęsinys 77 puslapyje

12 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
Socialinės patyčios	10	Atskyrimas nuo grupės	7	6 (1) „<...> ir atstūmimu <...>“; 7 (1) „Čia kaip socialinis, nes mergaitės nenori priimti to vaiko į būrį <...>“; 1 (1) „<...> pastoviai vienas <...>“; 7 (2) „<...> atstumtas <...>“; 7 (3) „<...> vienas vaikas <...>“; 6 (2) „<...> kartojasi ir vaiko atstūmimas visad <...>“; 7 (4) „<...> kaip nereikalingas tu mums.“
		Izoliavimas nuo bendros veiklos	2	1 (1) „<...> nuolatinis išmetimas vaiko iš bendros veiklos specialiai <...>“; 4 (1) „<...> tiksliau, išstumia taip iš grupės.“
		Draugų atskyrimas	1	1 (1) „<...> tam tikrų draugų rato rinkimas <...>“.
Daiktų atiminėjimas prievarta	3	Daiktų atiminėjimas	2	3 (1) „<...> daiktų atiminėjimas <...>“; 4 (1) „<...> turta prievartauja iš to kito vaiko <...>“.
		Daiktų prašymas	1	1 (1) „<...> sakykim, prašymą atiduoti tam tikrų daiktų <...>“.

Mokyklos bendruomenės narių patyčių formų pagal agresijos raišką apibūdinimai pateikti kategorijomis ir subkategorijomis. Mokyklos bendruomenės nariai patyčių formos pagal agresijos raišką kontekstą apibūdina kategorijomis: „Žodinės patyčios“, „Fizinės patyčios“, „Socialinės patyčios“, „Daiktų atiminėjimas prievarta“.

Išsamiausi kategorijų „Žodinės patyčios“ ir „Fizinės patyčios“ turiniai. Kategorijos „Žodinės patyčios“ turinys išsamiausiai atskleidžia vieną žodinių patyčių priemonę – žodį. Plačiausiai pateikta subkategorija „Etiketės“ rodo mokyklos bendruomenės narių nerimą dėl mokiniams skiriamų etikečių („<...> *va aš tą darysiu, pravardžiuosiu <...>*“). Etiketizavimas išskirtas kaip reikšminga žodinių patyčių forma, nes yra greit pastebimas suaugusiųjų ir itin dažnai naudojamas, nereikalaujantis išskirtinio skriaudėjų pasiruošimo („<...> *prasivardžiuoja labai, greit sugalvoja kaip pasakyt ką <...>*“).

Subkategorijų „Erzinimas“, „Užgauliojimas“ turiniai atskleidžia žodines patyčias kaip veiksmo priemonę, siekiant kelti nemalonius jausmus skriaudžiamajam („*O taip darom sėkmingai ir <...> erzinant <...>*“, „*Tai ir užgauliojimas žodžiu <...>*“).

Rašteliai yra viena žodinių patyčių priemonė. Subkategorijos „Rašteliai“ turinys rodo žodinių patyčių formos išreiškimo galimybę raštu.. Raštelių rašymas pateikiamas kaip žodinių patyčių sudėtingesnė forma („<...> *perauga viskas į visokius rašytinius dalykus <...>*“). Galima teigti, kad subkategorijos mokyklos bendruomenės nariams svarbą sąlygoja negebėjimas greit pastebėti šios žodinių patyčių formos („<...> *ir rašteliai prasideda negražūs apie vaiką tokie slapti <...>*“).

Mokyklos bendruomenės nariai žodinę patyčių formą įvardija kaip vieną patyčių procedūrų. Subkategorija „Patyčių procedūra“ rodo, kad bet kokia žodinių patyčių veiksmo forma pradeda nuo žodžio („<...> *pradedant nuo paprasto žodžio <...>*“). Žodinių patyčių kaip visų patyčių formų sudedamoji dalis, rodo jos reikšmingumą.

Siauriausių subkategorijų „Pasijuokimas“, „Grasinimas“, „Apkalbos“ turiniai atskleidžia, kad mokiniai tyčiodamiesi iš skriaudžiamųjų juokiasi („<...> *susibūrę per klasės valandėles pasijuokia vis.*“), jiems grasinama („<...> *grasinimai, kad nepareisi <...>*“), ar apkalba („*Apkalbos taip pat <...>*“).

Žodinės ir fizinės patyčios, kaip vienos patyčių formų, itin svarbios mokyklos bendruomenės nariams. Kategorija „Fizinės patyčios“ rodo fizinio smurto naudojimą patyčių veiksmams. Išsamiausia subkategorija „Stumdymas“ iliustruoja patyčiose naudojamus fizinius, nesukeliančius itin didelės fizinės žalos, veiksmus („<...> *sakykim, tie stumtelėjimai <...>*“). Išsamiai atskleistas subkategorijos „Sumušimas“ turinys rodo, patyčiose naudojant fizinę jėgą, sukeltiant fizinę pasekmę („*Čia ir į kuprą gali duoti <...>*“, „<...> *naudojant ir fizinę įvairią jėgą <...>*“).

Galima teigti, kad fizinės jėgos naudojimas, tiesioginė konfrontacija itin svarbūs fizinių patyčių elementai. Išsamiai atskleista žodinių patyčių forma, nenaudojant fizinės jėgos ir fizinių patyčių forma rodo, kad mokyklos bendruomenės nariai patyčias įvardija kaip reiškinį sukeltantį mokiniams ir fizinį skausmą, ir emocinį įžeidimą.

Siauriau išreikšta subkategorija „Spjaudymas“ pagrindžia, fizinėse patyčiose nenaudojimą tiesioginės fizinės jėgos („<...> *tai spjaudymas koks <...>*“). Siauriausiai išreikštos subkategorijos „Užkardos“ ir „Turto naikinimas“ iliustruoja fizinių patyčių formą, siekiant sukelti nemalonius jausmus skriaudžiamajam, tiesiogiai nenaudojant fizinės agresijos prieš jį, ar sunaikinant turtą.

Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai apibūdindami fizinių patyčių formą akcentuoja fizinių veiksmų panaudojimą, galinčių sukelti tiesioginę žalą.

Kategorija „Socialinės patyčios“ įprasminta subkategorijomis iliustruojančiomis skriaudžiamųjų atskyrimą nuo mokinių bendruomenės veiklos įvairiomis formomis. Išsamiausiai atskleistos subkategorijos „Atskyrimas nuo grupės“ turinys rodo siekį nepriimti vaiko į savo būrį („*Čia kaip socialinis, nes mergaitės nenori priimti to vaiko į būrį <...>*“). Skriaudžiamąjo atskyrimas parodo jo nereikalingumą („<...> *kaip nereikalingas tu mums.*“).

Subkategorija „Izoliavimas nuo bendros veiklos“ atskleidžia nenorą priimti vaiko į bendrą veiklą, ir rodyimą jam akivaizdų nepritarimą („<...> *nuolatinis išmetimas vaiko iš bendros veiklos specialiai <...>*“). Išsamiausios subkategorijos leidžia manyti, kad skriaudžiamąjo atskyrimas nuo grupės ir izoliavimas nuo bendros veiklos yra pastebimas mokyklos bendruomenės nariams.

Siauriausiai išreikšta kategorija „Daiktų atiminėjimas“ atskleidžia skriaudžiamųjų daiktų atėmimą prievarta („<...> *turtą prievartauja iš to kito vaiko <...>*“) ar daiktų prašymą („<...>

sakykim, prašymą atiduoti tam tikrų daiktų <...>“). Siauriausiai išreikšta subkategorija atskleidžia patyčių formos nedidelį pasireiškimą.

Išsamiai pristatyta patyčių formų įvairovė rodo patyčių reiškinio sudėtingumą, prevencijos veiksmų parinkimo įvairovę. Išsamiausiai atskleistos žodinės (20 teiginių) ir fizinės patyčių formos (20 teiginių).

13 lentelė

Patyčių cikliškumo ypatumai

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Veiksmo ciklas	29	Nuolatinis	13	2 (1) „<...> nuolatos <...>“; 3 (1) „<...> patyčios ir yra nuolatinis <...> elgesys <...>“; 4 (1) „<...> pastoviu <...> vaiko <...>“; 11 (1) „<...> nuolatinis <...>“; 11 (2) „<...> o pastoviai <...>“; 9 (1) „<...> pastoviai.“; 10 (1) „<...> taip pat yra pastovios.“; 12 (1) „<...> nuolatos <...>“; 6 (1) „<...> ir <...> pastovus <...>“; 2 (2) „<...> pastoviai <...>“; 9 (2) „<...> tai darys visad.“; 1 (1) „<...> pastoviai prie to mokinio kabinėjamosi <...>“; 5 (1) „<...> būdingas, toks pastovus <...>“.
		Pasikartojantis	9	10 (1) „<...> ir kartojasi.“; 1 (1) „<...> pasikartojimas <...>“; 5 (1) „<...> ir kartojimasis <...>“; 8 (1) „<...> pasikartojantis <...>“; 12 (1) „<...> kai puola vis.“; 10 (2) „<...> pavyzdžiui <...> kartojasi <...>“; 5 (2) „<...> ir kartojimasis <...>“; 3 (1) „<...> pasikartojimas yra <...>“; 10 (3) „<...> kartojasi periodiškai <...>“.
		Ilgalaikis	5	1 (1) „Dar tas miksas visko ilgalaikis šiaip <...>“; 2 (1) „<...> kuris tęsiasi metus galbūt netgi du.“; 6 (1) „<...> ir ne šiaip, o trunka labai ilgą laiką tarp.“; 10 (1) „<...> ilgą laiką trunkantys <...>“; 12 (1) „Tas toks tyčiojimasis trunka ilgai, gali ir labai ilgai trukti“.
		Atsinaujinantis	2	2 (1) „<...> pastoviai atsinaujinantys <...>“; 2 (2) „<...> atsinaujinimas proceso <...>“.

Apibūdinsime patyčių cikliškumą kategorijomis ir subkategorijomis. Patyčių cikliškumas atskleidžia skriaudėjo veiksmų pasikartojamumą ir vykdymo trukmę.

Patyčių cikliškumo kategorija „Veiksmo ciklas“ įprasminta keturiomis subkategorijomis. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Nuolatinis“ iliustruoja patyčių veiksmų atlikimo ciklo nenutrūkstamumą („<...> pastoviai prie to mokinio kabinėjamosi <...>“). Išsamiai pateikta subkategorija rodo mokyklos bendruomenės narių patirties raišką stebint patyčių reiškinį. Galima teigti, kad vienas patyčių atskleidimo veiksnių yra nuolatinių neigiamų tyčinių veiksmų atlikimas („<...> patyčios ir yra nuolatinis <...> elgesys <...>“).

Siauriau išreikštos subkategorijos „Pasikartojantis“ turinys rodo patyčių veiksmo pasikartojimo galimybę („<...> kartojasi periodiškai <...>“). Subkategorijos turinys iliustruoja patyčias kaip nutrūkstantį ir atsinaujinantį veiksma.

Subkategorija „Ilgalaikis“ rodo patyčių veiksmų atlikimo trukmę. Skriaudžiamasi vaikas patiria patyčias itin ilgai („<...> ir ne šiaip, o trunka labai ilgą laiko tarpą.“, „Tas toks tyčiojimas trunka ilgai, gali ir labai ilgai trukti“).

Siauriausiai atskleista subkategorija „Atsinaujinantys“ iliustruoja patyčių veiksmų nuolatinę atsinaujinimo galimybę („<...> pastoviai atsinaujinantys <...>“). Remiantis siauriausiai išreikšta subkategorija galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai patyčių veiksmą įvardija kaip nuolatinį ar pasikartojantį ilgalaikį procesą.

14 lentelė

Netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raiška

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Tiesioginės patyčių formos	17	Tiesioginės	7	2 (1) „<...> vadinamos tiesioginės <...>“; 5 (1) „Tai tiesioginės <...>“; 6 (1) „Tiesioginės patyčios <...>“; 7 (1) „<...> tiesioginės patyčios <...>“; 10 (1) „Tai tiesioginės <...>“; 11 (1) „Tokių tiesioginių <...>“; 12 (1) „<...> kalbam apie tiesiogines <...>“.
		Atviros	5	1 (1) „<...> daugiau atvirų <...>“; 3 (1) „<...> tokios atviros <...>“; 4 (1) „<...> atviros labiau <...>“; 8 (1) „<...> kad atviros būtų <...>“; 9 (1) „Būna atviros tokios <...>“.
		Matomos	3	2 (1) „<...> paprasčiausiai, matomos <...>“; 4 (1) „<...> realiai vyksta <...>“; 10 (1) „<...> matomos patyčios.“
		Fizinės	2	3 (1) „Fizinės patyčios <...>“; 5 (1) „<...> fizinės patyčias <...>“.
Netiesioginės patyčių formos	15	Paslėptos/užslėptos	8	1 (1) „<...> paslėptos <...>“; 2 (1) „Yra užslėptos patyčios <...>“; 3 (1) „Užslėptos yra.“; 4 (1) „<...> ar užslėptos <...>“; 4 (2) „<...> tomis užslėptomis <...>“; 5 (1) „<...> užslėptų patyčių.“; 6 (1) „<...> tokios užslėptos <...>“; 10 (1) „Tai užslėptos <...>“.
		Netiesioginės	7	4 (1) „<...> čia netiesioginės <...>“; 7 (1) „Prie netiesioginių <...>“; 8 (1) „Tos netiesioginės <...>“; 9 (1) „Knygiškai netiesioginės <...>“; 11 (1) „Netiesioginės, jos vyksta.“; 12 (1) „Netiesioginės, tokios <...>“; 12 (2) „<...> netiesiogines labai vyksta<...>“.
Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose	8	Apkalbos	3	10 (1) „<...> grupelėse aptarinėja, apkalba <...>“; 2 (1) „<...> lengviau nei ateiti pasakyti mokiniui, kad tu esi toks ir toks.“; 12 (1) „<...> taip visai apkalba <...>“.
		Atstūmimas	2	6 (1) „<...> tiesiog atstūmimas <...>“; 12 (1) „<...> nebendruoja jau.“
		Šmeižtas	1	12 (1) „visaip <...> šmeižia <...>“.
		Žeminimas	1	6 (1) „<...> kai naudojamas <...> žeminimas <...>“.
Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose	7	Etiketės	4	4 (1) „<...> išvadina visaip.“; 9 (1) „<...> duoda kam pravardę <...>“; 10 (1) „<...> ir pravardžiavimai <...>“; 12 (1) „<...> pravardžiuoja, būna <...>“.
		Komentarai	2	5 (1) „Tai komentarai <...>“; 8 (1) „<...> lepteli ką nors <...>“.

14 lentelės tęsinys 81 puslapyje

14 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
		Pastabos	1	5 (1) „<...> Tai <...> pastabos <...>“.
Tiesioginės agresijos formos tiesioginėse patyčiose	7	Mušimas	5	1 (1) „<...> čia muštynės sakyčiau <...>“; 4 (1) „<...> prieina suduoda <...>“; 6 (1) „<...> organizavo muštynes <...>“; 6 (2) „<...> pačius mušdavo.“; 10 (1) „<...> organizavimas specialių muštynių <...>“.
		Stumdymas	1	2 (1) „<...> apstumdomas <...>“.
		Spjaudymas	1	2 (1) „<...> apspjaudomas <...>“.

Netiesioginių ir tiesioginių patyčių formos raiška apibūdinama kategorijomis ir subkategorijomis. Išskirta netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raiška sudarė penkias kategorijas: „Netiesioginės patyčių formos“, „Tiesioginės patyčių formos“, „Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose“, „Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“, „Tiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“.

Netiesioginių ir tiesioginių patyčių formos raiška atskleidžia formų sampratą bei tiesioginės ir netiesioginės agresijos panaudojimą patyčiose.

Kategorija „Tiesioginės patyčios“ įprasminta subkategorijomis atskleidžiančiomis patyčias kaip tiesiogines („<...> kalbam apie tiesiogines <...>“), atviras („Būna atviros tokios <...>“), matomas („<...> paprasčiausiai, matomos <...>“) ir fizines („Fizinės patyčios <...>“). Tiesioginė patyčių forma įprasminta sampratomis, rodančiomis galimybę mokyklos bendruomenės nariams laisvai pastebėti socialinį kultūrinį reiškinį.

Netiesioginės patyčių formos įvardijamos kategorijomis „Palėptos/užslėptos“ ir „Netiesioginės“ atskleidžiant netiesioginių patyčių slaptumą („Yra užslėptos patyčios <...>“, „<...> netiesiogines labai vyksta <...>“). Mokyklos bendruomenės narių aiškus netiesioginių patyčių įvardijimas gali būti sąlygotas įgytų OPPP žinių mokymosi metu („Knygiškai netiesioginės <...>“).

Tiesioginių ir netiesioginių patyčių sąvokos atskleidžia, kad mokyklos bendruomenės nariai tiesioginėse patyčiose akcentuoja matomo fizinio kontakto pasireiškimą, netiesioginės patyčios – netiesioginių, nematomų patyčių veiksmų atlikimą.

Kategorija „Netiesioginio smurto forma netiesioginėse patyčiose“ rodo netiesioginėse patyčiose vyraujant žodines bei socialines patyčių formas. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Apkalbos“ iliustruoja netiesioginių patyčių formą, suteikiančią galimybę slaptai nuo skriaudėjo tyčiotis („<...> lengviau nei ateiti pasakyti mokiniui, kad tu esi toks ir toks.“). Siauresnio turinio subkategorija „Atstūmimas“ atskleidžia netiesioginių patyčių vieną formą, kurios metu siekiama įskaudinti nebendruojant su skriaudžiamuoju („<...> nebendruoja jau.“). Išsamus netiesioginių smurto formų, kaip apkalbos ir atstūmimas, netiesioginėse patyčiose atskleidimas rodo jų svarbą mokyklos bendruomenės nariams.

Siauriausiai atskleistos subkategorijos iliustruoja netiesiogines smurto formas naudojant šmeižtą („*visaip <...> šmeižia <...>*“), žeminimą („*<...> kai naudojamas <...> žeminimas <...>*“) ir šaipymą iš mokinių („*<...> šaiposi <...>*“).

Kategorijų „Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“ ir „Tiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“ turiniai atskleidžia, kad tiesioginės patyčios vyksta panaudojant abi smurto formas.

Kategorijos „Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose“ išsamiausiai iliustruojanti subkategorija „Prasivardžiavimas“ atskleidžia netiesioginės agresijos panaudojimo galimybes priskiriant etiketes („*<...> duoda kam pravardę <...>*“).

Siauriau išreikšta subkategorija „Komentari“ ir siauriausia subkategorija „Pastabos“ iliustruoja netiesioginėse patyčiose netiesioginės agresijos apraiškų pasireiškimo įvairovę („*<...> lepteli ką nors <...>*“).

Kategorija „Tiesioginės agresijos formos tiesioginėse patyčiose“ rodo, kad mokyklos bendruomenės nariai išsamiausiai tiesioginę agresiją suvokia per fizinių veiksmų panaudojimą, suteikiantį mokiniams fizinę žalą („*<...> organizavimas specialių muštynių <...>*“). Siauriausiai išreikštos subkategorijos kaip „Stumdymas“, „Spjaudymas“.

Tiesioginių patyčių metu naudojama tiesioginė ir netiesioginė agresijos forma, netiesioginėse patyčiose naudojama netiesioginė agresijos forma. Patyčių formų pagal agresijos panaudojimą skyrimas atskleidžia itin platų tyčinių veiksmų spektrą.

Netiesioginių ir tiesioginių patyčių atpažinimo galimybės. Patyčių veiksmų atpažinimas itin svarbus mažinant patyčių mastą. Tiesioginių ir netiesioginių patyčių atpažinimas sąlygotas jų formoms būdingų ypatybių. Patyčių formų neatpažinimas gali mažinti prevencijos galimybes.

Apibūdinsime netiesioginių ir tiesioginių patyčių atpažinimo galimybes kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 14 priedas). Dvylika mokyklos bendruomenės narių įvardintos netiesioginių ir tiesioginių patyčių atpažinimo galimybės suskirstytos į dešimt kategorijų, apimančių netiesioginių ir tiesioginių patyčių veiksmų atskleidimo ypatumus, identifikavimo galimybes, vykdymo laiką ir priemonių panaudojimą.

Kategorijos „Netiesioginių patyčių slėpimas nuo suaugusiųjų“ turinys atskleidžia netiesioginių patyčių slėpimą nuo mokytojų („*Ir taip užslėpta būna, kad nei <...> nenujautė, mokykla <...>*“), tėvų („*<...> ir tėvai nežino <...>*“) ir aplinkinių („*<...> nepastebi aplinkiniai <...>*“). Išsamiausiai atskleista kategorijos „Netiesioginių patyčių slėpimas nuo suaugusiųjų“ subkategorija „Mokytojų“ rodo mokinių norą nuslėpti netiesioginį patyčių faktą nuo mokyklos mokytojų. Netiesioginių patyčių slėpimas apsunkina suaugusiems patyčių identifikavimo galimybes.

Suaugusiems sunku pastebėti patyčias dėl naudojamų priemonių gausos. Netiesioginių patyčių neidentifikavimo galimybę gali lemti įvairių technologijų naudojimas. Kategorijos „Informacinių technologijų naudojimas netiesioginėse patyčiose“ subkategorijos rodo interneto („*Internetas mados klyksmas, pirmiausia.*“, „*<...> internetiniai atvejai <...>*“), telefono („*<...> filmuoja telefonais <...>*“) naudojamą patyčioms. Internetinius socialinius tinklalapius pristato kaip tinkamą tyčiojimosi erdvę („*Idėti į socialinį tinklalapį <...>*“). Interneto pokalbių svetainės, telefonai gali nulemti patyčių atskleidimo ir pagalbos teikimo vaikams, patiriantiems netiesiogines patyčias, sunkumus.

Siauriau atskleista kategorija „Tiesioginių patyčių veiksmų atlikimo pobūdis“ pagrindžia, priešingai netiesioginėms patyčioms, veiksmų atvirumą („*<...> jei atvirai čia puolama ir dar taip.*“), galimybę juos pastebėti („*<...> mokytojai turėjo galimybę pastebėti <...>*“), matyti („*<...> nesibaido, kad kas pamatys.*“) ar žinoti apie juos („*<...> aš jau žinau, kurie tyčiojasi <...>*“). Galima teigti, kad tiesioginių patyčių identifikavimas kelia mažiau sunkumų nei netiesioginių.

Kategorija „Netiesioginių patyčių identifikavimo galimybė“ rodo netiesioginių patyčių identifikavimo sunkumus. Netiesioginių patyčių atskleidimo galimybės mokyklos bendruomenės narių įvardijamos kaip negalimos („*<...> čia nepamatysi taip elgiantis.*“), sunkiai identifikuojamos („*<...> sunku pastebėti <...>*“) ir nepastebimos („*<...> ne tiek matomos <...>*“). Galima teigti, kad netiesioginių patyčių slėpimas nuo suaugusiųjų tiesiogiai įtakoja netiesioginių patyčių identifikavimo galimybes.

Netiesioginių patyčių identifikavimą sunkina atliekamų veiksmų pobūdis. Kategorija „Netiesioginių patyčių veiksmų pobūdis“ atskleidžia netiesioginių patyčių veiksmus kaip slaptus („*<...> stengiasi likti nepastebėti <...>*“) ir netiesioginius („*Kažkas kažkur parašė <...>*“).

Patyčių veiksmų atlikimo laikas galimas veiksnys jas identifikuojant ir atpažįstant. Kategorija „Netiesioginių patyčių veiksmų laikas“ atskleidžia netiesioginės patyčias vykstant pertraukų metu ar po pamokų. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Pertraukų metu“ rodo netiesioginių patyčių atlikimo gausą per pertraukas („*Tai būna pertraukų metu <...>*“). Tai itin svarbus veiksnys kuriant mokyklos prevencijos priemones.

Tiesioginių patyčių atlikimo laikas atskleidžiamas kategorija „Tiesioginių patyčių veiksmų atlikimo laikas“. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Po pamokų“ rodo, kad tiesioginei konfrontacijai vykti pasirenkamas patogus skriaudėjui laikas, padedantis išvengti suaugusiųjų tyčinių veiksmų pastebėjimo („*<...> žino, kad mokytojai budi ir stebi, tai po pamokų.*“). Siauriau išreiškta subkategorija „Per pamokas“ atskleidžia tiesioginių patyčių veiksmų viešą demonstravimą („*<...> pamokos metu gali <...>*“). Mokyklos bendruomenės narių tiesioginių patyčių identifikavimas sąlygotas viešo jų demonstravimo. Siauriausiai išreiškta tiesioginių

patyčių veiksmų laiką atspindinti subkategorija „Pertraukų metu“. Patyčių identifikavimo sunkumus kelia patyčių vykdymo laikas ir vykdymo priemonės.

Kategorija „Netiesioginių patyčių vykdymo priemonės“ rodo filmuotos medžiagos panaudojimą netiesioginėse patyčiose („<...> *tiek baisiau, kaip tu pamatai per video.*“) ir nuotraukų perdarymą bei išplatšinimą („<...> *bus didelis efektas įdėti nuotrauką <...>*“, „<...> *ruošia tą nuotrauką <...>*“). Netiesioginių patyčių metu tyčinių veiksmų vykdymo priemonės nesudaro suaugusiems galimybės greit identifikuoti tyčinius veiksmus.

Mokyklos bendruomenės nariai išskiria netiesioginių patyčių slėpimą nuo suaugusiųjų ir neslėpimą nuo kitų vaikų. Siauriausios kategorijos „Netiesioginių patyčių veiksmų demonstravimas ir viešinimas“ subkategorijų „Matymas“ ir „Sužinojimas“ turiniai rodo siekį atskleisti tyčinius veiksmus kitiems vaikams („<...> *padaryta specialiai, kad aš ar kas kitas dar matytų.*“, „<...> *kad kuo daugiau sužinotų apie tą.*“).

Tiesioginių patyčių veiksmų demonstravimo vaikams siekis rodo skriaudėjų norą lyderiauti. Kategorijos „Tiesioginių patyčių demonstravimo vaikams tikslas“ subkategorijos „Viešas aukos žeminimas“, ir „Pinigų gavimas“ atskleidžia skriaudžiamojo siekį dėmesio („<...> *Klasėj viešai <...>*“) ir pelno („<...> *totalizatorių darydavo.*“). Galima teigti, kad siekiant tiesioginių patyčių demonstravimo tikslų panaudojamos įvairios netinkamų veiksmų priemonės.

Siauriausiai išreikštos kategorijos atskleidžia mokyklos bendruomenės narių nerimą dėl patyčių slėpimo nuo suaugusiųjų, nei demonstravimo vaikams. Suaugusiems identifikavus patyčias galima imtis reikiamų priemonių jas sustabdyti. Galima teigti, kad tiesioginių ir netiesioginių patyčių atpažinimas sudėtingas procesas sąlygotas įvairių veiksmų, patyčioms naudojamų priemonių. Tiesioginių patyčių identifikavimas kelia mažiau sunkumų nei netiesioginių.

Patyčių dalyvių imtis. Apibūdinsime patyčių dalyvių imti kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 15 priedas). Patyčių dalyvių imtis atskleista dvejomis kategorijomis: „Didelė vaikų grupė“, „Maža vaikų grupė“. Išsamiausiai atskleistas kategorijos „Didelė vaikų grupė“ turinys rodo patyčių dalyvių imties didumą.

Didelės vaikų grupės imtį gali įtakoti visų klasės mokinių dalyvavimas patyčiose („<...> *jei taip klasė tai čia apie 20 vaikų jau.*“) bei bet kokia vaikų grupė, kurių kiekvienas narys gali laisvai prisijungti prie patyčių, didinant dalyvių skaičių („<...> *išaugti ir iki 20 vaikų.*“). Patyčių dalyvius įvardijant kaip klasės mokinius ar mokinius, galinčius prisidėti prie patyčių bet kuriame etape, rodo mokyklos bendruomenės narių patyčių dalyvių sąvokos tikslingą vartojimą.

Kategorijos „Maža vaikų grupė“ siauriausiai išreikšta subkategorija „3 vaikai“ rodo mokyklos bendruomenės narių patyčių kaip grupinio fenomeno vertinimą.

3.2.2. Patyčių dalyvių charakteristikos

Dvylikos mokyklos bendruomenės narių interviu metu gauta informacija leido išskirti tokias patyčių dalyvių charakteristikoms reikšmingas kategorijų grupes:

- skriaudėjų, patyčių liudininkų ir skriaudžiamųjų vaidmenys patyčiose;
- patyčių aukų, skriaudėjų ir provokuojančių aukų charakteristika;
- skriaudėjo ir provokuojančios aukos patyčių veiksmų ypatumai;
- skriaudėjo ir patyčių aukos jėgų disbalansas;
- patyčių aukų, skriaudėjų ir liudininkų emocijų charakteristika;
- skriaudėjų ir provokuojančių aukų charakterio ypatumai.

Patyčių dalyvių charakteristikos sudaro galimybę išsamiau pažinti patyčių dalyvius, jų elgesio priežastis, lengviau numatyti pasekmes bei pagalbos būdus.

15 lentelė

Patyčių liudininkų, aukų, skriaudėjų vaidmenys patyčiose

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Liudininkų pozicija	21	Neutralūs liudininkai	8	2 (1) „<...> kurie išvis neutraliai reaguoja <...>“; 4 (1) „<...> nenoras parodyti iniciatyvą.“; 6 (1) „<...> kai kurie vaikai eina praeina.“; 6 (2) „<...> kurie abejingai stebi ir visa tai žiūri <...>“; 9 (1) „<...> kurie stebi tokie jau nelabai aktyvūs <...>“; 10 (1) „<...> visiškai neišitraukia tai vaikšto atskirai nuo viso to <...>“; 8 (2) „<...> kad kompanija yra kažką pastebėti <...>“; 9 (2) „Žiūri jie ir nieko nedaro <...>“;
		Pasyvūs agresoriai	5	2 (1) „<...> yra tokių, kurie pritartų <...>“; 2 (2) „<...> pritartų tam, kuris skriaudžia <...>“; 2 (3) „<...> kurie prijaučia tam, kuris tyčiojasi.“; 12 (1) „<...> jis aišku, nenori išsiskirti.“; 12 (2) „<...> su malonumu žiūri <...>“;
		Bendrininkai	3	1 (1) „<...> yra bendrininkai <...>“; 2 (2) „<...> norėtų padėti, kurį skriaudžia <...>“; 7 (1) „<...> gal čia į vieną pusę prisijungti <...>“; 12 (1) „<...> stebėtojai, jie kaip bendraautoriai, bendrasąmokslininkai <...>“
		Gynėjai	3	2 (1) „<...> kiti lyg ir norėtų padėti <...>“; 6 (1) „<...> mėgina apginti <...>“; 10 (1) „<...> nori padėti, kad ir tai nuskriaustai.“
		Užjaučiantys auką	2	2 (1) „<...> būna užjaučiančių <...>“; 6 (1) „<...> palaiko daugiau aukas <...>“.
Patyčių aukų pozicija	15	Nuolatinė auka	14	1 (1) „<...> dar nuskriaustas.“; 2 (1) „<...> iš kurio tyčiojasi <...>“ 3 (1) „<...> ir auka.“; 4 (1) „Nukentėjusieji ir <...>“; 5 (1) „<...> auka yra <...>“; 6 (1) „<...> ar patiria.“; 7 (1) „Nukentėjusieji <...>“; 8 (1) „<...> kad auka <...>“; 9 (1) „<...> tas, kuris auka <...>“; 10 (1) „<...> yra auka <...>“; 11 (1) „<...> pagrindiniai veikėjai tas, iš kurio tyčiojasi <...>“; 12 (1) „Auka <...>“; 12 (2) „<...> arba aukos <...>“; 12 (3) „<...> prie aukų gali priskirti <...>“

15 lentelės tęsinys 86 puslapyje

15 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
		Pasipriešintojas	1	4 (1) „<...> gali būti ir pasipriešintojas <...>“
Skriaudėjų pozicija	14	Atlikėjas	9	3 (1) „<...> kurie tyčiojasi <...>“; 3 (2) „<...> kiti tyčiojasi <...>“; 5 (1) „Agresorius <...>“; 8 (1) „<...> agresorius <...>“; 9 (1) „<...> kas tyčiojas <...>“; 10 (1) „<...> yra ta mergaitė <...> kaip skriaudėjas <...>“; 11 (1) „<...> tas, kuris tyčiojasi <...>“; 12 (1) „<...> agresorius <...>“; 12 (2) „<...> ir agresorius.“
		Organizatorius	3	1 (1) „<...> yra kažkoks organizatorius <...>“; 6 (1) „<...> kurie organizuoja <...>“; 7 (1) „<...> ir lyderiai, kurie ten viską suruošia <...>“.
		Vykdytojas	2	2 (1) „<...> kuris imasi visko <...>“; 8 (2) „<...> tas kuris vykdė <...>“.

Atlikus mokyklos bendruomenės narių interviu, siekiant išsiaiškinti skriaudėjų, liudininkų ir aukų vaidmenį patyčiose, išsamiausiai atskleista kategorija „Liudininkų pozicija“. Kategorija rodo, kad mokyklos bendruomenės nariai patyčių liudininkus įvardija aktyviais dalyviais, užimančiais atitinkamas pozicijas. Kategorijos turinys iliustruoja patyčių liudininkų dvi užimamas pozicijas: teigiamą ir neigiamą skriaudžiamą atžvilgiu.

Plačiausiai atskleistas subkategorijos „Neutralūs liudininkai“ turinys rodo patyčių liudininkų neutralią poziciją patyčiose („<...> kai kurie vaikai eina praeina.“, „Žiūri jie ir nieko nedaro <...>“). Subkategorija „Pasyvūs agresoriai“ atskleidžia liudininkų galimybę tapti netiesioginiais skriaudėjais („<...> kurie prijaučia tam, kuris tyčiojasi.“). Galima teigti, kad netiesioginis liudininkų palaikymas vaiko, kuris tyčiojasi yra siekis neišsiskirti („<...> jis aišku, nenori išsiskirti.“). Tiesioginis liudininkų prisijungimas prie patyčių veiklos įvardintas silpniau atskleista kategorija „Bendrininkai“ („<...> stebėtojai, jie kaip bendraautoriai, bendrasąmokslininkai <...>“). Galima teigti, kad liudininkai, abejingi patyčioms, pasyviai ar aktyviai užgauliojantys skriaudžiamuosius pagrindžia teigiamą požiūrį į patyčias ir skriaudėją.

Kategorijos „Gynėjai“ atskleidžia liudininkų norą ir siekį padėti patyčių objektui („<...> kiti lyg ir norėtų padėti <...>“, „<...> nori padėti, kad ir tai nuskriaustai.“). Realios pagalbos apraiškos nepateikiamos. Siauriausiai išreikšta subkategorija „Užjaučiantys vaiką“ rodanti liudininkų užuojautos jausmo patyčių objektui apraiškas („<...> būna užjaučiančių <...>“).

Galima teigti, kad patyčių liudininkai užima tris pozicijas: gynėjo, skriaudėjo ir ignoruojančio patyčias.

Kategorija, atskleidžianti aukos vaidmenį patyčiose „patyčių aukos pozicija“ iliustruoja nuskriaustą kaip nuolatinę patyčių auką („<...> pagrindiniai veikėjai tas, iš kurio tyčiojasi <...>“) ir pasipriešintoją („<...> gali būti ir pasipriešintojas <...>“). Išsamiausiai atskleista subkategorija „Nuolatinė auka“ rodo mokyklos bendruomenės narių išreikštą aukos pozicijos nekintamumą patyčiose.

Kategorija „Skriaudėjo pozicija“ iliustruojama subkategorijomis: „Atlikėjas“, „Organizatorius“, „Vykdytojas“. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Atlikėjas“ rodo skriaudėjo veiksmus patyčiose („<...> *tas, kuris tyčiojasi* <...>“). Atlikėjo pozicija pasižymi agresyvumu („<...> *ir agresorius*.“).

Siauriau išreikšta subkategorija „Organizatorius“ rodo, kad organizatoriaus poziciją užimantis vaikas siekia lyderiauti ir suorganizuoja patyčias, pats tiesiogiai nesityčiojant („<...> *ir lyderiai, kurie ten viską suruošia* <...>“).

Siauriausiai išreikšta subkategorija „Vykdytojai“ iliustruoja patyčių organizavimo ir patyčių vykdymo poziciją užimančius skriaudėjus („<...> *kuris imasi visko* <...>“).

Išsamiai atskleistos skriaudėjų pozicijos pristato vaiko, kuris tyčiojasi vaidmenį, kaip daugialypį.

Provokuojančių aukų, nuolankių aukų ir skriaudėjų charakteristika. Provokuojančių aukų, nuolankių aukų ir skriaudėjų charakteristikos analizė svarbi kuriant prevencinius veiksmų planus. Apibūdinsime provokuojančių aukų, nuolankių aukų ir skriaudėjų charakteristikas kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 16 priedas). Analizuojant patyčių aukų, skriaudėjų ir provokuojančių aukų charakteristikas galima skirti tris analizės sritis: bendravimą, jėgos skirtumų analizę ir mokymosi ypatumus. Išsamiausiai aptariama jėgos skirtumų analizės sritis.

Plačiausiai atskleista kategorija „Provokuojančių aukų fizinė jėga“. Kategorijos turinys rodo provokuojančios aukos fizinio stiprumo demonstravimą („<...> *vėliau nuėjo iš kitų pasityčioti*.“) ir negebėjimą apsiginti („<...> *sulaukia atsako iš stipresnių*.“). Išsamiai atskleistos subkategorijos rodo fizinę jėgą ir negebėjimą apsiginti, kaip svarbias provokuojančių aukų charakteristikas. Mokyklos bendruomenės nariai išskiria provokuojančios aukos fizinę jėgą, kaip itin svarbią charakteristikos dalį, dėl provokuojančios aukos dvilypumo patyčių situacijoje: patyčių patyrimo ir tyčiojimosi iš kito.

Siauriau atskleista kategorija „Nuolankių aukų bendravimo ypatumai“ rodo, kad patyčių aukos yra nekalbės, atsargios, atsiskyrusios, uždaros, vienišos ir patiria adaptacijos sunkumų. Išsamiausias subkategorijos „Nekalbumas“ turinys atskleidžia patyčių aukų atsisakymą bendrauti („<...> *negali atsakyti ko nors* <...>“, „*Neišgirsi jų* <...>“). Silpniau išreikštos subkategorijos „Atsargumas“ ir „Atsiskyrimas“ iliustruoja patyčių aukų atsargumą bendraujant („<...> *atsargesni bendraujant* <...>“), siekį likti nepastebėtam („<...> *nori būti nepastebėtas* <...>“).

Silpniausiai išreikštos subkategorijos „Uždarumas“, „Vienišumas“, „Adaptacijos sunkumai“. Galima teigti, kad adaptacijos sunkumai yra kitų elgesio veiksmų pasekmė.

Mokyklos bendruomenės nariai nuolankių patyčių aukų bendravimo ypatumus atskleidžia per negebėjimą palaikyti komunikacijos, socialinio kontakto.

Kategorija „Skriaudėjų bendravimo ypatumai“ iliustruoja skriaudėjų aktyvų bendravimą. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Užtarimo paieška“ rodo, kad skriaudėjai siekia suaugusiųjų užtarimo sprendžiant patyčių situaciją („<...> *pritarimą kieno nors <...> mokytojos, tėvų <...>*“). Subkategorijų „Teisinimasis“ ir „Greiti atsakymai“ turiniai įtakoti mokyklos bendruomenės narių patirties, bendraujant su skriaudėjais. Skriaudėjas moka atrasti pateisinamą priežastį („<...> *turi pateisinimą kiekvienam poelgiui*“) ir greit randa atsakymus į užduotus klausimus („<...> *jie į visus klausimus turi greitus atsakymus <...>*“). Galima teigti, kad skriaudėjai siekdami suaugusiųjų pritarimo įvykus patyčioms, gebantys greit pasiteisinti ir pateikti reikalingus atsakymus, gali formuoti teigiamą įspūdį apie save.

Siauriau išreikšta kategorija „Skriaudėjų mokymasis“ atskleidžia gerą skriaudėjų mokymosi pažangumą („<...> *geras mokinys.*“, „<...> *ir labai geras mokinys <...>*“). Siauriau išreikštos subkategorijos rodo skriaudėjų mokymosi sunkumus („<...> *specialiųjų poreikių vaikai <...> jie vieni taip dėmesio nori <...>*“) bei aktyvų dalyvavimą pamokose („<...> *vat atsakinėja, daro <...>*“). Geras mokymosi pažangumas gali pagrįsti siekį pelnyti suaugusiųjų palankumą įvykus patyčioms.

Kategorijos „Nuolankių aukų fizinė branda“, „Nuolankių aukų fizinė jėga“, „Skriaudėjų fizinė jėga“, „Provokuojančių aukų fizinė jėga“ rodo mokyklos bendruomenės narių fizinės jėgos svarbą patyčių dalyvių charakteristikose. Išsamiai atskleista kategorija „Skriaudėjų fizinė jėga“ subkategorijomis pažymi skriaudėjų stiprumą ir greitumą. Labiausiai išreikšta subkategorija „Stiprumas“ atskleidžia fizinės jėgos svarbą („<...> *tvirtesnis ir iš fizinio <...>*“).

Kategorija „Nuolankių aukų fizinė branda“ atskleidžia fizinės raidos atsilikimo bruožų ar per daug sparčios fizinės brandos sunkumus. Išsamiai atskleista subkategorija „Smulkumas“ rodantis galimybės apsiginti nebuvimą („<...> *jie būna fiziškai smulkesni <...>*“).

Kategorija „Nuolankios aukos fizinė jėga“ iliustruoja patyčių aukos fizinės jėgos silpnumą („<...> *iš kurio tyčiojamosi, yra silpnesnis.*“). Silpniausiai išreikšta subkategorija „Pasipriešinimas“ atskleidžia nuolankios aukos pasipriešinimo patyčioms galimybę („<...> *gali būti ir pasipriešintojas aktyvus <...>*“). Silpniausia subkategorija leidžia pagrįsti nuolankių aukų pasipriešinimo prieš skriaudėjams nenaudojimą.

Patyčių dalyvius charakterizuojantis elgesys yra itin įvairus, iliustruojantis patyčių dalyvių veiksmus, atskleidžiantis vaidmenų ypatumus.

Skriaudėjų ir provokuojančių aukų patyčių veiksmų ypatumai

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Skriaudėjų veiksmų pobūdis	5	Spontaniškas	3	1 (1) „<...> kaip ką negero padaryt taip spontaniškai <...>“; 4 (1) „Bet kai lepteli, tai išsigąsti.“; 2 (1) „<...> žinomi kaip nesusilaikantys <...>“.
		Apgalvotas	2	6 (1) „<...> suplanuota šiaip tos patyčios būna.“; 6 (2) „<...> kuomet organizavo <...>“.
Provokuojančių aukų veiksmų priežastys	4	Lyderiavimas	2	1 (1) „<...> pats lenda, nori pirmaut <...>“; 11 (1) „<...> nori pirmauti visur <...>“.
		Įtikimas	1	11 (1) „<...> visiems lyg ir patikti <...>“.
		Dėmesys	1	1 (1) „Jis, sakykim, reikalauja dėmesio“.

Apibūdinsime skriaudėjų ir provokuojančių aukų patyčių veiksmų ypatumus kategorijomis ir subkategorijomis. Skriaudėjų ir provokuojančių aukų patyčių veiksmų analizė gali lemti patyčių prevencijos veiksmų kūrimą.

Kategorija „Skriaudėjų veiksmų pobūdis“ rodo kontrastingų skriaudėjo veiksmų atlikimą. Subkategorija „Spontaniškas“ iliustruoja skriaudėjo staigius ir neigiamus veiksmus patyčių aukai („<...> kaip ką negero padaryt taip spontaniškai <...>“). Galima teigti, kad spontaniškas skriaudėjo patyčių veiksmas baugina mokyklos bendruomenės narius („Bet kai lepteli, tai išsigąsti.“). Silpniau išreikšta subkategorija atskleidžia skriaudėjo veiksmų planavimą („<...> suplanuota šiaip tos patyčios būna.“). Galima teigti, kad kontrastingas skriaudėjo veiksmų atskleidimas patvirtina vaiko, kuris tyčiojasi veiksmų atpažinimo sunkumus.

Kategorija „Provokuojančių aukų veiksmų priežastys“ rodo provokuojančių aukų lyderiavimo siekį („<...> pats lenda, nori pirmaut <...>“), norą pelnyti kitų palankumą („<...> visiems lyg ir patikti <...>“) ir taip sulaukti dėmesio („Jis, sakykim, reikalauja dėmesio“).

Mokyklos bendruomenės nariai išsamiau atskleidžia skriaudėjų veiksmų pobūdį. Galima teigti, labiausiai išskirti spontaniški ir apgalvoti skriaudėjų veiksmai yra grėsmingi patyčių objektui.

Skriaudėjų ir patyčių aukų jėgos disbalansas. Jėgų disbalansas yra vienas galimų veiksmų sąlygojančių patyčių reiškinio atsiradimą, jo paplitimą. Apibūdinsime skriaudėjų ir patyčių aukų jėgos disbalansą kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 17 priedas). Jėgos disbalansą atskleidžia trys sritys: stiprumas, veiksmų formos, gynybos formos.

Skriaudėjo veiksmai gali įtakoti jėgos disbalansą. Skriaudėjo veiksmų atlikimo formų įvairovė iliustruoja tyčinių veiksmų vykdymo siekį. Išsamiausiai atskleista kategorija „Skriaudėjo veiksmų forma“ rodo neigiamus skriaudėjų veiksmus patyčių aukos atžvilgiu.

Plačiausios kategorijos subkategorijos „Tyčiniai“ turinys atskleidžia neigiamų tyčinių veiksmų prieš patyčių auką vykdymą („<...> *kad tam vaikui nepatiko, tai specialiai ir daro.*“). Skriaudėjas tyčia atlikdamas netinkamus veiksmus siekia pažeminti vaiko orumą. Išsamiai atskleidžiama subkategorija „Žeminantys orumą“ rodo skriaudžiamąjį siekį pažeminti patyčių auką („<...> *kad tik pažemint taip.*“).

Siauriau išreikštų subkategorijų „Skaudinantys“, „Neigiami“, „Planuoti“ turiniai iliustruoja skriaudėjo veiksmus, skaudinančius patyčių aukas, kaip neigiamus ir planuotus. Siauriausiai išreikštos kategorijos „Skriaudėjo veiksmų forma“ subkategorijos „Skriaudėjui keliantys pasimėgavimą“, „Žlugdantys“ patvirtina skriaudėjo tyčinius ir orumą žeminančių veiksmus prieš patyčių auką. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai įprasmina patyčių jėgos disbalansą per skriaudėjo tyčinių veiksmų atlikimą, žeminant skriaudžiamųjų orumą.

Siauriau mokyklos bendruomenės narių išreikšta kategorija „Patyčių aukos jėgos disbalansas“ atskleidžia skriaudžiamųjų fizinį, psichologinį silpnumą. Išsamiausia subkategorija „Fizinis silpnumas“ rodo patyčių aukos fizinį silpnumą, negebant apsiginti („<...> *yra silpnesnis ir negali apsiginti <...>*“).

Siauriausiai išreikštos subkategorijos „Lėtesnė fizinė branda“ ir „Psichologinis neatsparumas“ iliustruoja patyčių aukų kūno išvaizdos, sąlygotos lėtesnės fizinės brandos, skirtumus nuo skriaudėjo („<...> *vienas mažesnis <...>*“) bei psichologinį neatsparumą („<...> *dėl kažkokių silpnų dalyku, gal ten psichologiniai kokie.*“). Siauriausiai išreikštos subkategorijos pagrindžia fizinės patyčių aukos silpnumo svarbą analizuojant jėgų disbalansą.

Kategorijos „Skriaudėjo stiprumas“ turinys rodo skriaudėjo psichologinės ir fizinės jėgos persvarą („*Kai kažkas toks psichologiškai ir visaip kaip stipresnis įskaudina kitą.*“, „<...> *nes tam esant labai stipriam fiziškai <...>*“). Galima teigti, kad skriaudėjo stiprumas ir patyčių aukos silpnumas lemia skriaudžiamąjį gynybos ypatumus.

Kategorija „Patyčių aukos gynybos formos“ atskleistos subkategorijomis „Gynybos nenaudojimas“ ir „Nepavykusi gynyba“. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Gynybos nenaudojimas“ rodo patyčių aukos savęs negynimą patyčių metu („<...> *jis nesigina, o susitraukia <...>*“). Siauriausiai išreikšta subkategorija „Nepavykusi gynyba“ atskleidžia nepavykusią aukos gynybą („<...> *bando kažkaip gintis, bet neišeina.*“). Mokyklos bendruomenės nariai išsamiau rodo patyčių aukos gynybos nenaudojimą.

Atskleistas skriaudėjo fizinės jėgos stiprumas, psichologinis atsparumas iliustruoja mokyklos bendruomenės narių jėgos disbalanso analizuojant patyčias svarbą.

Patyčių liudininkų, aukų ir skriaudėjų emocijų charakteristika. Apibūdinsime patyčių liudininkų, aukų bei skriaudėjų emocijų raišką kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 18 priedas).

Patyčių dalyvių emocijų charakteristika apima baimės jausmų analizę, savivertės ir kaltės jausmo sferas.

Išsamiausiai atskleistos kategorijos „Stebėtojų baimės jausmas“ subkategorija „Baimė tapti auka“ rodo liudininkų baimę padėti aukai, galint tapti kita patyčių auka („<...> *bet bijo, kad juos pastatys į tą vietą <...>*“, „<...> *stengiasi nesikišti, baimindamiesi dėl savęs <...>*“). Siauriausiai išreikštos subkategorijos „Baimė nebūti išskirtiniu“ ir „Baimė tapti skundiku“ iliustruoja liudininkų baimę nepritapti ar prieštarauti skriaudėjams („<...> *kartu ir nenori pasirodyti tokie „nešustrūs“ <...>*“, „<...> *kad netaptų skundiku.*“). Mokyklos bendruomenės nariai išsamiausiai atskleidžia liudininkų baimės tapti auka jausmą.

Įvykus patyčioms liudininkams būdingas bejėgiškumo jausmas. Siauresnė kategorija „Liudininkų bejėgiškumo jausmas“ atskleidžia patyčių liudininkų reagavimo į patyčias būdų nežinojimą („<...> *mėtosi nežinodamos pačios kaip daryti <...>*“) bei atsiradusį nepasitikėjimą savimi („<...> *pradedą nebepasitikėt savo jėgom <...>*“).

Liudininkų jausmai išreikšti kategorija: „Liudininkų kaltės jausmas“. Kategorijos „Liudininkų kaltės jausmas“ subkategorija „Kaltė dėl pasyvumo“ rodo liudininkų kaltę dėl stebimų patyčių nestabdymo („<...> *kaltės jausmas turi būti, kad žiūrėjau ir viskas.*“). Siauriausiai išreikšta subkategorija „Kaltė dėl dalyvavimo“ atskleidžia liudininkų kaltės jausmą aktyviai dalyvaujant patyčiose („<...> *dalyvavo <...> širdelė skauda <...>*“). Mokyklos bendruomenės narių liudininkų kaltės jausmo, dalyvaujant patyčioms, siauras atskleidimas iliustruoja, liudininkų, kurie aktyviai dalyvauja patyčiose, retą kaltės jausmo atsiradimą. Išsamiai atskleista liudininkų, stebėjusių patyčias, kaltė rodo mokyklos bendruomenės pagalbos liudininkams svarbą

Patyčių aukų pagalbos neieškojimą lemia baimės jausmas. Kategorijos „Patyčių aukos baimė kreiptis pagalbos“ subkategorija „Bendravimo baimė“ atskleidžia skriaudžiamųjų bendravimo sunkumus („<...> *dažniausiai nedrąsūs, bijo prieiti paklausti <...>*“). Bendravimo sunkumus gali lemti drąsos stoka. Subkategorija „Drąsos stygius“ rodo skriaudžiamąjį nedrąsą komunikuoti („*Iš ko tyčiojasi nedrąsūs, nes nei paklaus ar kaip <...>*“).

Kategorija „Patyčių aukos žema savivertė ir nepilnavertiškumo jausmas“ atskleidžia patyčių aukų nepilnavertiškumą („<...> *turi jausmą, kaip savęs neįvertinimą, nepilnaverčio jausmą.*“), gėdos („<...> *nekalti jaučiasi ir gėdą <...>*“) bei kaltės jausmą („<...> *jaučia, ir kaltę.*“).

Kategorija „Skriaudėjų pasitikėjimas savimi“ pristatomas dvejomis subkategorijomis: „Drąsumas“, „Vertingumas“. Išsamiai atskleidžiamas subkategorijos „Drąsumas“ turinys rodo skriaudėjų drąsą kaip vieną pasitikėjimo savimi elementų („<...> *kas tyčiojasi drąsesni <...>*“).

Siauriausiai išreikšta subkategorija „Vertingumas“ patvirtina skriaudėjų savo vertės jausmo svarbą („<...> jie jaučiasi verti išreikšti emocijas.“).

Patyčių aukų, skriaudėjų ir liudininkų išsamiai atskleista charakteristika sudaro sąlygas pažinti patyčių dalyvius, imtis tinkamų prevencinių ar postvencinių veikslių.

Provokuojančių aukų ir skriaudėjų charakterio ypatumai. Apibūdinsime provokuojančių aukų ir skriaudėjų charakterio ypatumus kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 19 priedas). Mokyklos bendruomenės interviu metu gauti duomenys atskleidė provokuojančių aukų charakterio ypatumus, skriaudėjų charakterio savybes ir skriaudėjų elgesio ypatumus.

Išsamiausias kategorijos „Provokuojančių aukų charakterio ypatumai“ turinys atskleidė emocinį provokuojančių aukų nestabilumą („<...> elgiasi kaip šauna į galvą <...>“, „Tokios emocijos labai staigios.“) ir pykčio bei agresijos pasireiškimą („<...> toks isteriškas pasidaro.“, „<...> staiga supyksta <...>“). Išsamiausia subkategorija „Emocinis nestabilumas“ įprasmina mokyklos bendruomenės narių provokuojančių aukų elgesio atskleidimą.

Kategorija „Skriaudėjo charakterio savybė“ rodo dviprasmiškas skriaudėjo charakteristikas. Išsamiausiai atskleistas subkategorijos „Lyderiavimas“ turinys rodo skriaudėjo siekį tapti lyderiu nepaisant kliūčių („<...> pirmiausia yra lyderis <...> lipa per galvas.“). Mokyklos bendruomenės nariai lyderiavimo sąvokai suteikia neigiamą prasmę („<...> tai jie jau atseit lyderiai.“). Silpniau išreikšta subkategorija „Pasitikėjimas savimi“ atskleidžia skriaudėjo aukštą savivertę („<...> lyg tobulai darau viską <...>“).

Silpniausiai išreikštos subkategorijos „Egocentiškumas“ ir „Uždarumas“. Subkategorija „Egocentiškumas“ iliustruoja skriaudėjų poreikį tapti vieninteliu lyderiu („<...> reikalavimas „tik man“ viskas“). Viena silpniausių subkategorijų „Uždarumas“ rodo skriaudėjų uždarumą kitose veiklos srityse („<...> uždaras labai žmogus, intravertas“). Mokyklos bendruomenės nariai išskiria skriaudėjų grupę, skirtingai reaguojančių įvairiose situacijose. Galima teigti, kad uždarumas galinti kisti būseną („Vienur labai uždaras <...>“).

Skriaudėjo elgesio ypatumai atskleisti kategorijos „Skriaudėjo elgesio ypatumai“ turiny. Išsamiausia subkategorija „Agresyvus“ rodo skriaudėjų elgesį esant itin agresyvų („<...> agresijos branduolys <...>“). Subkategorija „Ūmus“ iliustruoja staiga kintantį skriaudėjo elgesį, galintį pasireikšti įvairiais neigiamais veiksmais („<...> kuris neturi ribų, staigus <...>“).

Mokyklos bendruomenės nariai kontrastingai atskleidžia provokuojančių aukų ir skriaudėjų charakterio ypatumus, savybes. Nepaisant kontrastingų charakteristikų skyrimo, galima teigti, kad tyrime dalyvavusiems mokyklos bendruomenės nariams svarbu pažinti ir skriaudėjo, ir provokuojančios aukos charakterio ypatumus, savybes. Provokuojančių aukų ir skriaudėjų elgesio ypatumų analizė sudaro sąlygas atrasti tinkamus pagalbos būdus.

3.2.3. Patyčių pasekmių socialinės kultūrinės prasmės mokyklos dalyviams aiškinimas

Analizuojant patyčių pasekmių socialinę kultūrinę prasmę mokyklos dalyviams išskirtos kategorijų grupės:

- nukentėjusių patyčiose apibūdinimas;
- patyčių pasekmės aukai;
- patyčių pasekmės skriaudėjui;
- patyčių pasekmės liudininkams;
- patyčių pasekmės mokyklos mokytojams;
- patyčių pasekmės mokyklos bendruomenei ir mokyklos klimatui.

Patyčių pasekmės mokyklos dalyviams yra traumuojančios ir gali trukti ilgą laiką. Prevencijos priemonių parinkimas ir taikymas sudaro sąlygas išvengti ilgalaikių traumuojančių pasekmių.

17 lentelė

Nukentėjusių patyčiose apibūdinimai

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Patyčių dalyviai	32	Patyčių aukos	11	1 (1) „Auka nukenčia <...>“; 2 (1) „<...> ir tas iš kurio tyčiojasi <...>“; 4 (1) „<...> tie iš kurių tyčiojasi <...>“; 5 (1) „<...> ten auka <...>“; 6 (1) „<...> tiek aukos <...>“; 7 (1) „<...> iš kurių tyčiojasi.“; 8 (1) „<...> iš kurio tyčiojamasi <...>“; 9 (1) „<...>, iš kurio tyčiojasi <...>“; 10 (1) „<...> auka nukenčia žinoma <...>“; 11 (1) „<...> ir tas vaikas, iš kurio juokiamasi <...>“; 12 (1) „<...> tai vaikas, kuris patiria tas patyčias <...>“.
		Liudininkai	11	1 (1) „<...> ir tie, kurie šalia, nukenčia.“; 2 (1) „<...> ir visi liķe, stebėtojai.“; 3 (1) „<...> ir stebėtojai <...>“; 4 (1) „Ir stebėtojai nukentėjusieji <...>“; 5 (1) „<...> visi <...> stebintys <...>“; 6 (1) „<...> tiek stebėtojai <...>“; 7 (1) „Gali būti, kad stebėtojai <...>“; 8 (1) „<...> stebėtojams <...> jie ir nukenčia skaitykim <...>“; 9 (1) „Tai čia stebėtojai <...>“; 11 (1) „<...> visi kas mato tą situaciją <...>“; 12 (1) „<...> vaikas, kuris stebi <...>“.
		Skriaudėjai	10	1 (1) „<...> agresorius ir nukenčia <...>“; 2 (1) „<...> ir tas, kuris tyčiojasi <...>“; 3 (1) „<...> vaikai, kurie skriaudžia.“; 4 (1) „<...> nukenčia ir tas, kuris tyčiojasi <...>“; 5 (1) „<...> labiausiai tie, kurie tyčiojasi.“; 6 (1) „<...> tiek tie patys agresoriai.“; 8 (1) „<...> kuris tyčiojasi <...>“; 10 (1) „<...> tas pats skriaudėjas <...>“; 11 (1) „<...> tai ir skriaudėjas <...>“; 12 (1) „<...> tas vaikas, kuris tyčiojasi <...>“.
Mokyklos bendruomenės nariai	7	Mokyklos darbuotojai	3	2 (1) „<...> visus, kas dirba mokykloje <...>“; 11 (1) „<...> ir iš suaugusių visi <...> mokykloj.“.

17 lentelės tęsinys 94 puslapyje

17 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
		Mokytojai	2	1 (1) „<...> mokytojai <...>“; 2 (1) „<...> tuo pačiu mokytojus <...>“.
		Mokinių tėvai	2	1 (1) „<...> ir tėvai <...>“; 2 (1) „<...> ir mokinių tėvus <...>“.
Mokyklos mokiniai	3	Visi mokiniai	2	2 (1) „<...> mokinius paliečia <...>“; 6 (1) „<...> ir vaikai mokykloje visi <...>“.
		Klasiokai	1	10 (1) „<...> visa klasė yra nukentėjusieji <...>“.

Nukentėjusieji patyčiose apima platų asmenų aktyviai dalyvaujančių mokyklos gyvenime ar įsitraukusių į mokyklos bendruomenę, spektrą. Išsamus nukentėjusiųjų asmenų grupių pateikimas rodo socialinio kultūrinio reiškinių paplitimą ir žalos suteikimo mastą. Nukentėjusieji patyčiose apibūdinami kategorijomis ir subkategorijomis.

Išsamiausiai atskleista kategorija „Patyčių dalyviai“ pažymį labiausiai nukentėjusiųjų patyčiose grupę. Subkategorija „Patyčių aukos“ pristato skriaudžiamuosius kaip vieną nukentėjusiųjų grupę („<...> tai vaikas, kuris patiria tas patyčias <...>“).

Subkategorijos „Liudininkai“ turinys rodo, kad mokyklos bendruomenės nariai patyčių liudininkus įvardija patyčių dalyviais, patiriančiais skriaudą. Subkategorijos turinys įvardija patyčių dalyviais visus stebėtojus, neskiriant jų užimamos pozicijos („<...> visi kas mato tą situaciją <...>“). Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai įvertina patyčių žalą teikiamą liudininkams.

Siauriau išreikšta subkategorija „Skriaudėjai“ patvirtina patyčių žalą vaikui, kuris tyčiojasi („<...> nukenčia ir tas, kuris tyčiojasi <...>“). Išsamus patyčių dalyvių, kaip nukentėjusiųjų patyčiose apibūdinimas, sudaro sąlygas didinti pirminės, antrinės bei tretinės prevencijos vykdymą.

Mokyklos bendruomenės, nukentėjusios patyčiose, vaidmenys skirtingi. Siauriau išreikštos kategorijos „Mokyklos bendruomenės nariai“ subkategorijos „Mokyklos darbuotojai“ turinys atskleidžia neigiamų patyčių pasekmių daugeliui mokyklos darbuotojų sukėlimą („<...> ir iš suaugusių visi <...> mokykloje.“). Siauriausiai išreikštos subkategorijos „Mokytojai“ ir „Mokinių tėvai“. Siauriau išreikšta subkategorija „Mokytojai“ nei „Mokyklos darbuotojai“ rodo patyčių masto paplitimą bei asmenų, patiriančių patyčias platų spektrą.

Siauriausia subkategorija „Mokyklos mokiniai“ atskleidžia visų mokyklos mokinių („<...> ir vaikai mokykloje visi <...>“) ir klasės („<...> visa klasė yra nukentėjusieji <...>“) patirtą žalą dėl patyčių. Siauriausios kategorijos išskyrimas gali būti sąlygotas mokinių priskyrimo kuriai nors nukentėjusiųjų patyčių situacijoje dalyvių grupei.

Mokyklos bendruomenės nariai atskleidžia visos mokyklos bendruomenės žalos patyrimą dėl patyčių. Išsamiausiai atskleista kategorija „Patyčių dalyviai“ (32 teiginiai).

Patyčių pasekmės aukai

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Bendravimo barjerai	13	Maža savivertė	5	4 (1) „<...> savivertės jausmo sužlugdymas <...>“; 4 (2) „<...> dėl to sužlugdyto savivertės jausmo.“; 5 (1) „Atsiranda nepasitikėjimas savimi <...>“; 10 (1) „<...> toks nepasitikėjimas savimi atsiranda.“; 11 (1) „<...> nepilnavertis gali jaustis.“.
		Nepasitikėjimas	3	9 (1) „<...> ir imsi nebesitikėti <...>“; 4 (1) „<...> išvis gyvenimą sugadinti ir šeimyninis gyvenimas nesiseks <...>“; 9 (2) „Lieka tas <...> su kitais bendraujant.“.
		Uždarumas	3	7 (1) „<...> net ir tėvams ir tiems nesako.“; 8 (1) „<...> ir negali atvert.“; 11 (1) „<...> dar labiau uždaresnis <...>“.
		Atsiskyrimas	2	6 (1) „Pasekmės neigiamos, atsiskyrimas <...>“; 11 (1) „<...> jaučiasi nereikalingas, nebebendruoja.“.
Emocijų sutrikimas	9	Depresija	5	2 (1) „<...> man atrodo, depresijos.“; 3 (1) „<...> prieinama iki depresijos <...>“; 4 (1) „Depresija <...>“; 6 (1) „<...> depresija <...>“; 3 (2) „<...> nebenorėjimas nieko <...> nematomi nori būti.“.
		Savižudybė	3	1 (1) „<...> va savižudybė <...>“; 3 (1) „<...> ar savižudybės net.“; 5 (1) „<...> kai žmogus nebeišveria, tai savižudybė <...>“.
		Kaltė	1	9 (1) „<...> kaltas jauties kažkodėl.“.
Baimė	7	Mokyklos lankymas	3	1 (1) „<...> ima bijoti eiti į mokyklą <...>“; 6 (1) „<...> mokyklos nelankymas dėl to pačio bijojimo <...>“; 7 (1) „<...> gali nebeiti į mokyklą dėl baimės.“.
		Bendravimas su kitu vaiku	2	11 (1) „<...> baimės jau čia būna net bendrauti <...>“; 12 (1) „Baimės visokios atsirasti net susitikt su kitu <...>“.
		Kalbėjimas	1	7 (1) „<...> ir vaikas bijo ką bepasakyti <...>“.
		Dalyvavimas renginiuose	1	10 (1) „<...> jie bijo dalyvauti renginiuose <...>“.
Mokymosi sunkumai	7	Mokyklos nelankymas	3	6 (1) „<...> mokyklos nelankymas <...>“; 7 (1) „<...> gali nebeiti į mokyklą <...>“; 12 (1) „<...> ar net neatėjimas į mokyklą.“.
		Bėgimas iš pamokų	2	3 (1) „Nuo pradžių tai bėgimai iš pamokų <...>“; 12 (1) „<...> ar nelankymas aki kurių pamokų <...>“.
		Dėmesio koncentracijos sutrikimai	1	10 (1) „<...> nebegali vaikai susikaupti.“.
		Mokyklos palikimas	1	1 (1) „<...> pereiti į kitą mokyklą <...>“.
Psichosomatiniai sutrikimai	4	Skausmas	2	1 (1) „Visokie skausmai atsiranda <...>“; 12 (1) „<...> staigūs galvos, pilvo ir kitokie skausmai.“.
		Isterija	1	1 (3) „<...> isteriškai jau negera pasidaro ruošiantis į mokyklą.“.
		Sirgimas	1	1 (2) „<...> pastoviai sirgdavo <...>“.

Apibūdinsime patyčių pasekmes aukai kategorijomis ir subkategorijomis. Išsamiausiai atskleistas kategorijos „Bendravimo barjerai“ turinys, rodo mažą patyčių aukų savivartę, nepasitikėjimą, uždarumą ir atsiskyrimą. Kategorija „Bendravimo barjerai“ rodo patyčių veiksmų pasekmes, galinčias sukelti ilgalaikius bendravimo barjerus.

Išsamiausiai atskleista subkategorija „Maža savivertė“ rodo patyčių aukų nepasitikėjimą savo jėgomis („<...> *savivertės jausmo sužlugdymas* <...>“). Mokyklos bendruomenės nariai sužlugdytą mokinio savivertę įvardija kaip pagrindinę bendravimo barjerus sukuriančią patyčių pasekmę.

Patyčių pasekmės gali lemti tolesnio bendravimo ir prasmingų socialinių santykių suaugus kūrimą. Subkategorija „Nepasitikėjimas“ rodo ilgalaikes pasekmes patyčių aukai („<...> *išvis gyvenimą sugadinti ir šeimyninis gyvenimas nesiseks* <...>“) bei netinkamos ankstesnės patirties atkartojimą bendraujant su kitais ateityje („*Lieka tas* <...> *su kitais bendraujant.*“).

Subkategorija „Uždarumas“ įprasmina patyčių aukų nepasitikėjimo suaugusiais didėjimą („<...> *net ir tėvams ir tiems nesako.*“). Patyčios padidina skriaudžiamą uždarumą („<...> *dar labiau uždaresnis* <...>“). Siauriausiai išreikšta subkategorija „Atsiskyrimas“ atskleidžia patyčių aukos savęs izoliavimo nuo aplinkinių siekį („<...> *jaučiasi nereikalingas, nebebendruoja.*“).

Patyčios, sukeliančios skriaudžiamajam bendravimo barjerą ateityje, gali lemti ir emocijų sutrikimus.

Mokyklos bendruomenės nariai, kaip vieną neigiamų patyčių pasekmių aukai, išskiria emocijų sutrikimus. Kategorija „Emocijos sutrikimai“ įprasmina subkategorijose „Depresija“, „Savižudybė“, „Kaltė“. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Depresija“ rodo patyčių aukos depresinius susirgimus kaip sunkia patyčių pasekmę („<...> *prieinama iki depresijos* <...>“). Sunki patyčių pasekmė įvardijama silpniau išreikštoje subkategorijoje „Savižudybė“ („<...> *kai žmogus nebeįstveria, tai savižudybė* <...>“). Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai labiau akcentuoja sudėtingiausias patyčių pasekmes, keliančias daugiausia nerimo.

Kategorija „Baimė“ rodo patyčių aukų baimę lankyti mokyklą („<...> *mokyklos nelankymas dėl to pačio bijojimo* <...>“), bendrauti su kitais vaikais („<...> *baimės jau čia būna net bendrauti* <...>“), kalbėti („<...> *ir vaikas bijo ką bepasakyti* <...>“) ir dalyvauti renginiuose („<...> *jie bijo dalyvauti renginiuose* <...>“). Išsamiausiai atskleistas subkategorijos „Mokyklos lankymas“ turinys rodo mokyklos bendruomenės narių mokyklos, kurioje vyksta patyčios, kaip grėsmingos patyčių aukai aplinkos, suvokimą.

Kategorija „Mokymosi sunkumai“ įprasmina mokinių patiriančių patyčias, siekį išvengti mokyklos. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Mokyklos nelankymas“ atskleidžia mokinių siekį išvengti traumuojančios patirties nelankant mokyklos („<...> *gali nebeiti į mokyklą* <...>“). Mokyklos bendruomenės narių mokyklos nelankymo, kaip svarbiausios patyčių pasekmės, pagrindimas rodo, kad tai gali būti dažnas mokinių patyčių vengimo būdas.

Pirminė priemonė išvengti traumuojančios patyčių patirties atskleistas subkategorijoje „Bėgimas iš pamokų“ („*Nuo pradžių tai bėgimai iš pamokų* <...>“). Siauriausiai atskleistos subkategorijos „Dėmesio koncentracijos sutrikimai“ ir „Mokyklos palikimas.

Siauriausiai išreikštas kategorijos „Psichosomatiniai sutrikimai“ turinys rodo patyčių aukų neigiamas patyčių pasekmes jaučiant skausmą („*Visokie skausmai atsiranda <...>*“), isteriškai reaguojant į stresą keliančius veiksnius („*<...> isteriškai jau negera pasidaro ruošiantis į mokyklą.*“), ar ėmus sirgti („*<...> pastoviai sirgdavo <...>*“).

Išsamus mokyklos bendruomenės narių neigiamų pasekmių patyčių aukoms atskleidimas rodo patyčių, kaip socialinio kultūrinio reiškinių sudėtingumą bei grėsmę.

19 lentelė

Patyčių pasekmės skriaudėjui

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Pakitusio elgesio pasekmė	8	Nemokėjimas bendrauti	2	8 (1) „<...> atsilipti gali, santykių lygmeny.“; 11 (1) „<...> nebemoka jie bendrauti kitaip.“
		Psichotropinių medžiagų vartojimas	2	10 (1) „<...> tada jau vartojimas visokių negerų dalykų <...>“; 11 (1) „<...> prasideda alkoholis, narkotikai ir panašiai.“
		Klasiokų pasmerkimas	2	3 (1) „<...> gal kiti klasės draugai net pasmerks, kad taip jis darė <...>“; 12 (1) „<...> santykiai su klase <...> nebe geri, ar prastesni.“
		Prastas įvaizdis	1	10 (1) „<...> darymas tiks stiprina blogą vaizdą apie save <...>“.
		Tėvų baimė	1	6 (1) „<...> baimė prieš tėvus <...>“.
Elgesio pakitimai	3	Agresyvumas	2	12 (1) „<...> didesnis to agresyvumo pateisinimas <...>“; 9 (1) „<...> tik sunkumai didėja elgesio <...>“.
		Emocijų nevaldymas	1	10 (1) „<...> nemoka tų emocijų valdyti ir neišmoksta <...>“.
Nusikalstama veikla	4	Mušimas	2	1 (1) „<...> pradės mušti <...>“; 12 (1) „<...> nusikaltimai, kaip muštynės <...>“.
		Turto prievartavimas	1	12 (1) „Visokie nusikaltimai, kaip <...> turto prievartavimas.“
		Vagystės	1	1 (1) „<...> pradės <...> vogti <...>“.
Nusikalstamos veiklos pasekmė	4	Nusikaltimų stiprėjimas	3	7 (1) „<...> ir stiprės nusikaltimai.“; 8 (1) „<...> nusikalstamo gal ateityj <...>“; 6 (1) „<...> elgesys netinkamas tik stiprės.“
		Įkalinimo įstaiga	1	4 (1) „Gali baigtis kažkur tai už grotų, <...>“.

Apibūdinsime patyčių pasekmes skriaudėjams kategorijomis ir subkategorijomis. Mokyklos bendruomenės nariai išsamiai atskleidžia patyčių pasekmes skriaudėjams, jos apibūdinamos keturiomis kategorijomis. Patyčių pasekmių skriaudėjams analizės pateikta išskiriant elgesio pakitimus ir pakitusio elgesio pasekmes.

Kategorijos „Elgesio pakitimai“ išsamiausia subkategorija „Agresyvumas“ atskleidžia skriaudėjo agresyvaus elgesio toleravimą („<...> *didesnis to agresyvumo pateisinimas <...>*“).

Siauriausiai išreikšta subkategorija „Emocijų nevaldymas“ rodo atsiradusį negebėjimą tinkamai valdyti savo emocijų („<...> *nemoka tų emocijų valdyti ir neišmoksta* <...>“). Patyčių pasekmės skriaudėjui yra tik neigiamos ir ilgalaikės.

Mokyklos bendruomenės nariai išsamiai atskleidžia pakitusio elgesio galimas pasekmes. Išsami pakitusio elgesio pasekmių analizė rodo mokyklos bendruomenės narių susirūpinimą dėl pakitusio elgesio, o jo pasekmių.

Pakitusio elgesio pasekmes atskleidžiamos nemokėjimu bendrauti („<...> *nebemoka jie bendrauti kitaip.*“), psichotropinių medžiagų vartojimu („<...> *prasideda alkoholis, narkotikai ir panašiai.*“), galimu klasiokų pasmerkimu dėl tokio elgesio („<...> *gal kiti klasės draugai net pasmerks, kad taip jis darė* <...>“), prasto įvaizdžio įtvirtinimu („<...> *darymas tiks stiprina blogą vaizdą apie save* <...>“) ir tėvų baime („<...> *baimė prieš tėvus* <...>“). Galima teigti, kad pakitusio elgesio pasekmės atskleidžia skriaudėjo prasmingų socialinių ryšių su artimiausios aplinkos asmenimis (tėvais, klasiokais) praradimą.

Viena patyčių skriaudėjui pasekmė – nusikalstamos veiklos vykdymas, atskleidžiamas kategorijoje „Nusikalstama veikla“. Nusikalstama veikla apima mušimą („<...> *nusikaltimai, kaip muštynės* <...>“), turto prievartavimą („*Visokie nusikaltimai, kaip* <...> *turto prievartavimas.*“) ir vagystes („<...> *pradės* <...> *vogti* <...>“).

Nusikalstamos veiklos pasekmes įvardijamos subkategorijomis „Nusikaltimų stiprėjimas“, „Įkalinimo įstaiga“. Išsamiausiai atskleista kategorijos „Nusikalstamos veiklos pasekmė“ subkategorija „Nusikaltimų stiprėjimas“ atskleidžia nusikalstamų veiklų progresiją („<...> *ir stiprės nusikaltimai.*“).

Galima teigti, kad patyčių pasekmės skriaudėjams neigiamo turinio, progresuojančios.

20 lentelė

Patyčių pasekmės liudininkams

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Baimė	9	Galimybė tapti patyčių auka	6	1 (1) „Atsiranda baimė, kad aš galiu būti ir tuo pačiu <...>“; 4 (1) „Vieni išgirdę ima bijoti <...>“; 5 (1) „Ir tiems stebėtojams, vieni ims bijoti <...>“; 9 (1) „<...> kad neužkabintų manęs.“; 11 (1) „<...> baimė, kad nieko nebūtų jiems <...>“; 12 (1) „<...> kitiems išvis baimė, kad tik ne mane <...>“.
		Neginamumas	3	6 (1) „<...> sau patvirtina, kad pasaulis yra blogas <...> ir nieks neapgins tavęs“; 7 (1) „<...> nieks nestabdo ir dar su jais reiks mokytis <...> įsivaizduojate, kaip baisu?“; 7 (2) „<...> kur suaugę yra ir nieks nestabdo <...>“.

20 lentelės tęsinys 99 puslapyje

20 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
Grėsmė	8	Nesaugumas	5	1 (1) „<...> jiems pasidarys nesaugu.“; 2 (1) „<...> emociškai vaikai nesijaučia saugiai <...>“; 6 (1) „<...> kad reikia labai saugotis.“; 10 (1) „<...> vaikai jaučiasi nesaugiai <...>“; 6 (2) „<...> nesaugūs jaučiasi <...>“.
		Nerimas	2	3 (1) „<...> toks nerimas <...>“; 11 (1) „<...> nerimas atsiranda <...>“.
		Bejėgiškumas	1	6 (1) „<...> supranta, esantys bejėgiai.“.
Bendravimo su suaugusiais sunkumai	3	Nepasitikėjimas suaugusiais	2	3 (1) „<...> ir nebepasitikėjimas suaugusiais gal <...>“; 10 (1) „<...> praranda <...> pasitikėjimą toki“.
		Nusivylimas suaugusiais	1	2 (1) „<...> tiek nusivylimas suaugusiais <...>“.
Bendravimo su klasės draugais sunkumai	3	Atsiribojimas nuo bendraklasių	2	11 (1) „<...> gali būti ir atsiribojimas nuo kitų vaikų.“; 12 (1) „<...> buvau nematomas tarp vaikų, būsiu dar nematomesnis.“.
		Supriešinimas	1	10 (1) „<...> vaikai jaučiasi <...> išskaityti, suardyti.“.
Agresyvių veiksmų išmokimas	3	Agresijos naudojimas	2	12 (1) „<...> aš ir norėčiau čia taip prisidėti <...>“; 8 (1) „<...> prisidėt kilti noras gali būti.“.
		Agresyvumo toleravimas	1	1 (1) „Toks elgesy tapti norma gali <...>“.

Apibūdinsime patyčių pasekmes liudininkams kategorijomis ir subkategorijomis. Patyčių pasekmės liudininkams atskleistos kategorijose „Baimė“, „Grėsmė“, „Bendravimo su suaugusiais sunkumai“, „Bendravimo su klasės draugais sunkumai“, „Agresyvių veiksmų išmokimas“, rodo mokyklos bendruomenės narių pasekmių liudininkas vertinimą, svarbą.

Išsamiausia kategorija „Baimė“ įprasminama liudininkų baimė tapti auka („*Atsiranda baimė, kad aš galiu būti ir tuo pačiu <...>*“) bei baimė būti neginamu („<...> *sau patvirtina, kad pasaulis yra blogas <...> ir nieks neapgins tavęs*“). Siauriau išreikšta subkategorija „Neginamumas“ atskleidžia mokyklos bendruomenės narių aiškios ir ryžtingos patyčių stabdymo procedūros svarbą liudininkams. Baimė tapti neginamu sukelia grėsmės pojūtį.

Kategorija „Grėsmė“ įprasminama subkategorijose „Nesaugumas“, „Nerimas“ ir „Bejėgiškumas“. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Nesaugumas“ iliustruoja liudininkų nesaugumo jausmą, kaip vieną patyčių pasekmių („<...> *emociškai vaikai nesijaučia saugiai <...>*“). Patyčių liudininkai gali justti nerimą ar bejėgiškumą.

Bendravimo sunkumų, kaip vienos patyčių pasekmės, atskleidimas apima dvi kategorijas: „Bendravimo su suaugusiais sunkumai“ bei „bendravimo su klasės draugais sunkumai“. Kategorijos atskleidžia, kad patyčių įtakotas bendravimo sunkumas gali išplisti, apimant ir bendravimo su suaugusiais baimę.

Kategorija „Bendravimo su suaugusiais sunkumai“ rodo nepasitikėjimą („<...> *ir nebepasitikėjimas suaugusiais gal <...>*“) ir nusivylimą suaugusiais („<...> *tiek nusivylimas suaugusiais <...>*“). Bendravimo su klasės draugais sunkumai atskleidžiami atsiribojimu nuo

bendraklasių („<...> *buvau nematomas tarp vaikų, būsiu dar nematomesnis.*“) ir jų supriešinimu tarpusavy („<...> *vaikai jaučiasi <...> išskaidyti, suardyti.*“).

Išskirta kategorija „Agresyvių veiksmų išmokimas“ rodo, kad mokyklos bendruomenės nariai įvertina liudininkų netinkamo elgesio išmokimo galimybes. Tai susiję su socialiniu užsikrėtimu ar palaiapsniui besikeičiančiu požiūriu į patyčių auką. Kategorijos turinys atskleidžia liudininkų agresijos naudojimo galimybių padidėjimą („<...> *aš ir norėčiau čia taip prisidėti <...>*“) bei agresyvumo toleravimą („*Toks elgesys tapti norma gali <...>*“).

Patyčių pasekmės liudininkams neigiamos, galinčios sukelti ilgalaikių pasekmių išgyvenant įvairius jausmus ar keisti elgesio normas.

Patyčių pasekmės mokyklos mokytojams. Patyčių pasekmės mokyklos mokytojams išreikštos kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 20 priedas). Patyčių pasekmių mokytojams atskleidimas iliustruoja svarbą teikti prevencinę pagalbą visiems mokyklos bendruomenės nariams.

Kategorija „Emocinis nestabilumas“ rodo mokytojų patiriamų emocijų gausą. Labiausiai išreikšta subkategorija „Jautrumas“ atskleidžia mokytojų emocinio jautrumo padidėjimą dėl kilusių patyčių („<...> *gali sujautrėti ir stipriau pervertinti.*“). Silpniau išreikštos subkategorijos „Įtampa“ ir „Sukrėtimas“ rodo mokytojų reakcijas sužinojus apie patyčias („<...> *pastoviai išbalansuotas, įsitempęs <...>*“, „<...> *itin didelis sukrėtimas <...>*“). Galima teigti, kad reakcijos į patyčias yra trumpalaikės ir ilgalaikės. Trumpalaikį sukrėtimą lydi nuolatinė įtampa.

Kategorija „Baimė ir nerimas“ iliustruoja mokytojų ir tėvų baimės jausmo padidėjimą („<...> *išsigąsta, atsiranda baimė tėvų <...>*“, „*Klasės auklėtojai sunerimsta <...>*“).

Siauriausiai išreikšta kategorija „Nerimo jausmas“ atskleidžia mokytojų patiriamą nesaugumą („*Pirmiausia pasireiškia nesaugumas <...>*“) ir kaltę („<...> *kaltas jaustis imi.*“).

Išsamus patyčių pasekmių mokyklos mokytojams atskleidimas rodo pasekmių gausų paplitimą visoje mokyklos bendruomenėje.

Patyčių pasekmės mokyklos bendruomenei ir mokyklos klimatui. Patyčių pasekmės mokyklos bendruomenei ir mokyklos klimatui išreiškiamos kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 21 priedas). Analizuojant patyčių pasekmes mokyklos bendruomenei bei klimatui aptiriamos dvi sritys: įvairių jausmų pasireiškimas mokykloje ir mokyklos klimato suprastėjimas.

Išsamiausiai atskleistas kategorijos „Emocijos“ turinys rodo mokyklos bendruomenės neigiamų jausmų sustiprėjimą. Išsamiausia subkategorija „Nerimas“ atskleidžia mokyklos bendruomenės narių neužtikrintumo jausmą („*Visi pasidaro tokie neužtikrinti <...>*“). Subkategorija „Baimė“ iliustruoja mokyklos bendruomenės narių išgąstį dėl patyčių ar baimę dėl jų pasikartojimo galimybes.

Analizuojant patyčių pasekmes mokyklos bendruomenei ir mokyklos klimatui atskleidžiama kategorija „Kaltės jausmas“ susietas su mokyklos bendruomenės nario savo elgesio įvertinimu („<...> *ne taip pažiūrėjau į tai, kažką pažiūrėjau.*“) ir visų kaltės jausmo atsiradimu („<...> *visi kalti ima jaustis <...>*“). Mokyklos bendruomenės nariai įvykus patyčioms jaučia kaltę negalėję sustabdyti jas.

Kategorija „Nepasitikėjimas“ išreikštas bejėgiškumo jausmo („<...> *bejėgiškumo jausmas apima.*“) ir supriešinimo su kitais mokyklos bendruomenės nariais galimybės atsiradimu („<...> *tos situacijos visus mokykloje esančiuosius gali supriešinti.*“).

Geras mokyklos klimatas sudaro sąlygas mažinti patyčių mastą. Patyčių pasekmės mokyklos klimatui įprasminamos subkategorijose „Mikroklimato suprastėjimas“ ir „Neigiamos nuostatos apie mokyklą“. Mokyklos bendruomenės nariai įvardija mikroklimato pokyčius, sukeliančius sąmyšį („<...> *mikroklimatas toks sumišęs.*“). Galima teigti, kad įvykus patyčioms, mokykloje kyla neigiami jausmai. Kaltės jausmas ir nepasitikėjimas virsta visos bendruomenės supriešinimu, sąlygojančiu mikroklimato prastėjimą.

Išsamiausiai atskleista kategorija „Emocijos“ rodo mokyklos bendruomenės narių baimes ir nerimą įvykus patyčioms, kaip vieną dažniausių pasekmių.

3.2.4. Prevencinės veiklos formų taikymo galimybių apibūdinimas

Tiriant mokyklos bendruomenės narių įgyvendinančių „Olweus“ patyčių prevencijos programą prevencinės veiklos formų taikymo galimybes išskirtos kategorijų grupės reikšmingos mokyklos bendruomenės nariams patyčių veiksmų prevencijoje:

- mokyklos bendruomenės veiksmai mažinantys patyčių mastą mokykloje;
- grupinio darbo ir mokymosi metodų taikymas mokyklos bendruomenės nariams;
- prevencinės veiklos formos patyčių dalyviams;
- patyčių veiksmų ir cikliškumo prevencijos nutraukimo būdai;
- pagalbos patyčių dalyviams formos ir turinys.

Gautų duomenų analizė atskleidžia interviuveriams reikšmingas prevencijos priemones, kaip įgytų respektacijų pasekmes.

Mokyklos bendruomenės veiksmai mažinantys patyčių mastą mokykloje. Apibūdinsime mokyklos bendruomenės veiksmus mažinančius patyčių mastą mokykloje kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 22 priedas). Mokyklos bendruomenės veiksmai mažinantys patyčių mastą atskleisti aštuoniomis kategorijomis: „Mokyklos bendruomenės narių atsakomybės už patyčias prisiėmimas“, „Pokalbis su mokyklos bendruomene“, „Bendruomenės

narių informacijos dalinimosi reikšmė“, „Mokyklos bendruomenės tarpusavio santykių gerinimas“, „Dalinimasis turima informacija su bendruomene“, „Vaikų pasitikėjimo ir saugumo didinimas“, „Bendravimo su vaikais gerinimas“ ir „Išorinė pagalba“.

Mokyklos bendruomenės narių interviu metu gauta informacija išsamiausiai atskleista kategorijoje „Mokyklos bendruomenės narių atsakomybės už patyčias prisiėmimas“ suskirstyta į aštuonias subkategorijas. Kategorija rodo mokyklos bendruomenės narių atsakomybės įvykus patyčioms prisiėmimo svarbą.

Išsamiausiai atskleista subkategorija „Visa mokyklos bendruomenė“ rodo visų mokyklos bendruomenės narių pareigą prisiimti atsakomybę už patyčias, pajusti bendrą atsakingumo jausmą („*Atsakomybės turi imtis visi, absoliučiai visi.*“).

Siauriau išreikštas subkategorijos „Direktorius“ turinys rodo asmenų rato prisiimančių atsakomybę už patyčias susiaurėjimą. Siauriau išreikštomis subkategorijomis atsakomybė netampa visos mokyklos bendruomenės pareiga („*Visados, visais klausimais turi atsakomybės imtis direktorius <...>*“). Neišsamiai atskleista subkategorija rodo mokyklos bendruomenės narių atsakomybės nevangimą.

Atsakomybės kilus patyčioms prisiėmimas įvardijama siauriausiomis subkategorijomis „Mokytojai“, „Klasės vadovai“, „Tėvai“. Subkategorijos atskleidžia atsakomybės už patyčias prisiėmimo būtinumą mokytojams („*Dėl atsakomybės, tai reikia pirmiausia pradėti nuo mažiausios grandies – mokytojų.*“), klasės vadovui („*<...> 50 proc. klasės vadovas <...>*“) ir tėvams („*<...> 50 proc. tėvai mokinių.*“).

Išsamiausiai atskleista kategorijos „Mokyklos bendruomenės narių atsakomybės už patyčias prisiėmimas“ subkategorija „Visa bendruomenė“ rodo patyčių reiškinio sustabdymo svarbą, prisiimant atsakomybę kiekvienam mokyklos bendruomenės nariui.

Veiksmas, mažinantis patyčių mastą yra pokalbis su mokyklos bendruomenės nariais. Kategorijos „Pokalbis su mokyklos bendruomene“ turinys rodo mokyklos bendruomenės narių pokalbio su socialiniu pedagogu ir psichologu, administracijos atstovais, skriaudėjo auklėtoja ir mokytojais svarbą įvykus patyčioms. Išsamiausiai atskleista subkategorija „Socialinis pedagogas ir psichologas“ iliustruoja socialinį pedagogą ir psichologą kaip geriausią pagalbos mokyklos bendruomenės nariams šaltinį („*<...> pas socialinį pedagogą, klausia, ką toliau daryti.*“). Subkategorijos „Administracija“, „Skriaudėjo auklėtoja“ rodo įvairių bendruomenės narių įtraukimą į problemos sprendimą („*<...> visais reikalingais mokyklos atstovais <...>*“, „*<...> kreipies į kitus, ten <...> auklėtoją*“). Siauriausiai išreikšta subkategorija „Mokytojai“ išskiria mokytojus kaip pagalbos mokyklos bendruomenės nariams sprendžiant patyčias šaltinius.

Įvairus mokyklos bendruomenės narių sprendžiant patyčias įtraukimas, konsultacijos su visa mokyklos bendruomene galimybė sudaro sąlygas tinkamų pagalbos priemonių parinkimui.

Informacijos dalinimosi reikšmė atskleista kategorija „Bendruomenės narių informacijos dalinimosi reikšmė“. Išsamiausia subkategorija „Veiksmo pasikartojimo stebėjimas“ rodo informacijos dalinimosi su bendruomenę siekį – stebėti situaciją. Situacija stebima norint išvengti patyčių pasikartojimo („<...> klausiam mokytojų ar kitų darbuotojų ar pastebėjo pasikartojimą ir panašiai.“). Subkategorijos „Bendruomenės pasitarimas“, „Patyčių atvejo rašytinis fiksavimas“ atskleidžia bendruomenės narių bendradarbiavimo reikšmę („<...> turi tartis, kaip dirbti <...>“, „<...> kas pamatom, kas kur užrašom.“). Siauriausiai išreikšta subkategorija rodo mokyklos bendruomenės ėmimą akyčiau stebėti mokyklos aplinką („<...> tuos pačius mažiau matomus kampus, plotus apžiūri.“). Informacijos dalinimosi reikšmė sudaro sąlygas kokybiškiems mokyklos bendruomenės santykiams.

Mokyklos bendruomenės veiksmas, mažinantis patyčių mastą, įvardijamas kategorija „Mokyklos bendruomenės narių tarpusavio santykių gerinimas“. Mokyklos bendruomenės narių tarpusavio santykių gerinimas rodo atvirumo ir patyčių egzistavimo pripažinimo („<...> svarbiausia pripažinti, kad vyksta patyčios.“) bei šiltų tarpusavio santykių kūrimo svarbą („<...> santykiai kuriami tokie turėtų būti šiltesni tarp kolektyvo <...>“).

Bendruomenės narių tarpusavio santykių gerinimo svarba atskleidžia galimybę kurti šiltą bendruomenę, atvirai bendradarbiauti, siekiant bendro tikslo. Galima teigti, kad vienas prevencijos uždavinių yra mokyklos bendruomenės narių tarpusavio santykių gerinimas.

Dalinimasis su bendruomene turima informacija yra svarbus mokyklos patyčių mažinimo veiksmas. Kategorija „Dalinimasis turima informacija su bendruomene“ atskleidžia pranešimo apie patyčias („Turi vykti kontaktas tarp pedagogų ir valytojos ir kitų asmenų.“) ir aptarimo („<...> ir aptarimus kokius daryti.“) su visa mokyklos bendruomene svarbą.

Itin svarbų veiksmą, mažinantį patyčių mastą, mokyklos bendruomenės nariai išskiria vaikų pasitikėjimo užsitarnavimą. Kategorija „vaikų pasitikėjimo ir saugumo didinimas“ atskleidžia siekį įgyti vaikų pasitikėjimą („<...> kad tą pasitikėjimą užsitarnaut.“), suteikti vaikams saugumo jausmą („<...> vaikai jaučiasi saugūs <...>“) ir rūpestingai elgtis („Vaikas turi jaustis, kad rūpi.“).

Siauriausiai išreikta subkategorija „Bendravimo su vaikais gerinimas“ rodo mokyklos bendruomenės šiltų („<...> šiltą kontaktą atranda su vaikais.“) ir nuoširdžių („<...> pasikalbėt taip nuoširdžiai <...>“) santykių kūrimo svarbą. Galima teigti, kad nuoširdus pokalbis su mokinių svarbus prevencijos elementas.

Siauriausiai išreikšta kategorija „Išorinė pagalba“ rodo asmenų, galinčių mažinti patyčių mastą mokykloje įsitraukimą. Siauriausia kategorija pagrindžia mokyklos bendruomenės narių pagalbos mokiniui reikšmingumą, nenaudojant išorinės pagalbos resursų.

Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariams svarbu atsakomybės už patyčias dalinimasis, bendradarbiavimas, kuriami šilti santykiai su bendruomenės nariais ir mokiniais, padedantys mažinti patyčių mastą.

Grupinio darbo ir mokymo metodų taikymas mokyklos bendruomenės nariams.

Apibūdinsime grupinio darbo ir mokymo metodų taikymą mokyklos bendruomenės nariams kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 23 priedas). Grupinio darbo mokyklos bendruomenės nariams svarbos išskyrimas pagrindžia bendradarbiavimo sprendžiant patyčias reikšmę.

Išsamiausiai atskleistas subkategorijos „Grupinio darbo mokyklos personalo nariams rūšys“ turinys rodo grupinio susirinkimo („*Mums susiburti į tas grupėles ir pasikalbėti <...>*“), praktinių mokymų („*<...> praktinius mokymus, kad jis daugiau bendrautų <...>*“) bei prevencinės komandos veiklos svarbą („*Pagrindinis dalykas būtų suburti komandą <...>*“). Išsamiausiai atskleista subkategorija „Grupių susirinkimai“ rodo mokyklos bendruomenės narių poreikį dirbti komandoje, siekiant mažinti patyčias.

Kategorija „Grupinio darbo mokyklos personalo nariams metodai“ iliustruoja grupinį darbą, kurio metu analizuojamos problemos („*<...> analizuoti tą problemą.*“), kalbama apie įvykį, prevencijos galimybes („*<...> vien apie tai kalbėti <...>*“), ir aptariamas įvykęs patyčių atvejis („*<...> kuriose aptariami atvejai <...>*“). Galima teigti, kad grupinio darbo rūšys ir veiklos metodai gali padėti mažinant patyčių mastą.

Preveninės veiklos formos patyčių dalyviams. Preveninės veiklos formos parinkimas itin svarbus veiksnys mažinant patyčių mastą mokykloje. Tinkamas veiklos priemonių parinkimas sąlygoja prevencijos sėkmę.

Apibūdinsime prevencines veiklos formas patyčių dalyviams kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 24 priedas). Išsamiausiai atskleista kategorija „Pokalbių taikymas su patyčių dalyviais“ rodo pokalbio su skriaudėjais („*Pasikalbėjau su mokiniu, kuris tyčiojosi pirmiausiai.*“) ir tėvais svarbą („*Manau, pokalbis su tėvais svarbu.*“).

Siauriau išreikštos subkategorijos „Auka“ ir „Liudininkai“ atskleidžia mokyklos bendruomenės narių pokalbio su skriaudėjų įvertinimą. Mokyklos bendruomenės nariai kaip svarbiausia prevencinės veiklos formą įvardija pokalbį.

Kategorija „Sankcijos skriaudėjams“ atskleidžia galimas sankcijas mokymas, kurie tyčiojasi. Išsamiausiai atskleistos subkategorijos „Išpėjimas“, „Pranešimas tėvams“ rodo išpėjimą („*<...> pirmiausia tai yra perspėjimas <...>*“) ir pokalbį su mokinio tėvais („*<...> bausmė pranešti tėvams <...>*“) kaip efektyviausią sankciją skriaudėjams. Subkategorijos atskleidžiančios pastabos suteikimą skriaudėjui („*Vienas sureaguos į pastabą <...>*“) ir papeikimą („*<...> vienam papeikimas bus veiksmingas <...>*“) patvirtina neagresyvių sankcijų skriaudėjui taikymą.

Siauriausiai išreikštos subkategorijos „Pasiaiškiniimo rašymas raštu“, „Skriaudėjo išmetimas iš mokyklos“ rodo mokyklos bendruomenės narių prevencinių veiklos formų kaip pasiaiškiniimo rašymo raštu ar skriaudėjo išmetimo iš mokyklos taikymo retumą. Galima teigti, kad šios prevencinės priemonės mokyklos bendruomenės narių išskiriamos kaip nereikšmingos.

Kategorija „Bendravimo su tėvais ir informavimo metodų taikymas“ atskleidžia pokalbio su tėvais svarbą („<...> reikia įtraukti tėvus: nuolatos kalbėti <...>“) siekį informuoti („<...> plius tėvus informuoti.“), analizuoti susiklosčiusią situaciją tėvų susirinkimų metu („<...> analizuoti per tėvų susirinkimus <...>“) bei diskutuoti, siekiant tinkamo sprendimo priėmimo („<...> reikia diskutuoti <...>“).

Bendradarbiavimo su tėvais siekis rodo mokyklos bendruomenės norą sudaryti tėvams sąlygas tapti aktyviais prevencijos proceso dalyviais.

Mokyklos bendruomenės nariai kaip svarbią prevencinės veiklos formą išskiria užimtumo mokymas inicijavimą. Kategorija „Užimtumo mokymas inicijavimas“ atskleidžiamas subkategorijomis rodančiomis įvairios užimtumo veiklos mokiniams svarbą („<...> kad ir viduje sporto aikštes <...>“, „<...> bendruomenę jungia bendri renginiai, kažkoks bendravimas <...>“, „<...> kažkokius kampelius ramybės įrengčiau“). Mokinių užimtumo inicijavimas sudaro prielaidas patyčių masto mažėjimui.

Anketinė apklausa mokyklos bendruomenės narių įvardijama kaip prevencinės veiklos forma. Kategorija „Anketinė apklausa“ rodo anketinės apklausos mokiniams („Kokia anketa mokiniams <...>“) ir mokyklos darbuotojams reikšmingumą („Kokia anketa <...> visiems darbuotojams“). Galima teigti, kad anketinė apklausa padeda vykdyti prevencines veiklas.

Individualus darbas su patyčių dalyviais svarbi patyčių prevencijos forma. Kategorija „Individualaus darbo su patyčių dalyviais būdų parinkimas“ patvirtina pokalbio („<...> pasikalbėt su tuo <...>“) ir stebėjimo („<...> gal sustiprinti stebėjimą to vaiko <...>“) reikšmę.

Išsamus prevencinės veiklos patyčių dalyviams atskleidimas rodo mokyklos bendruomenės narių patyčių masto mažinimo svarbą ir tinkamų prevencinių veiksmų parinkimo galimybę.

Patyčių veiksmų ir cikliško prevencijos nutraukimo būdai. Patyčių veiksmų cikliško prevencijos nutraukimo būdai aptariami kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 25 priedas). Išsamiausiai atskleistas kategorijos „Etapiškumo paisymas nutraukiant patyčias“ turinys rodo patyčių nutraukimo epatiškumo svarbą. Tinkamas veiksmų, nutraukiant patyčias, vykdymas sudaro sąlygas patyčių masto mažėjimui mokykloje.

Plačiausia subkategorija „Pranešimas skriaudėjui apie netinkamą elgesį“ atskleidžia svarbą informuoti skriaudėją apie jo netinkamus veiksmus ir visų mokyklos bendruomenės narių šių veiksmų netoleravimą („Pasakoma, kad pas mus mokykloj tai netoleruojama, nevyksta ir taip neturės būti.“).

Subkategorija „Tolesnis situacijos stebėjimas“ rodo mokyklos bendruomenės narių požiūrį į patyčias, kaip ilgalaikį procesą, kuriam stabdyti svarbus stebėjimas („<...> ir stebėjau ar kartojasi tai ar ne.“). Siauriau išreikšta subkategorija „Stabdymas“ rodo patyčių veiksmo nutraukimą („*Stabdymas, pirmiausia tik stabdymas <...>*“). Siauriau išreikšta subkategorija rodo mokyklos bendruomenės narių pranešimo skriaudėjams apie netinkamą elgesį nepriskyrimą prie patyčių nutraukimo veiksmo.

Mažiau prasminga subkategorija „Patyčių savalaikis pastebėjimas ir išsiaiškinimas“ atskleidžia mokyklos bendruomenės narių patyčių kaip vykstančio reiškinio mokykloje pastebėjimą („<...> bendruomenė turi pastebėti patyčias <...>“, „<...> pamatęs pasianalizuoju <...>“). Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai įvertina patyčių reiškinį prieš imdamiesi prevencijos veiksmų.

Patyčių veiksmų nutraukimo būdai atskleisti kategorija „Patyčių nutraukimo veiksmų taikymas“. Plačiausiai atskleista subkategorija „Priėjimas“ rodo neagresyvių fizinių veiksmų naudojimo svarbą stabdant patyčias („<...> stabdom pagal tai, kad prieinam <...>“). Siauriau išreikšta subkategorija „Pasakymas“ atskleidžia patyčių nutraukimo cikliškumą prieš skriaudėjo žodžiu („<...> pasako apie netinkamus veiksmus, sustabdo <...>“).

Mažiausiai prasminga subkategorija „Žvilgsnis“ rodo mokyklos bendruomenės narių patyčių nutraukimo žvilgsniu būdo nereikšmingumą.

Mokyklos bendruomenė pagrindžia patyčių veiksmų nutraukimo ir veiksmų taikymo etapiškumo svarbą. Galima teigti, kad tinkamai nutrauktas patyčių veiksmas, paisant etapiškumo, sudaro sąlygas patyčių veiksmų nepasikartojamumui.

21 lentelė

Pagalbos patyčių dalyviams formos ir turinys

Kategorijos	Skaičius	Subkategorijos	Skaičius	Empirinių teiginių pavyzdžiai
1	2	3	4	5
Pagalba patyčių aukai	22	Mokytojų pokalbis	6	4 (1) „Visų pirma toks bendravimas <...>“; 5 (1) „Pagalba yra bendravimas <...>“; 8 (1) „Pokalbis pagalba pirmoji.“; 10 (1) „<...> pokalbių reikia su mokytoju <...>“; 11 (1) „<...> daug daug bendrauti su vaiku <...>“; 12 (1) „<...> kalbėti reikia <...>“.
		Psichologo pagalba	6	2 (1) „<...> tada psichologas.“; 3 (1) „Reikalinga iš tikrųjų psichologo pagalba <...>“; 6 (1) „<...> gal specialistų pagalbą, psichologo <...>“; 7 (1) „<...> psichologo pagalbą <...>“; 9 (1) „Psichologo pagalba svarbi <...> visiems <...>“; 12 (1) „Ir tiek aukai <...> reikia psichologo“.

21 lentelės tęsinys 107 puslapyje

21 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
		Mokytojų palaikymas	6	4 (1) „Aukai pagalba yra palaikymas <...>“; 6 (1) „<...> reikia tik palaikymo <...>“; 8 (1) „<...> rodyti tam nukentėjusiam, kad visai jį palaikai.“; 11 (1) „<...> parodyti, kad tą nuskriaustą palaikai.“; 12 (1) „<...> vaikai turi žinoti, kad tu palaikai jį.“; 12 (2) „<...> parodyt, kad tu si su tuo vaiku, kuris skriaudžiamas.“
		Mokytojų padaršinimas	2	1 (1) „<...> mokytojai padaršintų vis ir pan.“; 6 (1) „<...> auklėtojos ir mokytojos padaršinimo <...>“.
		Atsparumo skatinimas	1	1 (2) „<...> o atskirai tokia integruota į visus dalykus atsparumo skatinimo programa tiems nukentėjusiems.“.
		Glaudus santykių su šeima užmezgimas	1	5 (1) „Reikia stiprinti šeimą <...>“.
Pagalba skriaudėjui	12	Individualios psichologo konsultacijos	7	1 (1) „<...> galėtų pas lankytis pas psichologą“; 2 (1) „<...> agresoriui pagalbos reikia, pasiūlymas psichologo.“; 4 (1) „<...> psichologo pagalba tiek agresoriui <...>“; 7 (1) „<...> agresoriui taip pat reikia pasiūlyti <...>“; 8 (1) „<...> psichologo pagalba vaikui, kuris tyčiojasi.“; 9 (1) „Psichologo pagalba svarbi <...>“; 12 (1) „<...> ir tam agresoriui <...> reikia psichologo <...>“.
		Mokyklos personalo pokalbis su vaiku	2	6 (1) „<...> vienam pokalbio užteks <...>“; 8 (1) „Pokalbis pagalba pirmoji.“.
		Bendravimo įgūdžių ugdymas	2	1 (1) „<...> mokant kitaip kažkaip bendrauti“; 1 (2) „<...> gali būti grupiniai darbai: atskirai <...> kur agresoriai.“.
		Pokalbis su vaiko tėvais	1	6 (1) „<...> ar su tėveliais pakalbėti <...>“.
Pagalba liudininkams	11	Klasės valandėlių rengimas	5	3 (1) „Klasės valandėlių metu galima pagalbą teikti efektyvia“; 4 (1) „<...> ir klasės valandėlės <...>“; 6 (1) „<...> klasės valandėlės <...>“; 8 (1) „<...> stebintiems vaikams reikia klasės valandėlių <...>“; 10 (1) „Klasės valandėlės čia padėtų.“.
		Psichologo konsultacijos	4	1 (1) „<...> palaikančioji komanda ir turėtų gauti pagalbą, kad ir pas psichologą.“; 4 (1) „<...> psichologo pagalba <...> stebėtojams <...>“; 9 (1) „<...> reikalinga ir net tiems, kas tik žiūrėjo.“; 12 (1) „<...> visiems reikia psichologo“.
		Mokytojo nepritrimo vaikui, kuris tyčiojasi rodymas	1	2 (1) „<...> parodyti nepritrimą agresoriui <...>“.
		Individualaus pokalbio su bendruomenės nariu siūlymas	1	8 (1) „<...> siūlyti vėliau individualiai pasikalbėti.“.

Pagalba patyčių dalyviams yra itin svarbi prevencijos sritis. Tinkamai suteikta pagalba padeda išvengti antrinio traumavimo pasekmių.

Apibūdinsime pagalbos patyčių dalyviams formas ir turinį kategorijomis ir subkategorijomis. Mokyklos bendruomenės nariai atskleidė pagalbos visiems patyčių dalyviams

svarbą. Išsamiausiai atskleista kategorija „Pagalba patyčių aukai“ rodo mokytojų pokalbio („*Pokalbis pagalba pirmoji.*“), esant poreikiui psichologo pagalbos („*Reikalinga iš tikrųjų psichologo pagalba <...>*“), mokytojų palaikymo („*<...> rodyti tam nukentėjusiam, kad visaip jį palaikai.*“), padėrinimo („*<...> mokytojai padėrintų vis ir pan.*“) būtinumą. Svarbu šiltu bendravimu ugdyti mokinių atsparumą („*<...> o atskirai tokia integruota į visus dalykus atsparumo skatinimo programa tiems nukentėjusiems.*“) bei užmegzti šiltus santykius su mokinio tėvais („*Reikia stiprinti šeimą <...>*“).

Mažiausiai reikšmingos subkategorijos „Atsparumo skatinimas“ ir „Glaudus santykių su šeima užmezgimas“ atskleidžia atsparumo ugdymo mažą vertingumą vaikui bei santykių su skriaudžiamuoju tėvais užmezgimo mažesnę svarbą nei šiltų santykių su skriaudžiamuoju kūrimą.

Svarbiausia pagalba skriaudėjui išskirta subkategorija „Individualios psichologo konsultacijos“. Individualios psichologo pagalbos siūlymas atskleidžia mokyklos bendruomenės narių siekį padėti skriaudėjui išspręsti įvairias problemas („*<...> galėtų pas lankytis pas psichologą*“). Siauriau išreikštos subkategorijos „Mokyklos personalo pokalbis su vaiku“ turinys rodo bendravimo su vaiku svarbą, galinčiu užkirsti kelia patyčioms („*Pokalbis pagalba pirmoji.*“).

Bendravimo įgūdžių ugdymas atskleidžia mokyklos bendruomenės patyčių, kaip netinkamo bendravimo būdo, suvokimą („*<...> mokant kitaip kažkaip bendrauti*“). Siauriausia subkategorija pagrindžia pokalbį su skriaudėjo tėvais, kaip mažiausią pagalbos priemonę skriaudėjui.

Mokyklos bendruomenės nariai rodo pagalbos skriaudėjui svarbą ir galimybes, siekiant mažinti patyčių mąstą, vengti neigiamų pasekmių skriaudėjui pasireiškimo.

Patyčių liudininkai patiria neigiamų patyčių pasekmių Pagalba patyčių liudininkams išskirta kategorija „Pagalba liudininkams“, atskleidžiant pagalbos teikimą klasės valandėlių metu („*Klasės valandėlių metu galima pagalbą teikti efektyviai.*“), suteikiant galimybę lankytis pas psichologą („*<...> palaikančioji komanda ir turėtų gauti pagalbą, kad ir pas psichologą.*“), aiškios mokytojo pozicijos prieš patyčias demonstravimu („*<...> parodyti nepritarimą agresoriui <...>*“) bei pokalbio siūlymu („*<...> siūlyti vėliau individualiai pasikalbėti.*“).

Mokyklos bendruomenės narių išsamiausiai atskleista subkategorija „Klasės valandėlių rengimas“ pagrindžia klasės valandėlę kaip efektyvios pagalbos priemonę liudininkui.

Išsamiai atskleistos pagalbos formos ir turinys rodo pagalbos patyčių dalyviams reikšmingumą. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės narių pokalbio ir psichologo konsultacijos teikimo galimybė, sudaro sąlygas efektyviai pagalbai.

3.3. Mokyklos bendruomenės narių diskursas vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ efektyvumo kontekste

„Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turinio (content) analizės metu atskleistos keturios duomenų turinio erdvės ir dvidešimt dvi erdvių sritys (žr. 26 priedas). Kiekviena erdvių sritis įprasmina patyčių sampratą, pasireiškimo formas, charakterizuoja patyčių dalyvius, analizuoja pasekmes bei pateikia prevencines galimybes. Išskirtos keturios turinio erdvės bei dvidešimt dvi erdvių sritys pagrindžia „Olweus“ patyčių prevencijos programos turinį, principus.

Atliktas dvylikos mokyklos bendruomenės narių, įgyvendinančių OPPP septynis mėnesius, interviu, remiantis klausimais, sudarytais OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu atskleistomis duomenų turinio erdvėmis. Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos keturios duomenų turinio erdvės ir jas įprasminančios dvidešimt dvi sritys (žr. 27 priedas). Interviu metu gautų duomenų turinio erdvės iliustruoja patyčių sampratą, formas, patyčių dalyvių ypatumus, nukentėjusiuosius patyčiose bei atskleidžia prevencines veiklas.

OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu gautos duomenų turinio sritys bei kategorijos, suteikia galimybę atskleisti vaikų patyčių prevencijos programos „Olweus“ efektyvumo raišką mokyklos bendruomenės narių patirties kontekste.

3.3.1 Patyčių samprata

OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu atskleista patyčių raiška pagal agresijos formas išsamiai iliustravo patyčių formų įvairovę. Interviu su mokyklos bendruomenės nariais duomenys rodo platų patyčių formų paplitimą (žr. 22 lentelė).

22 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal agresijos raiškos formas

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Patyčių formos tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose	14	Žodinės patyčios	20
Žodinės patyčios	12	Fizinės patyčios	20
Fizinės patyčios	10	Socialinės patyčios	10
Daiktų atiminėjimas	4	Daiktų atiminėjimas prievarta	3
Kibernetinės patyčios	4		

Patyčių formos sutampa su OPPP vadovo išskiriamomis patyčiomis pagal agresijos raišką.

Mokyklos bendruomenės nariai neįvardija kibernetinių patyčių formos. Patyčių formos kibernetinėje erdvėje neatskleidimas gali būti sąlygotas kibernetinių patyčių raiškos nepaplitimu mokykloje. Abiejų tyrimų duomenimis išsamiausiai atskleistos žodinės, fizinės ir socialinės ar tarpasmeninių santykių plotmėje vykstančios patyčios. OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu patyčių formai tarpasmeniniuose socialiniuose santykiuose skiriama daugiau dėmesio nei mokyklos bendruomenės narių socialinių patyčių formai. Bet kuri patyčių forma, pagal agresijos raišką, rodo neigiamų veiksmų atlikimo tęstinumą.

Patyčių veiksmų cikliškumas pagrindžia socialinio kultūrinio reiškinių sampratą, pateikiant patyčias kaip nuolatinį tyčinį veiksma (žr. 23 lentelė).

23 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių veiksmų cikliškumą

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Nuolatinis	9	Nuolatinis	13
Ilgalaikis	4	Pasikartojantis	9
Dažnas	2	Ilgalaikis	5
		Atsinaujinantis	2

Mokyklos bendruomenės narių atskleisti patyčių cikliškumo ypatumai atitinka OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu įvardintas cikliškumo ypatumų subkategorijas. Abu tyrimai pagrindžia patyčias kaip nuolatinį procesą. Mokyklos bendruomenės nariai patyčias taip pat įvardija kaip pasikartojantį procesą. Patyčių, kaip pasikartojančio proceso, įvardijimas pagrindžia veiksmų ilgalaikiškumą. Subkategorijos „Dažnas“ ir „Atsinaujinantis“ yra suprantamos kaip galimi sinonimai dažnai atsinaujinančiam patyčių procesui.

Mokyklos bendruomenės nariai patyčių procesą atskleidžia kaip atsinaujinantį, galima teigti, kad toks patyčių veiksmų cikliškumo įvardijimas gali būti sąlygotas netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raiškos.

OPPP Vadove patyčios pristatomos atskleidžiant jų tiesioginių, netiesioginių formų raišką. Mokyklos bendruomenės nariai tiesiogines ir netiesiogines patyčias įvardija „Paslėptomis/užslėptomis“ ir „Tiesioginėmis“. Netiesioginių patyčių įvardijimas paslėptomis/užslėptomis patyčiomis rodo tiriamų bendruomenės narių patyčių formos vykdymo charakteristiką.

Tiriamų mokyklos bendruomenės narių netiesioginių ir tiesioginių patyčių formų raiškos atskleidimas atitinka OPPP vadovo turinio (content) analizės metu gautus duomenis (žr. 24 lentelė).

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal netiesioginių ir tiesioginių patyčių raišką

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Tiesioginė agresijos forma tiesioginėse patyčiose	7	Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose	8
Netiesioginė agresijos forma netiesioginėse patyčiose	6	Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose	7
Netiesioginės agresijos forma tiesioginėse patyčiose	2	Tiesioginės agresijos formos tiesioginėse patyčiose	7

Mokyklos bendruomenės nariai tiesioginės agresijos formos panaudojimą tiesioginėse patyčiose išskiria siauriau, pagrindžiant netiesioginių patyčių svarbą. Netiesioginių ir tiesioginių patyčių raišką atskleidžiančios OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu išskirtos ir interviu metu atskleistos kategorijos, nepaisant teiginių skaičiaus, sutampa.

Patyčių formos sąlygoja socialinio kultūrinio reiškinių veiksnių atpažinimo galimybes. OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu patyčių veiksnių atpažinimo galimybės sutampa su tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių atskleistomis patyčių atpažinimo galimybėmis (žr. 25 lentelė).

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal netiesioginių ir tiesioginių patyčių atpažinimą

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Tiesioginių patyčių veiksnių slėpimas nuo suaugusiųjų	5	Netiesioginių patyčių slėpimas nuo suaugusiųjų	13
Netiesioginių patyčių slėpimas nuo suaugusiųjų	4	Informacinių technologijų naudojimas netiesioginėse patyčiose	13
Tiesioginių patyčių veiksnių atskleidimas	2	Tiesioginių patyčių veiksnių atlikimo pobūdis	12
		Netiesioginių patyčių identifikavimo galimybė	7
		Netiesioginių patyčių veiksnių pobūdis	5
		Netiesioginių patyčių veiksnių laikas	5
		Tiesioginių patyčių veiksnių atlikimo laikas	5
		Netiesioginių patyčių vykdymo priemonės	4
		Netiesioginių patyčių veiksnių demonstravimas ir viešinimas	3
		Tiesioginių patyčių demonstravimo vaikams tikslas	3

Tyrimė dalyvavusių dvylikos mokyklos bendruomenės narių patyčių atpažinimo galimybės atskleidžiamos išsamiau pristatant netiesioginių ir tiesioginių patyčių viešinimo, veiksmų pobūdžio bei atlikimo laiko kategorijas. Išskiriamos netiesioginių patyčių panaudojimo priemonės. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai tinkamai įvardija tiesioginių ir netiesioginių patyčių atpažinimo galimybes. Platesnis informacijos pateikimas rodo tiriamos bendruomenės narių išsamią patirties raišką analizuojant patyčias praktinėje veikloje.

Patyčių dalyvių imtis OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenimis ir mokyklos bendruomenės narių atskleista vienodai (žr. 26 lentelė).

26 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių dalyvių imtį

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Maža vaikų grupė	6	Didelė vaikų grupė	14
Didelė vaikų grupė	4	Maža vaikų grupė	8
Vieno mokinio inicijuotos patyčios	2		

Išsamiai analizuojama maža ir didelė vaikų grupė dalyvaujanti patyčiose. Mokyklos bendruomenės narių išsamiau atskleista didelė vaikų grupė patyčiose, gali būti sąlygota patyčių dalyvių imties, remiantis asmenine patirtimi. OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenys ir interviu metu atskleista informacija patvirtina patyčių, kaip grupinio fenomeno pasireiškimą. OPPP Vadovas silpniausia kategorija išskiria vieno mokinio inicijuotas patyčias. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai neišskiria patyčių dalyvio, kaip vienintelio dalyvaujančio patyčiose.

3.3.2. Patyčių dalyvių charakteristika

OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenimis patyčių dalyvių vaidmenys sutampa su tirtų mokyklos bendruomenės narių atskleistais patyčių vaidmenimis (žr. 27 lentelė).

27 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių dalyvių vaidmenis

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Liudininkų pozicija	10	Liudininkų pozicija	21

27 lentelės tęsinys 113 puslapyje

27 lentelės tęsinys

1	2	3	4
Patyčių aukų pozicija	6	Patyčių aukų pozicija	15
Skriaudėjų pozicija	4	Skriaudėjų pozicija	14

Kaip svarbiausios sričių kategorijos atskleidžiamos liudininkų, aukų ir skriaudėjų pozicijos. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai tikslingai įvardija patyčių dalyvius. Tikslus patyčių dalyvių skyrimas padidina galimybę tinkamai pasirinkti prevencijos veiksmus.

Patyčių dalyvių vaidmenims būdingos jų elgesį, bruožus atskleidžiančios charakteristikos. OPPP vadove pateiktos nuolankių, provokuojančių aukų ir skriaudėjų charakteristikos glaudžiai sutampa su tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių skiriamomis charakteristikomis patyčių dalyviams (žr. 28 lentelė).

28 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal skriaudėjų, patyčių liudininkų ir skriaudžiamųjų vaidmenis

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Nuolankių aukų bendravimo ypatumai	6	Provokuojančių aukų fizinė jėga	17
Skriaudėjų populiarumas tarp bendraamžių	5	Nuolankių aukų bendravimo ypatumai	16
Provokuojančių aukų bendravimo sunkumai	4	Skriaudėjų bendravimo ypatumai	7
Skriaudėjų bendravimo ypatumai	3	Skriaudėjų mokymasis	7
Provokuojančios aukos mokymosi sunkumai	3	Besityčiojančiųjų fizinė jėga	7
Skriaudėjo mokymasis	3	Nuolankių aukų fizinė branda	5
		Nuolankių aukų fizinė jėga	5

Kaip svarbiausias bruožas įvardijamas patyčių aukų bendravimo sunkumas. Tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai svarbiausia išskiria provokuojančių aukų fizinę jėgą, kuri, galima teigti, yra OPPP Vadove išskirtos kategorijos „Provokuojančių aukų bendravimo sunkumai“ pasekmė ir/ar priežastis.

Mokyklos bendruomenės nariai analizuojant patyčių dalyvių charakteristikas neišsamiai aptaria patyčių aukų pozicijas, jų ypatumus. Sutampančios kategorijos: skriaudėjų mokymasis, bendravimo sunkumai. Mokyklos bendruomenės nariai neatskleidė skriaudėjų populiarumo tarp bendraamžių svarbos. Interviu metu gauti duomenys rodo patyčių dalyvių fizinės brandos, fizinės jėgos pasireiškimą.

Galima teigti, kad Vadovo ir mokyklos bendruomenės narių išskirta vienoda duomenų turinio sritis, kai kurios kategorijos, leidžia patvirtinti įgytos patirties OPPP veikloje svarbą.

OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu, charakterizuojant patyčių dalyvių veiksmus išskiriami veiksmų ypatumai atitinka tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių pateiktus patyčių dalyvių veiksmų ypatumus (žr. 29 lentelė).

29 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių aukų ir skriaudėjų veiksmų ypatumus

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Skriaudėjo veiksmų priežastys	6	Skriaudėjų veiksmų pobūdis	5
Nuolankių aukų veiksmų pobūdis	4	Provokuojančių aukų veiksmų priežastys	4
Provokuojančių aukų veiksmų pobūdis	4		

Mokyklos bendruomenės nariai analizuojant veiksmų ypatumus neišskiria nuolankių aukų veiksmų pobūdžio.

Patyčių dalyvių veiksmai gali būti sąlygoti skriaudėjų ir patyčių aukų jėgos disbalansu. Tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių skriaudėjų ir skriaudžiamųjų jėgų disbalansas atitiko OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu išskirtą jėgų disbalansą (žr. 30 lentelė).

30 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal skriaudėjų, patyčių aukų jėgos disbalansą

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Skriaudėjo veiksmų forma	13	Skriaudėjo veiksmų forma	32
Nuolankios patyčių aukos jėgos disbalansas	6	Patyčių aukos jėgos disbalansas	7
Skriaudėjo jėgos persvara	3	Skriaudėjo stiprumas	5
Provokuojančių patyčių aukų jėgos disbalansas	3	Patyčių aukos gynybos formos	4
Patyčių aukos gynybos formos	2		

Mokyklos bendruomenės nariai neišskiria patyčių aukų pozicijų jėgų disbalanse. Itin tikslus Mokyklos bendruomenės narių pateiktų kategorijų su OPPP Vadovo kategorijomis atitikimas pagrindžia OPPP žinių efektyvumą bendruomenės patirties kontekste.

Kaip svarbus patyčių dalyvius charakterizuojantis veiksnys išskirta patyčių dalyvių emocijų charakteristikos sritis. OPPP Vadove išskirtos emocijų charakteristikos dalinai atitinka mokyklos bendruomenės narių išskirtas charakteristikas (žr. 31 lentelė).

31 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių liudininkų, aukų ir skriaudėjų emocijų charakteristikas

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Nuolankių aukų nepilnavertiškumo jausmas	10	Liudininkų baimės jausmas	10
Nuolankių aukų nerimo jausmas	6	Liudininkų bejėgiškumo jausmas	6
Liudininkų kaltės jausmas	5	Patyčių aukos žema savivertė ir nepilnavertiškumo jausmas	5
Provokuojančių aukų nepilnavertiškumo jausmas	4	Patyčių aukos baimė kreiptis pagalbos	5
Skriaudėjų nerimo jausmas	4	Liudininkų kaltės jausmas	5
Skriaudėjų pasitikėjimas savimi	3	Skriaudėjo pasitikėjimas savimi	4
Provokuojančių aukų nerimo jausmas	3		

Tyrimo dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai emocijų charakteristikoje nepateikia patyčių aukų pozicijų analizės ir kaip vieną svarbių patyčių dalyvių charakteristikos sritį atskleidžia stebėtojų baimės jausmo kategoriją.

Išsamus mokyklos bendruomenės narių patyčių liudininkų, skriaudėjų ir aukų emocijų charakterizavimas rodo gebėjimą identifikuoti patyčių dalyvių svarbiausias emocijas (žr. 32 lentelė).

32 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal provokuojančių aukų ir skriaudėjų charakteristikas

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Provokuojančios aukos elgesio ypatumai	10	Provokuojančių aukų charakterio ypatumai	11
Skriaudėjo elgesio ypatumai	9	Skriaudėjo charakterio savybė	11
Skriaudėjo charakterio savybė	5	Skriaudėjo elgesio ypatumai	10
Provokuojančios aukos charakterio savybė	3		

Patyčių dalyvių charakteristikos sritis atskleista OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu išsamiais kategorijomis. Mokyklos bendruomenės nariai tiksliai atspindi skriaudėjų ir provokuojančių aukų charakterio ypatumus pagrindžiančias kategorijas OPPP Vadove. OPPP Vadove kategorijų turiniai išsamiau atskleisti nei mokyklos bendruomenės narių.

Tiksliai atskleistas mokyklos bendruomenės narių kategorijų atitikimas rodo tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių gebėjimą iliustruoti skriaudėjų ir provokuojančių aukų charakterio ypatumus.

3.3.3. Patyčių pasekmės

Patyčių pasekmės OPPP Vadove apima itin didelį spektrą nukentėjusiųjų. Nukentėjusiųjų patyčiose atskleidimas svarbus veiksnys patyčių prevencijoje. Mokyklos bendruomenės narių nukentėjusiųjų patyčiose apibūdinančios kategorijos dalinai sutampa su OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu išskirtomis nukentėjusiųjų patyčiose apibūdinimo srities kategorijomis (žr. 33 lentelė).

33 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal nukentėjusiųjų patyčiose apibūdinimą

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Patyčių dalyviai	9	Patyčių dalyviai	32
Platesnė bendruomenė	5	Mokyklos bendruomenės nariai	7
Mokyklos mokytojai ir visi mokiniai	4	Mokyklos mokiniai	3

Mokyklos bendruomenės nariai siaurai atskleidžia ir visai nepagrindžia kai kurių platesnės bendruomenės atstovų nukentėjimą patyčiose. Didelis nukentėjusiųjų patyčiose atskleidimas rodo neigiamų patyčių pasekmių įvairovę.

Atskleistos Mokyklos bendruomenės narių patyčių pasekmės skriaudžiamajam atitinka OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu įvardintas patyčių pasekmes aukai (žr. 34 lentelė).

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių pasekmes aukai

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Emocijų sutrikimas	10	Bendravimo barjerai	13
Baimės jausmas	5	Emocijų sutrikimas	9
Psichosomatiniai sutrikimai	3	Baimė	7
Mokymosi sunkumai	3	Mokymosi sunkumai	7
		Psichosomatiniai sutrikimai	4

OPPP vadove išsamiausiai atskleistos patyčių pasekmių srities kategorijos yra „Emocijų sutrikimai“, „Psichosomatiniai sutrikimai“. Tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių išsamiausiai atskleistos srities „Bendravimo barjerai“, „Emocijų sutrikimai“ kategorijos. Galima teigti, kad pasekmių aukai kategorijos vienodos. Patyčių turinio sričių pasiskirstymas pagal platumą gali būti sąlygotas mokyklos bendruomenės narių patirties raiškos.

Tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai atskleidžia bendravimo sunkumus kaip vieną patyčių pasekmę skriaudžiamajam, nepaminėtą OPPP Vadove. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai išsamiai atskleisdami patyčių pasekmes aukai rodo patirties raišką.

Patyčios sukelia neigiamas pasekmes skriaudėjui. OPPP vadove atskleistos ir mokyklos bendruomenės narių pagrįstos tik neigiamos patyčių pasekmės skriaudėjui. Tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių patyčių pasekmių skriaudėjui srities kategorijos atitinka OPPP Vadove išskirtas pasekmes skriaudėjui (žr. 35 lentelė).

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių pasekmes skriaudėjui

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Asociali veikla	6	Pakitusio elgesio pasekmė	8
Nusikalstama veikla	4	Elgesio pakitimai	3
Pasekmės suaugus	3	Nusikalstama veikla	4
		Nusikalstamos veiklos pasekmė	4

Mokyklos bendruomenė atskleidžia patyčių pasekmes skriaudėjui per kategorijas iliustruojančias elgesio pakitimą, pakitimų pasekmes, nusikalstamos veiklos vykdymą bei jo pasekmes. OPPP Vadove pasekmių kategorijos aiškiau išskirtos, tačiau turiniai itin panašūs su mokyklos išskirtomis srities kategorijomis.

Patyčių pasekmės liudininkams išsamiai atskleistos Vadove ir mokyklos bendruomenės narių tyrimo duomenyse (žr. 36 lentelė).

36 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių pasekmes liudininkams

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Kaltė	4	Baimė	9
Baimė	3	Grėsmė	8
Elgesio pakitimai	3	Bendravimo su suaugusiais sunkumai	3
		Bendravimo su klasės draugais sunkumai	3
		Agresyvių veiksmų išmokymas	3

OPPP Vadove išskirtos patyčių liudininkų pasekmės dalinai atitinka mokyklos bendruomenės narių tyrime atskleistas pasekmes. Tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai neišskiria liudininkų kaltės jausmo, kaip neigiamos patyčių pasekmės. Mokyklos bendruomenės nariai bendravimo su suaugusiais sunkumų atsiradimą bei agresyvių veiksmų išmokimą įvardija kaip liudininkams patyčių sukeltas pasekmes. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai įgytas žinias įtvirtina praktinių įgūdžių pagrindu.

Tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai mokytojus išskiria kaip vieną grupę asmenų, patiriančių patyčių žalą. Mokyklos bendruomenės narių išskirta sritis „Patyčių pasekmės mokyklos mokytojams“ atskleidžia mokytojų patiriamą stiprią žalą patyčiose. Galima teigti, kad srities išskirimas sąlygotas mokytojų patirties įvykus patyčioms.

Neigiamos patyčių pasekmės mokyklos bendruomenei ir mokyklos klimatui atskleidžiamos OPPP Vadovo turinio (content) analizės ir mokyklos bendruomenės interviu metu (žr. 37 lentelė). OPPP Vadove ir mokyklos bendruomenės narių duomenimis išsamiausiai atskleistos mokyklos bendruomenėje kylančios emocijos .

37 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių pasekmes mokyklos bendruomenei ir klimatui

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Mokyklos bendruomenės baimės ir nesaugumo jausmas	5	Emocijos	10

37 lentelės tęsinys 119 puslapyje

37 lentelės tęsinys

1	2	3	4
Mokyklos kontrolės rizika	4	Kaltės jausmas	4
Vertybių kaita	3	Nepasitikėjimas	4
		Mokyklos klimato kaita	4

Tyrimo dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai neįvardija mokyklos kontrolės pakitimo rizikos kaip patyčių pasekmės mokyklos bendruomenei ir mokyklos klimatui. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai nėra susidūrę su itin sudėtingomis patyčių reiškinių pasekmėmis, sąlygojančiomis žalos atlyginimą.

OPPP išskirtos sritys, analizuojančios patyčių pasekmes mokyklos bendruomenei ir mokyklos klimatui, kategorijos, atskleidžiančios vertybių kaitą, sutampa su mokyklos bendruomenės narių mokyklos klimato kaitos kategorijos turiniu. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės narių atskleistos patyčių pasekmės dalyviams ir bendruomenei atitinka ir iš dalies atitinka OPPP Vadove pateiktas pasekmes. Pateiktų patyčių neigiamų pasekmių atskleidimas yra mokyklos patirties dalyvaujant OPPP rezultatas.

3.3.4. Patyčių prevencijos veiklos formų taikymas

Preveninės veiklos formų parinkimas itin svarbus mažinant patyčių mastą. Vadovo turinio (content) analizės metu atskleistos patyčių prevencijos raiškos, mažinant patyčias, kategorijos atitinka mokyklos bendruomenės narių išskirtas prevencinių veiksmų kategorijas (žr. 38 lentelė).

38 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal veiksmus, mažinančius patyčių mastą mokykloje

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Bendruomenės informacijos dalinimosi reikšmė	13	Mokyklos bendruomenės narių atsakomybės už patyčias prisiėmimas	15
Atsakomybės prisiėmimas stabdant patyčias	6	Pokalbis su mokyklos bendruomene	14
Teigiamo pavyzdžio demonstravimas	5	Bendruomenės narių informacijos dalinimosi reikšmė	13
Suaugusiųjų pozityvus susidomėjimas mokiniais	5	Mokyklos bendruomenės tarpusavio santykių gerinimas	8
Priežiūros mokykloje sistemos tobulinimas	5	Vaikų pasitikėjimo ir saugumo didinimas	7
Keitimasis informacija su kitais mokyklos bendruomenės nariais	4	Dalinimasis turima informacija su bendruomene	7
		Bendravimo su vaikais gerinimas	3
		Išorinė pagalba	3

Mokyklos bendruomenės narių išskirti svarbiausi patyčias mažinantys veiksmai, kaip mokyklos bendruomenės atsakomybės prisiėmimas už patyčias, pokalbis su mokyklos bendruomene, informacijos dalinimosi reikšmė ir bendruomenės tarpusavio santykių gerinimas. Išskirti svarbiausi patyčias mažinantys veiksmai atitinka OPPP Vadove pateiktus patyčias mažinančius veiksmus.

Pozityvaus susidomėjimo vaikais atskleidimas OPPP Vadove atitinka mokyklos bendruomenės narių vaikų pasitikėjimo, saugumo didinimo bendravimo su vaikais gerinimo kategorijų turinius. Mokyklos bendruomenės nariai išskiria išorinės pagalbos, kaip patyčių prevencijos veiksnių, galimybę, kuri nėra išsamiai akcentuojama OPPP Vadove. Mokyklos bendruomenės nariai kaip vieną prevencijos priemonių įvardina konsultacijos su mokyklos specialistais, galimybę. Tai pagrindžia mokyklos bendruomenės narių grupinės prevencinės veiklos svarbą.

Mokyklos prevencijos veiklos formų taikymas atitinka OPPP prevencijos programos raiškos priemones, mažinant patyčių mastą. Galima teigti, kad tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai įgijo teorinės bei praktinės patirties atliekant prevencijos veiksmus.

Prevencijos veiksnių atlikimas, siekiant sumažinti patyčias, įgyvendinamas įvairiomis formomis ir metodais. Grupinio darbo ir mokymų metodų taikymas prevencijoje pagrindžiamas OPPP vadove ir tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių (žr. 39 lentelė).

39 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal grupinio darbo ir mokymo metodus

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Grupinės prevencinės veiklos vykdymo formos	6	Grupinio darbo mokyklos personalo nariams rūšys	13
Grupinio darbo formos	6	Grupinio darbo mokyklos bendruomenės nariams metodai	5

OPPP Vadovo ir interviu metu išskirtų kategorijų turiniai, patvirtinantys grupinio darbo svarbą, itin panašūs. Mokyklos bendruomenės narių įprasmtos veiklos vykstančios grupių susirinkimuose, prevencinėse komandose iliustruoja OPPP Vadove pateiktas grupinės prevencinės veiklos vykdymo formas. Galima teigti, kad grupinio darbo formos yra svarbios prevencijos veiksnių įgyvendinimui. Interviu metu gauti duomenys atskleidžia grupinio darbo mokyklos bendruomenės nariams metodų įvairovę. Grupinio darbo svarbą atskleidžiantys mokyklos bendruomenės nariai, pagrindžia OPPP efektyvumą.

Preveninės veiklos formos patyčių dalyviams svarbą atkleidžia OPPP Vadovo turinio (content) analizė ir mokyklos bendruomenės narių interviu metu gauti duomenys (žr. 40 lentelė).

40 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal preventinės veiklos formas patyčių dalyviams

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Skriaudėjo drausminimo priemonės	13	Pokalbių taikymas su patyčių dalyviais	30
Pokalbio su patyčių dalyviais reikšmė	8	Sankcijos skriaudėjams	12
Bendradarbiavimo su tėvais ir informavimo metodų taikymas	5	Bendravimo su tėvais ir informavimo metodų taikymas	8
Mokinių tėvų susirinkimų tikslas	5	Užimtumo mokiniams inicijavimas	7
Taisyklių prieš patyčias mokykloje įvedimas	5	Anketinės apklausos taikymas	4
Užimtumo mokiniams inicijavimas	4	Individualaus darbo su patyčių dalyviais būdų parinkimas	4
Bendravimo su patyčių dalyviais būdai	3		

Mokyklos bendruomenės nariai išskiria pokalbio su visais patyčių dalyviais svarbą. Vadove atskleista pokalbio su patyčių dalyviais reikšmė. Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai nenurodydami pokalbio su patyčių dalyviais reikšmės, taip pat atskleidžia veiklos formos būtinumą.

Mokyklos bendruomenės nariai preventinės veiklos formos patyčių dalyviams srityje išskiria skriaudėjui taikomas sankcijas, atitinkančias OPPP atskleistas skriaudėjo drausminimo priemones. Vadovo turinio (content) analizės metu išreikštos skriaudėjo drausminimo priemonės pasižymi didesne įvairove nei mokyklos bendruomenės narių sankcijos.

Bendravimas su patyčių dalyvių tėvais/globėjais svarbi preventinės veiklos forma. OPPP Vadove atskleistas svarbiausias bendravimo su patyčių dalyvių tėvais/globėjais metodas taip pat pagrindžiamas mokyklos bendruomenės narių. Pokalbio metu su patyčių dalyvių tėvais ar globėjais siekiama pasiūlyti prisiimti kartu atsakomybę.

OPPP Vadove išskirta užimtumo mokiniams inicijavimo svarba ir individualus darbas su patyčių dalyviais pagrindžiamas tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių. OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu pateikta mokinių tėvų susirinkimų svarba ir taisyklių prieš patyčias įvedimas. Mokyklos bendruomenės nariai atskleidžia anketinės apklausos taikymo svarbą. OPPP anketinės apklausos vykdymą įvardija, kaip priemonę siekiant pagerinti prevenciją, sumažinti patyčių mastus.

Galima teigti, kad mokyklos bendruomenės narių interviu metu gauti duomenys iš dalies atitinka OPPP Vadovo turinio (content) analizės duomenis.

Viena prevencijos veikla, padedanti mažinti patyčių mastą, yra individualus pokalbis. OPPP Vadove išskirta individualaus pokalbio su patyčių auka, skriaudėju ir tėvais/globėjais siekių sritis neatsispirindi mokyklos bendruomenės narių interviu rezultatuose.

Prevencijos veikla siekiama sumažinti patyčių mastą, sąlygoti naujų neatsiradimą ir esamų patyčių nutraukimą. Patyčių veiksmų ir cikliškumo prevencijos nutraukimo būdai išsamiai atskleidžiami OPPP Vadove ir mokyklos bendruomenės narių tyrimo duomenyse (žr. 41 lentelė).

41 lentelė

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal patyčių veiksmų cikliškumo nutraukimo būdus

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Etapiškumas nutraukiant patyčias	18	Etapiškumo paisymas nutraukiant patyčias	36
Patyčių nutraukiančių veiksmų taikymas	10	Patyčių nutraukiančių veiksmų taikymas	15

OPPP vadovo turinio (content) analizės ir tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių duomenimis išskirtos patyčių veiksmų ir cikliškumo prevencijos nutraukimo būdų srities išsamiausios kategorijos sutampa. Išskirta OPPP Vadove etapiškumo paisymo, nutraukiant patyčias, svarba pagrindžiama mokyklos bendruomenės narių.

Etapiškumo nutraukiant patyčias turinys OPPP atskleidžiamas išsamiau. Mokyklos bendruomenės narių patyčias nutraukiančių veiksmų taikymo sritis atitinka OPPP Vadovo turinio (content) analizės metu atskleistą nutraukiančių veiksmų taikymą. Mokyklos bendruomenės nariai neatskleidžia įtariamų patyčių nutraukimo veiksmus.

Galima teigti, kad tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai atskleidžia įgytas žinias bei patirtį kaip reikšmingą patyčių veiksmų prevencijai.

Patyčių nutraukimas gali būti pirminės pagalbos patyčių dalyviams priemonė. Pagalbos visiems patyčių dalyviams svarbą atskleidžia OPPP Vadovo turinio (content) analizės ir tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių interviu gauti duomenys. Vadove skiriamos trys patyčių dalyvių, reikalingų pagalbos, vaidmenys. Tyrime dalyvavę mokyklos bendruomenės nariai patvirtina OPPP Vadove pateiktus patyčių dalyvių vaidmenis, kuriems reikalinga pagalba (žr. 42 lentelė). Galima teigti, kad pagalbos patyčių dalyviams atskleidimas rodo mokyklos bendruomenės narių įgytos patirties raišką.

Mokyklos bendruomenės narių patirties analizė pagal pagalbą patyčių dalyviams

OPPP Vadovo turinio kategorijos	Teiginių skaičius	Mokyklos bendruomenės narių interviu metu išskirtos kategorijos	Teiginių skaičius
1	2	3	4
Pagalba patyčių aukai	12	Pagalba patyčių aukai	22
Pagalba liudininkams	12	Pagalba skriaudėjui	12
Pagalba skriaudėjui	8	Pagalba liudininkams	11

OPPP Vadove pagalbos patyčių dalyviams srities kategorijos tyrinys atitinka tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių kategorijos „Pagalba aukai“ turinį. Mokyklos bendruomenės narių išskirtas pagalbos skriaudėjams ir liudininkams turinys pristatytas OPPP Vadove, kurio turinys išsamesnis. Mokyklos bendruomenės nariai įvardija psichologo pagalbos visiems patyčių dalyviams svarbą.

Galima teigti, kad tyrime dalyvavusių mokyklos bendruomenės narių pagalbos patyčių dalyviams formos ir turinys sąlygotas įgytų žinių ir patirties OPPP metu.

IŠVADOS

Vaikų patyčių reiškinių esmės ir prevencijos programos teoriniai pagrindai.

– Lietuvos švietimo sistemoje patyčių svarba vis labiau pagrindžiama, analizuojant patyčių reiškinių sampratą, paplitimą, prevencinių veiklų galimybes, esamus prevencijos pasiekimus. Patyčių, kaip tyčinės vaiko kompetencijos ir savęs vertinimo destrukcijos problema, mokyklose eskaluojama nepagrindžiant sąvokų vartojimo tikslingumo. Patyčių sąvokai netikslingai priskiriami sinonimai sąlygoja socialinio kultūrinio reiškinių klaidingą atskleidimą.

– Lietuvoje atliekami tyrimai, atskleidžiantys patyčių reiškinį, nepakankamai išsamiai pateikia patyčių sampratos analizę, priežasčių veiksnius ir paplitimą, sąlygotą lyties vaidmens raiškos. Pateikiami patyčias atskleidžiantys tyrimų rezultatai neišreiškiami kokybine, empirine prevencinių veiksmų forma. Nepakankamai išsamiai analizuojamos patyčių, kaip tarpšakinės (kultūrologinės, sociologinės, psichologinės, edukologinės) problemos prevencijos raiškos galimybės, sąlygoja nepakankamas patyčių raiškos silpnėjimo tendencijas.

„Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumo veiksniai.

– OPPP pagrindžia patyčių formų, veiksmų atlikimo cikliškumo, dalyvių vaidmenis charakterizuojančių veiksmų, pasekmių pasireiškimo mikro, mezo, makro aplinkose ir prevencijos priemonių praktinę raišką. „Olweus“ patyčių prevencijos programa išsamiai pateikia prevencijos priemones, pagrindžiant jas mokyklos, klasės, individualiu, bendruomenės lygmens komponentais. Programa įtraukia visą mokyklos bendruomenę, atskleidžiant grupinės veiklos rezultatyvumą.

– „Olweus“ patyčių prevencijos programa apeliuoja į bendruomenės narių aktyvų prevencijos diegimą, perimant naujas patirtis patyčiose, orientuojantis į vaikų kultūrą bei atskleidžiant jų patyrimą. Programa skatina analizuoti vaikų kultūrą, suprantant jų vaidmenis patyčiose, užimamas pozicijas, charakteristikas ir padedant atrasti tinkamus, kiekvienam vaikui individualius pagalbos būdus.

„Olweus“ patyčių prevencijos programos mokykloje efektyvumas bendruomenės narių patirties pagrindu.

– Mokyklos bendruomenės nariai, dalyvaudami OPPP, sužinojo apie socialinio kultūrinio reiškinių formų įvairovę, cikliškumo raiškos ir patyčių atpažinimo galimybes. Patyčių formų, cikliškumo raiškos ir atpažinimo galimybių atitikimas su „Olweus“ patyčių prevencijos programos Vadovo turiniu, įprasmina programos efektyvumo pagrindimą per mokyklos bendruomenės narių patirtį.

– Pakito bendruomenės narių požiūris į patyčias, kaip socialinę kultūrinę patirtį, suprantant vaikų išgyvenimus, vaidmenis. Kuriama prevenciją, orientuojantis į vaikų patyrimą,

identifikuojant patyčių dalyvius, kaip skirtingas pozicijas užimančius asmenis. Patyčių dalyvių, pozicijų identifikavimas patvirtina OPPP Vadove atskleistus patyčių dalyvius bei jų pozicijas. Mokyklos bendruomenės nariai nepakankamai suvokia įvairias aukų pozicijas. Geriausiai bendruomenė pažįsta liudininkų vaidmens pozicijas, atskleidžiant jų svarbą patyčiose. „Olweus“ patyčių prevencijos programos socialinio kultūrinio reiškinių vaidmenų, charakteristikų ir veiksmų ypatumų atskleidimas pagrindžiamas mokyklos bendruomenės narių.

– Patyčių padarinių, kaip itin neigiamų veiksmų patyčių dalyviams, mokyklos bendruomenei, tėvams pristatymas „Olweus“ patyčių prevencijos programoje sutampa su mokyklos bendruomenės pateiktomis patyčių neigiamomis pasekmėmis. OPPP išsamiau atskleistos patyčių pasekmės platesniajai visuomenei pagrindžia mokyklos bendruomenės pasekmes patiriančių dalyvių siauresnę pristatymą. Pateiktų patyčių neigiamų pasekmių tikslus ir dalinis atskleidimas yra mokyklos patirties dalyvaujant OPPP rezultatas.

– Mokyklos bendruomenės nariai keičia ankstesnę prevencinę kultūrą, orientuotą į suaugusiojo autoritarinį vaidmenį (drausminimą, kontrolę) eliminuojant diskusiją su vaikais, į prevenciją grįsta demokratiškais principais. Nariai tiksliai apibrėžia veiklas ir strategijas, kuriant kolektyvinę visos mokyklos personalo kompetenciją patyčių prevencijai. Prevencinių priemonių, būdų ir pagalbos nukentėjusiems patyčiose teikimas, atitinkantis OPPP, sudaro sąlygas patyčių masto mažėjimui. Mokyklos bendruomenės nariai atskleidžia įgytas žinias bei patirtį, kaip reikšmingą patyčių veiksmų prevencijai. Bendruomenė, dalyvavusi OPPP, perėmė žinojimo kultūrą. Įgytos žinios leidžia pažvelgti į prevenciją per vaikų pozicijas į vaidmenis.

– Mokyklos bendruomenės narių dalinį OPPP prevencinių veiksmų patyčiose pagrindimą lemia ankstesnių teorinių žinių ir praktinės patirties raiška. OPPP programos efektyvumas atskleidžiamas mokyklos bendruomenės narių programos pagrindinių principų, prevencinių veiksmų taikymu papildant savomis žiniomis.

REKOMENDACIJOS

Švietimo ir mokslo ministerijai

- Svarbu sudaryti vaikų patyčių prevencijos grupę, kurti, patyčių prevencijos programas, koreguoti esamas patyčių prevencijos strategijas, remiantis demokratiniais principais, orientuojantis į vaikų patyrimą. Prevencija orientuota į vaikų kultūrą gali būti veiksmingiausia.
- Siekiant demokratinų principų mokyklose plėtojimo svarbu rengti pedagogus ir kitus specialistus gebančius kurti į vaikus orientuotą kultūrą.

Mokykloms, vykdančioms įvairias prevencijos programas, planuojančioms vykdyti „Olweus“ patyčių prevencijos programą, įgyvendinančioms ją

- „Olweus“ patyčių prevencijos programa gali būti įgyvendinama mokyklose pagrindžiant teorines žinias ir praktines prevencijos priemones. Tikslus OPPP teorinių žinių taikymas ir prevencijos priemonių įgyvendinimas sudarys sąlygas išvengti ankstesnės mokyklos bendruomenės patirties įtakos patyčių veiksmų prevencijoje.
- Patyčių prevencijos programos efektyvumas padidėja perimant ne tik žinias, tačiau ir vertybines nuostatas, filosofiją. Svarbu įgyvendinant programą ir siekiant efektyvumo remtis OPPP vertybinėmis nuostatomis, orientuotomis į vaiką.
- Svarbu išsamiai atskleisti patyčių dalyvių pozicijas, išanalizuojant teoriniame lygmenyje ir mokantis pažinti praktinėje veikloje. Išsamus ir struktūruotas patyčių pozicijų pažinimas svarbus prevencinės veiklos efektyvumo veiksnys.
- Skiriamos sankcijos vaikui, kuris tyčiojasi, turėtų būti įvairesnės, dalinai atribotos nuo mokykloje veikiančių nuobaudų mokiniui reglamento. Įvairesnių neagresyvių sankcijų skriaudėjui, tokių kaip privilegijų praradimas, pertraukėlės, izoliavimas nuo kitų mokinių, sukūrimas yra patyčių prevencijos priemonių efektyvumą grindžianti dalis.
- Svarbu skatinti mokyklos bendruomenės narių bendradarbiavimą, dalyvaujant grupinėje prevencinėje veikloje, kuriant prevencijos priemones, dalinantis gerąja patirtimi periodiškuose susirinkimuose, siekiant didesnių prevencijos įgyvendinimo galimybių.
- Patyčių prevencijos galimybių analizėje svarbu atsižvelgti į visuomenės narius. Patyčių pasekmės paliečia patyčių dalyvius visą mokyklos bendruomenę ir visuomenės narius. Tikslinga kuriant pagalbos priemones nukentėjusiems nuo patyčių, įtraukti pagalbos visuomenei teikimo galimybes, pristatant patyčių reiškinių, tolesnius veiksmus, galimas pasekmes.

DISKUSIJA

Pateikti įvairių Lietuvos tyrėjų mokslinių tyrimų duomenys apie patyčias, jas sąlygojančius veiksnius, identifikavimo ir prevencijos svarbą neįprasminami praktinėje veikloje. Lietuvos tyrėjai nesukuria prevencijos programų, skirtų mažinti patyčių mastą mokyklose. Šalyje įgyvendinamų prevencijos programų, tokių kaip „Zipio draugai“, „Antras žingsnis“, Lions Quest programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“ ar „Big Brothers Big Sisters“, tikslai nėra skirti išskirtinai mažinti patyčių mastą. Esamos prevencijos programos yra užsienio šalių. Tokia situacija leidžia teigti, kad Lietuvoje trūksta prevencijos patirties, orientuotos į vaikų kultūrą. Užsienio prevencijos programų patirties ir Lietuvos tyrėjų atskleistų duomenų ypatumų analizė, sudarys galimybę kurti prevencijos programas ar koreguoti esamas.

Viena efektyviausia patyčių prevencijos programa „Olweus“, sukurta Norvegijos psichologijos profesoriaus D. Olweus, įgyvendinama Lietuvos mokyklose dvejus metus. 2008 – 2010 metai įvardijami, kaip bandomasis programos diegimo laikotarpis. Programos įgyvendinimo mokyklose efektyvumas gali būti atskleistas per mokyklos bendruomenės narių patirtį, tiriant žinias ir reprezentacijas žinių taikymui, metodų ir priemonių parinkimui. Mokyklos bendruomenės nariai perima prevencinių žinių ir veiksmų technologijas, tačiau sunkumų gali kelti programos filosofijos pagrindimas. OPPP žinių perėmimas ir praktinis taikymas neturi būti atsiejamas nuo atskleidžiamos demokratiškos, į vaiką orientuotos, filosofijos. OPPP išsamiai pristato prevencijos, orientuotos į vaiką, jo patirtį, filosofiją. Mokyklos bendruomenės nariai turi išsamiai susipažinti su ja bei įtvirtinti.

Demokratinės kultūros svarbą mokykloje pagrindžia G. Kvieskienė (2003), teigdama, kad ugdymo proceso centre turi būti vaikas ir jo patirtis. Vaikas tampa lygiavertis partneris, bendramintis. Dėl šios priežasties galėtų būti naudinga atskleisti kaip perimta programos filosofija, o ne tik tikslų techninių veiksmų atlikimas, lemia programos efektyvumą. Kiek svarbus yra vaikų vaidmuo. G. Kvieskienės teigimu „Tai, ko vaikai išmoksta vienas iš kito žaisdami ir dirbdami kartu, yra svarbiausia, ko galima kada nors išmokti“ (Kvieskienė, 2003, p. 120).

Mokyklos bendruomenės nariai, tapę prevencinės kultūros perteikėjais, sudaro galimybę anksti keisti netinkamą mokinio elgesį. Ankstyvoji prevencija yra svarbiausia patyčių prevencijos dalis. G. Kvieskienė (2003) ankstyvąją prevenciją įvardija kaip gerovės metodą/ pozityviąją socializaciją. Gauti tyrimų duomenys patvirtina gerovės metodo ar pozityviosios sociologijos svarbą. Vaikai, kurie tyčiojasi, įvardijami, kaip reikalaujantys pagalbos, taikant nerepresinį reagavimą. Gauti tyrimų duomenys kaip vieną svarbią prevencijos dalį atskleidžia neagresyvių sankcijų naudojimo svarbą mažinant patyčių mastą.

Vaikų dalyvavimas programoje perkeliant savo individualią patirtį yra dar viena reikšminga prevencijos dalis. Tai patvirtina J. Dewey teigdamas, kad mokiniams yra labai sunku ar net neįmanoma išmokyti dalyvauti socialiniame gyvenime to nedarant (Kvieskienė, 2003), lygiai kaip ir neįmanoma mokyklos bendruomenės nariams suprasti vaikų patyčių nepažinus individualaus kiekvieno patyrimo. F. Parker įsitikinimu didžiausi bet kurios mokyklos ugdymo išteklių yra patys vaikai (Kvieskienė). Vaikų patyrimo svarbą patvirtina tyrimo metu gauti duomenys, pagrindžiantys prevenciją orientuotą į vaiką.

Gauti tyrimo rezultatai patvirtina mokyklą esant vienai iš svarbiausių socialinių institucijų vaiko gyvenime. Vis dėl to J. Dewey (Kvieskienė, 2003) pripažįstamas vienintelis būdas paruošti vaiką socialiniam gyvenimui įtraukiant jį į socialinį gyvenimą yra rizikingas. Tyrimo metu buvo atskleisti patyčių vaidmenys, jų pozicijos bei charakteristikos, kurių pagrindu galima išskirti skirtingą vaikų įtraukimo į socialinį gyvenimą svarbą ir būdus. Patyčių auka neturėtų būti besąlygiškai įtraukta į socialinį gyvenimą, jo prieš tai neįtakojant prevencinėmis priemonėmis. Galima teigti, kad kuriant demokratišką kultūrą svarbu tinkamai parengti aplinką, nekeliančią grėsmės vaikui ir tuomet skatinti jį sąveikauti su socialine aplinka.

Sunkumų gali kelti demokratijos kultūrai priskiriama vaikų lyderiavimo svarba. J. Dewey, Kvieskienės (2003) teigimu, ypač pabrėžė, kad ugdymas demokratijos sąlygomis turi leisti vaikui imtis lyderiavimo. Atliktas tyrimas besąlyginį lyderiavimą įvertina, kaip neigiamą veiksnį, galintį įtakoti patyčias. Siekis lyderiauti gali būti aukštos savivertės rezultatas. Itin aukšta savivertė D. Olweus ilgalaikių tyrimų duomenimis yra viena patyčių priežasčių. Tyrimų duomenys leidžia teigti, kad demokratinėmis nuostatomis grindžiama prevencija, orientuota į vaiką, skatina jį lyderiauti, apibrėžiant taisykles ir normas.

Atlikto kokybinio tyrimo rezultatai patvirtina demokratiniais principais grįstos prevencijos, orientuotos į vaiką, svarbą ir pagrindžia „Olweus“ patyčių prevencijos programos efektyvumą per mokyklos bendruomenės narių patirties analizės kontekstą, pateikiant rekomendacijas ir numatant tolimesnio tyrimo galimybes.

Tyrimas atliktas įtraukus tik suaugusiųjų mokyklos bendruomenės narius. Būtina plėsti tyrimą įjungus vaikų patirtį bei atliekant patyčių prevencijos patirties lyginamąjį tyrimą skirtingose mokyklose, kuriose taikoma ir netaikoma OPPP.

LITERATŪRA

1. Andreou E. (2001). Bully/Victim Problems and their Association with Coping Behaviour in Con ictual Peer Interactions Among School-age Children. *Educational Psychology* [interaktyvus]. 21 (1), p. 59-66 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per EBSCO Publishing.
2. Andreou E., Didaskalou E., Vlachou A. (2007). Evaluating the Effectiveness of a Curriculum-based Anti-bullying Intervention Program in Greek Primary Schools. *Educational Psychology* [interaktyvus]. 27 (5), p. 693–711 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per EBSCO Publishing.
3. Astrauskienė A., Bankauskienė I., Janulytė V. ir kt. (2007). *Kaip įvertinti prevencijos efektyvumą: psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių įvertinimo metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
4. Auškelis R. (2006). *Mokinių savižudybės ir jų prevencija* : metodinė priemonė mokyklų administracijai, mokytojams ir kitiems mokyklų darbuotojams. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
5. Bitinas B. (2006). *Edukologinis tyrimas : sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
6. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
7. Bradshaw C. P., Sawyer A. L., O'Brennan L. M. (2007). Bullying and Peer Victimization at School: Perceptual Differences Between Students and School Staff. *School Psychology Review* [interaktyvus]. 36 (3), p. 361-382 [Žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per EBSCO Publishing.
8. Buber M. (2001). *Dialogas*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
9. Bulotas R. (2003). Žmogaus ir vaiko teisių mokymo(-si) pedagoginiai pagrindai vidurinėje mokykloje. Jonava: Linotipas.
10. Coughlin P. A., Hansen K. A. Heller P., kaufmann R. K., Stolberg R. J., Walsch K. B. (1997). *Į vaiką orientuotų grupių kūrimas: knyga auklėtojais*. Vilnius: Lietus.
11. Damijonaitis M. (Sud.) (2009). Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai. *Švietimo problemos analizė* [interaktyvus]. Gruodis 11(39), p.1-8 [Žiūrėta 2010-02-23]. Prieiga per internetą:
<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/sv_prob11_Patycios_mokykloje.pdf>
12. Davenport, N., Schwartz, R. D., Elliot, G. P. (1999). Mobbing: Emotional abuse in the American workplace. *Civil Society Publishing* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-12-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.mobbing-usa.com/>>

13. Dirgėlienė I., Kiaunytė A. (2005). Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste. *Acta Pedagogica Vilnensia* [interaktyvus]. 15, p.240-254 [Žiūrėta 2010-03-03]. Prieiga per internetą: < http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/15/240-254.pdf >
14. Dilmac B. (2009). Psychological Needs as a Predictor of Cyber bullying: a Preliminary Report on College Students. *Educational Sciences: Theory & Practice* [interaktyvus]. 9 (3), p.1307-1325 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per EBSCO Publishing.
15. Edmondson L., Hoover J. (2008). Process Evaluation of a Bullying Prevention Program: a Public School-County Health Partnership. *Reclaiming children and youth* [interaktyvus]. 16 (4), p. 25-33 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per EBSCO Publishing.
16. Ekblad S., Olweus D. (1986). Applicability of Olweus' Aggression Inventory in a Sample of Chinese Primary School Children. *Aggressive Behavior* [interaktyvus]. 12, p. 315-325 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing.
17. Fleming L. C, Jacobsen C. H. (2009). Bullying and Symptoms of Depression in Chilean Middle School Students. *Journal of School Health* [interaktyvus]. 79 (3), p.130-137 [Žiūrėta 2010-03-11]. Prieiga per EBSCO Publishing
18. Frisén A., Holmqvist K., Oscarsson D. (2008). 13-year-olds' perception of bullying: definitions, reasons for victimisation and experience of adults' response. *Educational Studies* [interaktyvus]. 34 (2) May, p. 105–117 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per EBSCO Publishing.
19. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
20. Gilligan J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.
21. Greene M. B. (2006). Bullying in Schools: a Plea for Measure of Human Rights. *Journal of Social Issues* [interaktyvus]. 62 (1), p. 63-79 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per EBSCO Publishing.
22. Hansen K. A., Kaufmann R. K., Saifer S. (1997). *Ugdymas ir demokratijos kultūra: ikimokyklinis amžius*. Vilnius: Lietus.
23. Hawker D. S. J., Boulton M. J. (2000). Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry* [interaktyvus]. 41 (4), p. 441-455 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per [Wiley InterScience](#).
24. Heinrichs R. R. (2003). A Whole-School Approach to Bullying: Special Considerations for Children with Exceptionalities. *Intervention in school and clinic* [interaktyvus]. 38 (4), p. 195-204 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing.

25. Holt M. K., Finkelhor D., Kantor G. K. (2007). Hidden Forms of Victimization in Elementary Students Involved in Bullying. *School Psychology Review* [interaktyvus]. 36 (3), p. 345-360 [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per EBSCO Publishing.
26. Hong, Jun S. (2009). Feasibility of the Olweus Bullying Prevention Program in Low-Income Schools. *Journal of School Violence* [interaktyvus]. 8 (1), p. 81-97 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing.
27. James D. J., Lawlor M., Flynn A. ir kt.(2006). One School's Experience of Engaging with a Comprehensive Anti-Bullying Programme in the Irish Context: Adolescent and Teacher Perspectives. *Pastoral Care in Education* [interaktyvus]. December 24(4), p. 39-48 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing.
28. Jean C. (1996). Bullying in Schools and What to Do About It: [The article presents information about the book "Bullying in Schools and What to Do About It," by Ken Rigby]. *Family Matters* [Interaktyvus]. Spring/Summer 45, p. 52 [Žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per EBSCO Publishing.
29. Justickis V. (2001). *Kriminologija*. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
30. Juvonen J., Gross E. F. (2008). Extending the School Grounds? – Bullying Experiences in Cyberspace. *Journal of School Health* [interaktyvus]. 78 (9), p. 469-505 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing.
31. Jonynienė V. Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 15, p. 129-142.
32. Jong-Un Kim (2006). The Effect of A Bullying Prevention Program on Responsibility and Victimization of Bullied Children in Korea. *International Journal of Reality Therapy* [interaktyvus]. 26 (1), p. 4-8 [Žiūrėta 2010-03-12]. Prieiga per EBSCO Publishing.
33. *JT Vaiko teisių deklaracija*. Paskelbta Generalinės Asamblėjos 1959 m lapkričio 20 d. 1/86 (XIV) rezoliucija. Preambulė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-10-31]. Prieiga per internetą: <<http://74.125.77.132/search?q=cache:5eptlsX4dowJ:hr.kid.lv/lt/>>
34. Juodaitytė A., Martišauskienė D. (2009). Ikimokyklinio ugdymo kokybės valdymo prasmių kontekstualizavimas Lietuvos Respublikos švietimo dokumentuose. *Mokytojų ugdymas*, 11 (2), p. 116-134.
35. Juodaitytė A., Rūdytė K. (2007). Vaikų savaiminio mokymo(si) namų aplinkoje reikšmingumo diskursas. *Pedagogika* [interaktyvus]. 85, p.135-145 [Žiūrėta 2010-03-03]. Prieiga per internetą: < <http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/85/jr134-145.pdf>>
36. Kardelis K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.

37. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
38. Karmaza E., Šimaitis A., Kvieskienė G. ir kt. (2003). *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektai*. Kaunas: Spindulys.
39. Keinys S. (red.) (2000). *Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
40. Kyriakides L., Kaloyirou Ch., Lindsay G. (2006). An analysis of the Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire using the Rasch measurement model. *British Journal of Educational Psychology* [interaktyvus]. 76, p. 781–801 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per EBSCO Publishing.
41. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
42. Kvieskienė (red.) (2005). *Socialinis ugdymas. 9: Socialinė pedagogika: teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
43. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
44. *Lietuvos mokyklose bus įgyvendinama Olweus patyčių prevencinė programa*. (2008) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-12-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/naujienos/pranesimai.htm?id=1877>>
45. *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (2008). Vilnius: Saulelė.
46. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimo. 2008 m. balandžio 24 d. Nr. 392. Vilnius* (2008). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-10-31]. Prieiga per internetą: <http://www.vpsc.lt/doc_files/programu_atask/smurto%20progr.doc>
47. Limber, S. P. (2004). Implementation of the Olweus Bullying Prevention Program: Lessons Learned from the Field. In D. Espelage & S. Swearer (Eds.) *Bullying in American Schools: a Social-Ecological Perspective on Prevention and Intervention* [interaktyvus]. p. 351-363 [Žiūrėta 2010-02-26]. Prieiga per internetą: http://www.google.com/books?hl=lt&lr=&id=Z0fqkR3aoYIC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Bullying+in+American+Schools:+a+Social-Ecological+Perspective+on+Prevention+and+Intervention&ots=tnm7hJf03&sig=yIWgQSKPBmA_xL5GZY44tKMWD6I#v=onepage&q&f=false
48. Luobikienė I. (2000). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.

49. Masiliauskienė E. (2009). Vaikų kompiuterinės kultūros žaidybinis diskursas socialinės realybės konstravimo kontekste: empirinio tyrimo metodologija ir rezultatai. *Mokytojų ugdymas*, 11 (2), p. 86-101.
50. Maliki A. E., Asagwara C. G., Ibu J. E. (2009). Bullying Problems Among School Children. *Journal of Human Ecology* [interaktyvus]. 25 (3), p. 209-213 [Žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per internetą:
<<http://www.krepublishers.com/02-Journals/JHE/JHE-25-0-000-09-Web/JHE-25-3-000-2009-Abst-PDF/JHE-25-3-209-09-1605-Maliki-A-E/JHE-25-3-209-09-1605-Maliki-A-E-Tt.pdf>>
51. Myers D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
52. Minton S. J., O' Moore A. M. (2008). The Effectiveness of a Nationwide Intervention Programme to Prevent and Counter School Bullying in Ireland. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy* [interaktyvus]. 8 (1), p. 1-12 [Žiūrėta 2010-03-13]. Prieiga per EBSCO Publishing.
53. *Mokyklose, kurios įgyvendina „Olweus“ programą, gerokai sumažėjo patyčių.* (2010). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-29]. Prieiga per internetą:
<<http://www.smm.lt/naujienos/pranesimai.htm?id=2952>>
54. Morkūnienė J. (2002). *Socialinė filosofija: šiuolaikinė mąstymo paradigma*. Vilnius: LTU Leidybos centras.
55. Ndeti D. M., Ongecha F. A., Khasakhala L. ir kt. (2007). Bullying in public secondary schools in Nairobi, Kenya. *Journal of Child & Adolescent Mental Health* [interaktyvus]. 19(1), p. 45-55 [Žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per EBSCO Publishing.
56. Olweus D. (2008). *Patyčios mokykloje: ką žinome ir ką galime padaryti*. Vilnius: Alma littera.
57. O'Moore A. M., Minton S. J. (2005). Evaluation of the Effectiveness of an Anti-Bullying Programme in Primary Schools. *Aggressive Behavior* [interaktyvus]. 31, p. 609-622 [Žiūrėta 2010-03-13]. Prieiga per EBSCO Publishing.
58. Olweus D. (2005). A useful evaluation design, and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law* [interaktyvus]. December 11(4), p. 389-402 [Žiūrėta 2010-03-12]. Prieiga per EBSCO Publishing.
59. Olweus D. Limber S. P. (2008). *Olweus patyčių prevencijos programos vadovas mokyklos darbuotojams*. Vilnius. [s.n.]
60. Ortega, R., Lera, M. J. (2000) The Seville Anti-Bullying in School Project. *Aggressive Behaviour* [interaktyvus]. 26, p.113–123 [Žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per EBSCO Publishing.

61. Ozmon H. A., Craver S. M. (1996). *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Vilnius: Leidybos centras.
62. Parada R. H., Marsh H. W., Craven R. G. ir kt. (2005). *Bullying in Schools: What Can We Glean from Self-concept Theory?*: paper presented at the annual meeting of the Australian Association for Educational Research, University of Western Sydney, Parramatta, Australia [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-12-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.aare.edu.au/05pap/par05324.pdf>>
63. Pateraki L., Houndoumadi A. (2001). Bullying Among Primary School Children in Athens, Greece. *Educational Psychology* [interaktyvus]. 21 (2), p. 167-175 [Žiūrėta 2010-03-13]. Prieiga per EBSCO Publishing.
64. Pellegrini A. D., Long J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology* [interaktyvus]. 20, p. 259–280 [Žiūrėta 2010-03-10]. Prieiga per EBSCO Publishing.
65. Piskin M. (2002). School Bullying: Definition, Types, Related Factors, and Strategies to Prevent Bullying Problems. *Educational Sciences: Theory & Practice* [interaktyvus]. 2 (2), p.555-562 [Žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per EBSCO Publishing.
66. Pokalbis su psichologu. (2006). Mokyklos žinios [interaktyvus]. 7 [Žiūrėta 2010-03-17]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/docs/mz/mz7.pdf>
67. Povilaitis R. (2006). Patyčių prevencija mokyklose (kampanija „Nustok tyčiotis“). In *Vaiko teisės: psichosocialinės pagalbos vaikui, šeimai ir bendruomenei aspektai: tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija*. 2006 m. gegužės 19 – 20 d. Vilnius. Vilnius : Efrata, p. 75.
68. Povilaitis R., Jasiulionė J. S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
69. Povilaitis R., Jasiulionė J. S., Kurienė A. ir kt. (2007). *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: Multiplex.
70. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2004). *Apie priekabiavimą*. Vilnius: Multiplex.
71. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: Multiplex.
72. Pranckevičienė A., Endriulaitienė A. (2009). *Psichologinės diagnostikos pagrindai: metodinė priemonė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
73. Robichaud M. G. R. (2007). *Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
74. Roland, E. (1989). Bullying: The Scandinavian Research Tradition. In Tattum D. P. and Lane D. A. (Eds). *Bullying in Schools* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-10]. Prieiga per

interneta:

<<http://www.google.com/books?hl=lt&lr=&id=9DLxnOaz8TkC&oi=fnd&pg=PA5&dq=Tattum+D.+P.+and+Lane+D.+A.+%28Eds%29.+Bullying+in+Schools&ots=gyzBVC1X8U&sig=UhmGT09iRYHJRydDeiGCEdmSFuU#v=onepage&q&f=false>>

75. Rupšienė L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
76. Scheithauer H., Hayer T., Petermann F., Jugert G.. (2006). Physical, Verbal, and Relational Forms of Bullying Among German Students: Age Trends, Gender Differences, and Correlates. *Aggressive Behavior* [interaktyvus]. 32, p. 261–275 [Žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per EBSCO Publishing.
77. *Smurto prevencija mokyklose: metodinė priemonė*.(2005). Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
78. Solberg M. E., Olweus D. (2003). Prevalence Estimation of School Bullying With the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior* [interaktyvus]. 29, p. 239–268 [Žiūrėta 2010-03-13]. Prieiga per EBSCO Publishing.
79. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002). *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus*. Vilnius:UAB Dizaino propaganda.
80. Suslavičius A., Valickas G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius:Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras.
81. Sutton J., Smith P.K. (1999). Bullying as a Group Process: An Adaptation of the Participant Role Approach. *Aggressive Behavior* [interaktyvus]. 25 (2), p. 97-111 [Žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per EBSCO Publishing.
82. Stevens V., Bourdeaudhuij I.D., Oost P.V. (2000). Bullying in Flemish schools: An Evaluation of Anti-Bullying Intervention in Primary and Secondary Schools. *British Journal of Educational Psychology* [interaktyvus]. 70 (2), p.195–210 [Žiūrėta 2010-03-17]. Prieiga per EBSCO Publishing.
83. Šalaševičiūtė R. (2007). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos patirtis sprendžiant patyčių ir smurto problemas mokyklose. In *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos pranešimai*. Vilnius, 2007 m. gruodžio 6 – 7 d. Vilnius: Multiplex, p.13.
84. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
85. Trautman M. L. (2003). Identify and reduce bullying in your classroom. *Intervention in School & Clinic* [interaktyvus]. 38 (4) March, p. 243-246 [Žiūrėta 2010-03-17]. Prieiga per EBSCO Publishing.

86. Tarptautinės studijos duomenimis – patyčių Lietuvos mokyklose mažėja: pranešimas spaudai. (2008). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-10-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikuliniija.lt/index.php/spaudai/20080620/>>
87. Ttofi M. M, Farrington D. P., Baldry A. C. (2008). *Effectiveness of Programmes to Reduce School Bullying* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-17]. Prieiga per internetą: http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=Effectiveness_of_programmes_to_reduce_school_bullying_webb.pdf&url=/dynamaster/file_archive/081023/04395cbc57201c39fa6c7f78319ea2ab/Effectiveness%255fof%255fprogrammes%255fto%255freduce%255fschool%255fbullying%255fwebb.pdf
88. Valackienė A. (2007). *Sociologinis tyrimas*. Kaunas: Technologija.
89. Valeckienė Dž. (2007). Patyčių tarp bendraamžių prevencijos strategijų mokykloje analizė: užsienio šalių patirtis. *Tiltai*, 4, p. 53-61.
90. Valeckienė Dž., Targamadžė V. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 19, p. 159-171.
91. Valickas G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
92. Vėta N. (2009). *Vaiko teisės* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-10-31]. Prieiga per internetą: <http://www3.seimas.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5473&p_d=69313&p_k=1>
93. Whitted K. S., Dupper D. (2005). Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children & Schools* [interaktyvus]. 17 (3), p. 167-175 246 [Žiūrėta 2010-03-17]. Prieiga per EBSCO Publishing.
94. Virbalienė A., Žydžiūnaitė V., Katiliūtė E. (2006). Grindžiamoji teorija – kokybinė edukologijos tyrimų metodologijos strategija. *Pedagogika* [interaktyvus]. 83 p. 57-63 [Žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/83/zydziunaitevirbalienekatiliute.pdf>>
95. Vitkauskas R. (2004). Muzikos mokytojo empatiškumas – jo profesinė savirealizacijos problema. *Pedagogika* [interaktyvus]. 71, p. 74-77 [Žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internet: <<http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/71/Vitkauskas.pdf>>
96. Žiulytė R., Pipko J. (2008). *Ties nesėkmės riba: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Via Recta.
97. Žukauskienė R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso? Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: G. Kuskio firma.
98. Žukauskienė R. (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

PRIEDAI